

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETO
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ KATEDRA**

LAIMONAS KUPRIŪNAS
Studijų programos *Istorija ir politika*
II kurso studentas

**ŽEMĖS ŪKIO SOVIETIZACIJA: NUO PIRMOSIOS ARTELĖS IKI
AGROPRAMONINIO KOMPLEKSO**

Magistro darbas

Mokslinis vadovas: doc. dr. Jonas Sireika

Darbas originalus – Laimonas Kupriūnas
(.....)

Šiauliai,
2018

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. SOVIETIZACIJOS SAMPRATA.....	16
1.1. Sovietizacijos samprata ir teorija.....	16
1.2. Industrializacija, kolektyvizacija ir totalitarinė politinė sistema.....	18
2. KOLEKTYVIZACIJOS PRADŽIA LIETUVOJE.....	21
2.1. Pirmosios artelės Lietuvoje 1940-1941 m.....	21
2.2. Stalininė žemės ūkio sovietizacija Lietuvoje 1945-1950 m.....	23
3. KOLEKTYVIZACIJOS PRADŽIA ŠIAULIŲ APSKRITYJE.....	29
3.1. Kolūkių steigimas valsčiuose.....	29
3.2. Valstiečių ūkių masinė kolektyvizacija 1949-1950 m.	32
4. KOLEKTYVINIŲ ŪKIŲ STAMBINIMAS 1950-1960 M.....	44
4.1. Pirmasis kolūkių stambinimo etapas.....	44
4.2. Pirmojo kolūkių stambinimo etapo pabaiga.....	53
4.3. Kolektyvinių ūkių materialinė ir socialinė būklė.....	55
4.4. MTS kolūkinėje sistemoje.....	63
5. SSKP AGRARINĖ POLITIKA LIETUVOJE 1960-1989 M.....	67
5.1. Vienkiemių naikinimas ir kolūkinio kaimo statyba.....	67
5.2. Kolūkinės gamybos vystymas.....	72
5.3. Agropramoninio komplekso suformavimas.....	81
IŠVADOS.....	87
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.....	91
SUTRUMPINIMAI.....	96
SANTRAUKA.....	97
SUMMARY.....	98
PRIEDAI.....	100

ĮVADAS

Tyrimo tema. Sovietinės okupacijos metu vykdyta agrarinė pertvarka (kolektyvizacija) gerokai paveikė visus Lietuvos kaimus. Prievartinis kolektyvinių ūkių sistemos diegimas tapo viena iš didžiausių ir komplikuočiausių agrarinio ūkio pertvarkų Lietuvos kaimo istorijoje. 1940 m. birželio 15 d., įvykdžius pirmąją sovietinę okupaciją, jau pirmaisiais jos mėnesiais visoje šalyje imti sistemingai kurti stalininio „ūkininkavimo pamatai“. Suformavus Liaudies seimą iš vietinių komunistų, 1940 m. liepos 22 d. priimama deklaracija, kuri skelbė žemės nuosavybės nacionalizavimą¹. Sovietinės politikos tendencijos aiškėjo tolygiai vykdant žemės reformą, palaipsniui vedusią į kolektyvizaciją. 1941 m. vasario 9 d. įvykusio LKP(b) V suvažiavimo rezoliucija pateikė aiškius kaimo sovietizacijos nurodymus². Stalininės kolektyvizacijos tikslu tapo individualių valstiečių ūkių naikinimas. Tačiau kaimo sovietizacijos politiką laikinai nutraukė nacistinis režimas.

Prasidėjus antrajai sovietų okupacijai, Lietuvos pagrindinė ekonomikos šaka tebebuvo žemės ūkis. Dauguma lietuvių gyveno kaime. Pastarojo sovietizacijos pagrindiniu tikslu buvo galutinis privatinės nuosavybės panaikinimas bei žemės ūkio kolektyvizacija, kurios esmė liko nepakitusi. Ir toliau stengtasi visiškai sunaikinti individualaus ūkininkavimo formą, komunistų terminais tariant, kaip kapitalizmo atgyveną.

Lietuvos valstiečiai nenorėjo kolektyviai ūkininkauti. Vienkiemiuose gyvenantiems ir nuosavybės teise žemę valdantiems ūkininkams buvo į kraują įsigėręs individualizmas. Kita vertus, stalininė kolektyvizacija jau buvo susikompromitavusi Rusijoje ir terminas „kolchozas“ Lietuvoje asocijavosi su skurdu, badu, beteise padėtimi³. Nepaisant to, komunistų partija pradėjo sovietizuoti krašto žemės ūkį.

Pokariu sovietų valdžia atliko parengiamuosius darbus kolektyviniams ūkiams kurti. Pats kolektyvizacijos procesas atnaujintas 1947 m. gegužės 21 d., VKP(b) CK priėmus nutarimą „Dėl kolūkių kūrimo Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje“⁴, kuris užbaigė Lietuvos žemės ūkio pereinamąjį laikotarpį. Tuo metu įsteigtos pirmosios artelės. 1949 m. po LKP(b) VI suvažiavimo kolektyvizacija šalyje tapo masiniu reiškiniu⁵. Kiekviename Lietuvos kaime įsteigta po 2 ar net daugiau kolūkių. Nepasibaigus ištisinei kolektyvizacijai, 1950 m. gegužės 23 d. VKP(b) CK priėmė nutarimą dėl kolūkių stambinimo. Apylinkių bei kaimų smulkus kolūkiai pradėjo jungtis į stambesnius.

¹ *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 122.

² Gumuliauskas Arūnas. *Lietuvos istorija (1795-2009 m.)*, Šiauliai, 2010. P. 296.

³ Ten pat, P. 340.

⁴ Truska, Liudas. *Lietuva 1938-1953 metais*, Kaunas, 1995. P. 160.

⁵ Meškauskas Kazimieras. *Lietuvos ūkis 1940–1990*, Vilnius, 1994. P. 53.

Nikitos Chruščiovo atšilimo laikotarpiu prasidėjo reformos ūkio srityje, kurių metu Lietuvos kaime toliau vyko kolektyvizacijos eksperimentai. 1958 m. panaikintos MTS, jų technika perduota kolūkiams, kaimo gyventojai atleisti nuo privalomųjų žemės ūkio produktų prievolių. Septintajame dešimtmetyje kaime pradėtos statyti didelės fermos, o vėliau – itin stambūs kompleksai. Tuo pačiu laiku respublikoje prasidėjo masinis vienkiemių naikinimas, dar vadinamas antrąja kolektyvizacija. Šie įvykiai neaplenkė ir Šiaulių, Joniškio, Pakruojo, Radviliškio, Kelmės rajonų. Per šį visą prieštarinę laikotarpį rajonų žemės ūkui buvo padaryti milžiniški nuostoliai. Kolektyvinių ūkių nariai pradėjo geriau gyventi, tik septintajame dešimtmetyje, gaudami stabilų atlyginimą už darbą bei prisidurdami pajamų iš pagalbinio asmeninio ūkio. Naujoji žemdirbių karta priėmė naują gamybos, darbo ir gyvenimo kaime organizavimo būdą, tačiau kito pasirinkimo valstiečiai neturėjo.

Istoriografija. Šiuolaikinėje istoriografijoje, moksliniuose tyrimuose ir literatūroje kolektyvinio ūkininkavimo sistemos diegimas SSRS okupuotoje Lietuvoje, o juo labiau agropromoninių kompleksų kūrimas iki šiol nėra nuodugniai tyrinėtas. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, sovietinė ekonominė politika nesulaukė daug dėmesio. Dauguma istorikų darbų, susijusių su kolektyvizacijos tematika, yra nagrinėti tik visos Lietuvos kontekste.

Lietuvių istoriografijoje yra susiformavusios dvi sovietinės ekonomikos sistemos tyrinėjimų kryptys: sovietinė (marksistinė-lenininė) bei posovietinė.

Sovietmečiu, o ypač po Antrojo pasaulinio karo, SSRS bandyta pateisinti Baltijos šalių okupaciją ir perrašyti valstybių istoriją, remiantis klasių kovos metodologija. Daugelis gyvenimo sričių buvo ideologizuotos, pradedant nuo politikos, ekonomikos ir baigiant kultūra, sportu ir t. t. Sovietinių istorikų darbuose nevengota faktų klastojimo, melo. Taip pat jie pasižymėjo savo radikalumu, siekiant apšmeižti, apjuodinti kurį nors nepriimtina socialinį sluoksnį ar politines pažiūras. Tuo laikotarpiu istorikas kaip privatus asmuo negalėjo laisvai išdėstyti savo koncepcijos, kuri prieštarautų oficialiai ideologijai. Jis turėjo pateikti tokį mokslinį produktą, kuris nuolat pateisintų komunistų partijos politiką. Istorijos mokslas privalėjo tarnauti ideologijai. Dėl šios priežasties sovietinių mokslininkų darbuose vyravo vienpusiška marksistinė-lenininė metodologija.

Kalbant apie kolektyvizacijos proceso tyrinėjimus sovietinėje istoriografijoje, reikėtų pasakyti, kad tai buvo aiškus politinio aparato ideologinis užsakymas. Juose kolūkinė santvarka Lietuvoje buvo idealizuojama, iškraipant istorinius faktus. Sovietinėje istoriografijoje buvo sureikšminamas ekonomikos objektyvumas. Remiantis komunistų partijos duodamais nurodymais, buvo svarbiausia žinoti ekonomikos dėsnius ir jais vadovautis – tada ir ūkinis gyvenimas bus tinkamai sutvarkytas. Apskritai kolektyvizacijos proceso sovietinių tyrimų istoriografijos analizę reikėtų pradėti nuo

Broniaus Vaitkevičiaus redaguoto „Lietuvos TSR istorijos“ 4-ojo tomo⁶. Šis leidinys tapo ryškia iliustracija, kaip Lietuvos agrarinę ūkį supančiojo stalinizmo politika. Šioje knygoje idealizuojama „engiama darbininkų klasė“, pateisinama buožių likvidavimo būtinybė, „pagražinti“ kolektyvizacijos laimėjimų pavyzdžiai, subjektyviai pateikti Lietuvos ekonominių pasiekimų rodikliai. Analogiška situacija atsispindi Marijono Gregorausko darbe „Tarybų Lietuvos žemės ūkis 1940–1960“⁷. Pastarajame leidinyje, besidangstant komunistine ideologija, apžvelgta Lietuvos žemės ūkio situacija prieš pirmąją SSRS okupaciją. Panašiai sovietinę agrarinę politiką vertino Giedrius Butkus („Pirmieji žingsniai kolektyviniu keliu“⁸), Pranas Olekas („LKP kova už socialistinį ūkio pertvarkymą Tarybų Lietuvoje“⁹), Ringaudas Songaila („Lietuvos TSR žemės ūkio vystymo uždaviniai“¹⁰). Pastarojo autoriaus knygoje trumpai apžvelgiamas pirmasis kolektyvizacijos laikotarpis, o toliau šlovinami kolektyvinių ūkių laimėjimai 1966–1981 m..

Sovietinėje Lietuvoje ekonominei ir socialinei tematikai buvo skiriamas didelis, prioritetas dėmesys. Tuometinių autorių tyrinėti ar bent apžvelgti daugelis ūkinės ir socialinės tematikos klausimų. Esama ir stambių apibendrinamųjų darbų kaip, pavyzdžiui, Kazimiero Meškausko ir Malvinos Meškauskienės knygoje „Lietuvos pramonė socializmo laikotarpiu“¹¹, metraštyje „Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra“¹² pateikiama įvairių lentelių su žemės ūkio, pramonės, transporto, statybos, energetikos rodikliais. Smulkiai apibūdinamas LSSR ūkio šakų vystymasis. Greta duomenų pateikiami atskiri Lietuvos TSR miestų bei rajonų ekonomikos ir kultūros rodikliai, bet jie nėra išsamūs. Rodiklių informacija pateikiama apibendrintai ir tik iki 1971 m. Agropramoninio komplekso kūrimosi esmė, struktūra yra atskleidžiama leidinyje „Lietuvos agropramoninis kompleksas“¹³

Kita vertus, sovietinėje historiografijoje galima rasti ir vertingos informacijos kolektyvizacijos tyrinėjimams. Čia nurodomi svarbiausi kompartijos suvažiavimai, kurių metu priimtos direktyvos, skatinančios kolektyvinių ūkių kūrimą, pateikiami žemės nusavinimo bei valstybinių prievolių buožėms rodikliai, atskleidžiama MTS ir MANP įtaka kolektyvizacijos procesui, kolūkių stiprinimo, stambinimo politikos praktika. Ši informacija atsispindi Henriko Šadžiaus redaguotoje knygoje „Tarybų Lietuvos valstietija“¹⁴.

⁶ Lietuvos TSR istorija, t. 4, Vilnius, 1975.

⁷ Gregorauskas Marijonas. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis 1940-1960*, Vilnius, 1960.

⁸ Butkus Giedrius. *Pirmieji žingsniai kolektyviniu keliu*, Vilnius, 1977.

⁹ Olegas Pranas. *LKP kova už socialistinį ūkio pertvarkymą Tarybų Lietuvoje*, Vilnius, 1966.

¹⁰ Songaila Ringaudas. *Lietuvos TSR žemės ūkio vystymo uždaviniai*, Vilnius, 1983.

¹¹ Meškauskas, Kazimieras, Meškauskienė Malvina. *Lietuvos pramonės socializmo laikotarpis*, Vilnius, 1980.

¹² Centrinė statistikos valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų tarybos. *Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra*, Vilnius: Statistika, 1972.

¹³ Kaluina, Kazys. *Lietuvos agropramoninis kompleksas*, Vilnius: Mokslas, 1985.

¹⁴ Šadžius Henrikas. *Tarybų Lietuvos valstietija*, Vilnius, 1979.

Posovietiniu laikotarpiu Lietuvos istorikai atsisakė marksistinės-lenininės metodologijos. Pasak Dariaus Žiemelio, „Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Lietuvos istorijos tyrimų raidoje įvyko pokyčių: buvo išsivadauta iš sovietinės ideologijos gniaužtų ir Lietuvos istoriografija tiek struktūriniu, tiek tematinio požiūriu tapo europinės istoriografijos dalimi“¹⁵. Todėl kolektyvizacijos kūrimo procesus, eigą, Lietuvos istorikai analizuoja ir vertina gana kritiškai. Apie stalininės agrarinės sistemos kūrimą bei eigą yra paskelbta publikacijų. Anot D. Žiemelio, „Lietuvos istoriografijoje atsisakius marksizmo, buvo apleista visa agrarinė ir socialinės ekonominės istorijos problematika“¹⁶. Tad atsirado kolektyvizacijos tyrinėjimų vienpusiškumas. Būtent dėl šios priežasties visoje posovietinėje lietuvių istoriografijoje pateikiami tik apibendrinamieji darbai, atskleidžiantys apskritai kolektyvizacijos realizaciją visoje Lietuvoje.

Viliaus Ivanausko teigimu, reikia išskirti dvi sovietmečio interpretacijas, kuriomis remiantis pastaraisiais dešimtmečiais konstruojama sovietinė Lietuvos istorija. Viena jų – „modernizuotos Lietuvos“, kita – „kovojančios Lietuvos“ perspektyva. Vyrauja pastaroji, kurioje nomenklatūra apibūdinama negatyviai, pasiduodama totalitaristinės sovietologijos krypties nuostatomis – sovietinę sistemą vertinti kaip monolitinę, mažai domintis vietos ir centro konfliktais, interesų grupių varžymusi ir kitais vidiniais visuomenės procesais. Remiantis šiuo požiūriu, sovietmečio tyrimai gali atskleisti daugiau nei siūlo totalitaristai: gilintis į sovietinę kultūrą ir vidinę visuomenės narių motyvaciją, įvertinti vietos valdžios veiksmuose priimamus sprendimus ir juos konceptualizuoti¹⁷.

Aleksandras Vasiliauskas pažymi, kad didžiojoje dalyje sovietinės Lietuvos tyrimų iki šiol vyrauja kietas požiūris, interpretuojant sovietinę istoriją ir pagrindinį dėmesį skiriant atskirų institucijų arba kontrolės mechanizmų veiklos analizei, arba atskirų visuomenės elementų antisistemiškumui¹⁸.

Posovietinėje istoriografijoje visgi galima aptikti nemažai informacijos, susijusios su kolektyvizacija. Antai Liudo Truskos knygoje „Lietuva 1938–1953 metais“¹⁹ bei kolektyvinėje monografijoje „Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija“²⁰ nemažai dėmesio skirta rūpimos problemos tyrimams. Arūnas Gumuliauskas knygoje „Lietuvos istorija (1795–2009 m.)“ taip pat analizuoja Lietuvos ūkio griovimo procesus 1940–1941 m. bei stalininės kolektyvizacijos įtvirtinimą

¹⁵ Žiemelis D., Lietuva Vidurio ir Rytų Europoje XVI – XVIII amžiuje: Feodalinė reakcija” ar periferinis Kapitalizmas? *Lietuvos istorijos studijos*, 2006, nr. 18, P. 51.

¹⁶ Ten pat, P. 51.

¹⁷ Vilius, Ivanauskas. Sovietmečio laimėjimai Lietuvoje ir jų interpretacijos: nomenklatūros veiklos vertinimas nacionaliniu aspektu. *Darbai ir dienos*, Nr. 52 (2009). P. 105.

¹⁸ Vasiliauskas, Aleksandras. *Sovietinė Lietuvos industrializacija: strateginiai sprendimai ir jiems įtaką dariusios asmenybės*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2016. P. 4.

¹⁹ Tuska, Liudas, *Lietuva 1938-1953 metais*, Kaunas: Šviesa, 1995.

²⁰ *Lietuva 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2007.

antrosios sovietinės okupacijos metu. Šiuose moksliniuose-metodiniuose darbuose apibendrintai išanalizuoti kolektyvizacijos procesai, vykę Lietuvoje pirmosios ir antrosios sovietinės okupacijos metais. Taip pat apžvelgiami režimo įsitvirtinimo kaime būdingiausi metodai bei priemonės, kuriomis naudotasi, griauinant nusistovėjusią agrarinę santvarką. Autoriai pateikė įvairius skaičiavimus, iliustruojančius žemės nacionalizacijos procesus, nurodomas sukurtų kolūkių, buožinamų ūkių kiekis, mokesčių didinimo bei žemdirbystės ir gyvulininkystės kitimo rodikliai. Tačiau monografijose pateikiami šabloniški teiginiai netiksliai atspindintys tuometinės sovietinės žemės ūkio realijas. Kalbant Lietuvos istorikus, tyrinėjančius sovietmetį, reiktų paminėti Vytauto Tininio monografiją „Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai“²¹. Joje pirmą kartą Lietuvos istoriografijoje iš šiuolaikinių istorinių pozicijų apžvelgiama sovietinės Lietuvos raida, trumpai aptariamas jos ekonomikos valdymas. Būtina atkreipti dėmesį į Mečislovo Treinio darbą „Talkos galia“²². Knygoje pateikiama kooperacijos istorija ir jos raida Lietuvoje, trumpa kooperacijos teoretikų ir praktikų idėjų apžvalga. Supažindinama su stalininio žemės ūkio kolektyvizavimo ydingumu ir jo padariniais. Nors šis darbas nėra išsamus, bet galima susidaryti bendrą vaizdą apie tai, kokia buvo kolektyviniuose ūkiuose dirbusių žmonių kasdienybė. Knygoje pateikiami vergiško kolūkiečių darbo pavyzdžiai, administracinė prievarta. Kitas svarbus darbas, atskleidžiantis kolektyvizacijos procesus krašte, yra Kazimiero Meškauskos monografija „Lietuvos ūkis 1940–1990“²³ (atnaujintas leidimas išleistas 1994 m). Autoriaus išleista monografija buvo pradėta rašyti sovietiniais laikais. Parašytame darbe yra išlikusi komunistinė ideologija. Dėl marksistinės-lenininės ideologijos suvaržymų mokslininkui teko hiperbolizuoti socialistinio ūkio laimėjimus bei šlovinti komunistinio gyvenimo pažangą. Nepaisant to, darbe yra pateikiama daug faktinės informacijos. Monografijoje tyrinėjama Lietuvos ūkio raida nuo 1940 m., kai Lietuva buvo įjungta į SSRS sudėtį, iki Nepriklausomybės atgavimo. Remiantis oficialia to meto statistika, autoriaus apskaičiavimais ir kitų tyrinėtojų sukauptais duomenimis, kompleksiskai aprašomos Lietuvos ūkio, įvairių jo sudėtinių dalių – pramonės, statybos, žemės ūkio, agropramoninio komplekso susidarymo ir kt. – vystymasis, atskleidžiamos ekonominio, socialinio ir kultūrinio gyvenimo tendencijos. Daug dėmesio skirta socialinio ūkininkavimo sistemos žlugimo priežasčių analizei. Kaip autorius teigia pratarinėje, šioje knygoje nemažai svarbių reiškinių ir faktų aprašyti neišsamiai, o daugelis jų ir iš viso nepalieti. Eugenijaus Grunskio monografijoje „Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais“²⁴ pateikiami detalūs buožinamų valstiečių trėmimų kolektyvizacijos laikotarpiu tyrimai.

²¹ Tininis, Vytautas. *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, Vilnius: Enciklopedija, 1994.

²² Treinys, Mečislovas. *Talkos galia*, Vilnius, 1990.

²³ Meškauskas, Kazimieras. *Lietuvos ūkis 1940–1990*, Vilnius, 1994.

²⁴ Grunskis, Eugenijus. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, Vilnius, 1996.

Vieni iš naujausių tyrimų, atliktų apie nomenklatūros sistemos ekonomikos valdymo ryšius, yra Sauliaus Grybkauskas „Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965–1985 metais“²⁵ ir Aleksandro Vasiliausko „Sovietinė Lietuvos industrializacija: strateginiai sprendimai ir jiems įtaką dariusios asmenybės“²⁶. Knygoje tyrinėjama sovietinės lietuviškosios nomenklatūros respublikos ekonominių interesų samprata, jos kaitos priežastys 7-ojo dešimtmečio pabaigoje, lietuviškosios nomenklatūros naudoti sąjunginio pavaldumo įmonių kontrolės būdai, jos pastangos paveikti LTSR ekonominės struktūros formavimą, analizuojami sąjunginio pavaldumo įmonių santykiai su respublikos valdžia.

Mokslinis susidomėjimas sovietologiniais tyrimais egzistuoja ir vakarų šalyse. Nemažą indelį į sovietinės sistemos tyrimus yra įnešęs Robertas Conquestas. Jis moksliniame darbe „Sielvarto derlius: sovietinė kolektyvizacija ir teroras badu“²⁷ aprašo 1929–1933 m. įvairiuose Sovietų Sąjungos regionuose siautėjusį, milijonus gyvybių nusinešusį badą, kurio priežastys J. Stalino bei jo vadovaujamos komunistų partijos politika. Knygoje taip pat detalai atskleidžiamas kolektyvizacijos – paskutinių privačių žemės sklypų nusavinimas bei išbuožinimo politika, dėl kurios 1932–1933 m. prasidėjo badas Ukrainoje, Pavolgyje bei Šiaurės Kazachstane. Walterio Laqueurio monografijoje „Europa mūsų laikais, 1945–1992 metų istorija“²⁸ apžvelgiama Europos politinė, ekonominė, socialinė ir kultūrinė raida po Antrojo pasaulinio karo, 1989 metų įvykiai laikomi lūžiu, užbaigusiu pokario erą. Autoriaus knygoje yra pateikiama trumpa SSRS ekonomikos apžvalga ir aprašomas žemės ūkio vystymasis vidurio Europoje po Antrojo pasaulinio karo iki Chruščiovo valdymo pabaigos. Iordachi, Constantino ir Arndo Bauerkamperio (Eds.)²⁹ monografijoje yra plačiai aprašomi žemės ūkio kolektyvinimo etapai (1945–1962 m) SSRS bei okupuotose šalyse (Vokietijos Demokratinėje Respublikoje, Čekoslovakija, Vengrijoje, Jugoslavija, Albanijoje, Rumunijoje). Kaip autoriai teigia, nepaisant gilaus ir nuodugnaus tyrimo, tema nėra iki galo ištirta. Bene plačiausiai ir detaliesiai Čekoslovakijos kolektyvizacijos eigą ir jos padarytą žalą aprašė Nicholas Orsillas³⁰. Autorius pateikia detalų Čekoslovakijos žemės ūkio vaizdą ir agro-ekonomikos vystymąsi, atėjusį į valdžią bolševikams. Taip pat yra pateikiami detalūs nusavintos žemės ir nusaustų žemės plotų rodikliai. Autorius

²⁵ Grybkauskas, Saulius. *Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965-1985 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011.

²⁶ Vasiliauskas, Aleksandras. *Sovietinė Lietuvos industrializacija: strateginiai sprendimai ir jiems įtaką dariusios asmenybės*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2016.

²⁷ Conquest, Robert. *Sielvarto derlius: sovietinė kolektyvizacija ir teroras badu*, Vilnius: Briedis, 2017.

²⁸ Laqueur, Walter. *Europe In Our Time: A History 1945-1992*, New York: Viking Penguin, 1992.

²⁹ Iordachi, Constantin, and Arnd Bauerkamper (Eds.). *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe: Comparison and Entanglements*, New York: Central European University Press, 2014.

³⁰ Orsillo, Nicholo. *Agricultural Intensification in Communist Czechoslovakia and its Impact on the Environment*, Brno: Masaryk University, Faculty of Social Studies Department of Environmental Studies, 2008.

nuosekliai apibūdina partinių asmenų veiklą, valstiečių padėtį kolektyvizuojamuose teritorijose bei pateikia išsamias išvadas apie gamtai padarytą žalą.

Reikėtų paminėti, jog vakarų šalių mokslininkų įsitraukimas į sovietinės sistemos tyrimus, S. Grybkauskio³¹ teigimu, gali būti įvardijamos kaip regiono studijos, žvelgiančios į SSRS kaip į specifinį darinį. Vakarų šalių ekonomikos istorikai sovietinę sistemą prilygina stalininei sistemai, kuri iš esmės nepakito per visą sovietmetį. Daugiausia dėmesio jų darbuose skirta sovietinio režimo brutalumui ir komunistų partijos įvykdytiems nusikaltimams: žmogaus teisių ir laisvių pažeidimams, politinėms represijoms, įvairių socialinių sluoksnių ir tautų politinei diskriminacijai, terorui, genocidui (tautų žudynėms, trėmimams), dvasinei prievartai, rusinimui, antisemitizmui.

Po Antrojo pasaulinio karo Vakaruose atsidūrę Lietuvos istorikai aiškiai suvokė savo užduotį. Jie siekė demaskuoti sovietų istorijos klastotes. Užsienio lietuvių istoriografijoje ypatingas dėmesys skirtas tautos ginkluotam pasipriešinimui, SSRS prievartos politikai Lietuvoje. Vienas tokių darbų – Romualdo J. Misiūno ir Reino Taageperio „Baltijos valstybės: priklausomybės metai, 1940–1980“³². Knygoje nagrinėjami Baltijos tautų politinės priklausomybės ir kultūrinės autonomijos prieštaravimai, atsiradę 1940 m. Sovietų Sąjungai jas aneksavus. Darbe aprašoma sovietinė ir nacių okupacija, pokario stalinizmo laikotarpis, apimantis partizanų pasipriešinimą, trėmimus, tautinių kultūrų naikinimą. Šioje knygoje taip pat nėra pamiršta ir prievartinė kolektyvizacija, vykdyta visose Baltijos valstybėse. Monografijoje pateikiami Lietuvos, Latvijos, Estijos kolektyvizacijos proceso panašumai ir skirtumai tiek pirmosios, tiek antrosios sovietų okupacijos metu. Darbe galima rasti visų trijų valstybių suvisuomenintos žemės, gyvulių ir MTS veiklos statistinius rodiklius. Taip pat pateikiama ištremtų buožių kiekybinė analizė, kalbama apie kolūkių kūrimo tempus atskirais laikotarpiais.

Išsivijos istorikų darbų trūkumas – originalios archyvinės medžiagos stoka. Daugelis jų atliktų tyrimų paremti emigracijoje gyvenusių žmonių atsiminimais ir sovietinės istoriografijos faktografija³³.

Kolektyvizacijos tema publikuota ir mokslinių straipsnių. Apie SSRS vykdytą kolektyvizaciją rašoma Petro Katino straipsnyje „Nepasmerktas genocidas“³⁴. Šios publikacijos pagrindą sudaro stalininės kolektyvizacijos bei teroro, vykdyto prieš Ukrainos gyventojus, istorinė apžvalga. Autorius palygino Ukrainoje bei Lietuvoje vykusius kolektyvizacijos procesus.

³¹ Grybkauskas, Saulius. *Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965-1985 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011. P. 15, 25.

³² Misiūnas, Romualdas ir Taagepera, Reino. *Baltijos valstybės: priklausomybės metai, 1940–1980*, Vilnius, 1992.

³³ Tininis V., *Sovietų sąjungos politinės struktūros Lietuvoje ir jų nusikalstama veikla: antroji sovietinės okupacija (1944-1953)*, Vilnius, 2008. P. 13.

³⁴ Katinas Petras. *Nepasmerktas genocidas, XXI amžiaus horizontai*, „XXI amžiaus“ priedas apie Lietuvą ir pasaulį, 2006, nr. 1 (117). Interaktyvus [2017 liepos 7 d.] <http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/20060111/5-1.html>.

Kolektyvizacijos procesų lokaliniai tyrimai, atlikti Šiaurės Lietuvoje, pateikiami straipsnyje „Kolektyvizacija Gruzdžių valsčiuje“³⁵. Šiame darbe galima susipažinti su Gruzdžių valsčiuje vykusiais kolektyvizacijos procesais 1948–1949 m., stalininio režimo vykdytomis represijomis, siekiant įsitvirtinti valsčiaus kaimuose. Publikacijoje analizuojama valstiečių materialinė padėtis, buožių sudėtis, artelių pavadinimai, valdžios agitacinė veikla, kolūkio valdymo sistema, pateikiama kolūkių materialinės bazės kiekybinė analizė. Kolektyvinių ūkių steigimo procesai kituose Lietuvos regionuose atsispindi Irenos Adomonienės monografijoje „Kolektyvizacija Anykščių apskrityje 1948–1950 m.“³⁶. Knygoje pateikiami duomenys apie Anykščių apskrities sudarymą, valsčius ir jų centrus. Taip pat darbe publikuoti autentiški buvusių kolūkiečių atsiminimai apie vykdytą kolektyvizaciją. I. Adomonienė tyrinėjo sovietų agitacinio darbo kaimuose, teroro prieš besipriešinančius ūkininkus, kurių daugelis buvo ištremti, peripetijas.

Lokaliniai kolektyvizacijos tyrimai sulaukia istorijos specialybės studentų dėmesio. Galima išskirti Šaulių universiteto istorijos specialybės studentų darbus, kurie šia tema apgynė ne vieną bakalauro baigiamąjį darbą³⁷.

Yra parašyta atsiminimų pobūdžio publikacijų kolektyvizacijos tema. Juose gana paviršutiniškai atskleidžiami, aptariami dažniausiai respublikinio masto kolektyvizacijos procesai. Kolektyvinių ūkių kūrimo niuansai trumpai paminėti Leono Balčiūno autobiografinėje knygoje „Gimtinėje prie Mūšos“³⁸. Joje aprašyti atsiminimai apie kolektyvizacijos momentus 1949 m. Titonių kaime. Kitoje knygutėje „Balsių kaimas: praeitis ir dabartis“³⁹, sudarytoje vietinių kraštotyrininkų R. Prialgauskienės ir J. Šliurpienės, aprašomi Balsių kaimo vietinių gyventojų atsiminimai apie pirmųjų kolūkių steigimo procesą. Joje aptariami kolūkio „Naujasis ūkis“ istorijos faktai (pirmi kolūkio pirmininkai, apskaitininkas, pastatai, kuriuose buvo laikomas gyvas ir negyvas inventorių) bei trumpai aprašoma kolūkiečių kasdienybė. Panašiais prisiminimais apie kolektyvizuotų žmonių kasdienybę dalinasi Marcelijus Martinaitis⁴⁰ atsiminimuose apie kolektyvizaciją.

³⁵ Gumuliauskas Arūnas. *Kolektyvizacija Gruzdžių valsčiuje*. Interaktyvus [2017 liepos 7 d.] <<http://www.llt.lt/pdf/gruzdziai/kolektyvizacija.pdf>>

³⁶ Adomonienė Irena. *Kolektyvizacija Anykščių apskrityje 1948–1950 m.*, Utena, 2009.

³⁷ Andriulis V., Kolūkių kūrimasis Šiaulių rajone 1951–1960, Bakalauro darbas, Šiauliai, 2005; Bukauskis A., Kolektyvizacija Joniškio apskrityje: socialinis-ekonominis aspektas, Bakalauro darbas, Šiauliai, 2007; Dilbitis A., Kolektyvizacijos procesai Kelmės apskrityje, Bakalauro darbas, Šiauliai, 2007; Kupriūnas L., Kolektyvizacija Pakruojo valsčiuje ir rajone, Bakalauro darbas, Šiauliai, 2011; Morkūnas V., Kolektyvizacijos proceso Radviliškio apskrityje bei rajone istorinė analizė, Bakalauro darbas, Šiauliai, 2009; Pimkina O., Kolektyvizacija Šiaulių apskrityje, Bakalauro darbas, Šiauliai, 2005; Vitkauskaitė V., Kolūkinės sistemos įtvirtinimas Panevėžio apskrityje, Bakalauro darbas, Šiauliai, 2007. Grunskienė, Asta. *Kolektyvizacija Ziniūnų valsčiuje*, Bakalauro darbas, Šiauliai, 2012.

³⁸ Balčiūnas Leonas. *Gimtinėje prie Mūšos*, Kaunas, 1998. P. 42.

³⁹ Prialgauskienė R ir Šliurpienė J. *Balsių kaimas: praeitis ir dabartis*, Balsiai, 2004, P. 1, 2.

⁴⁰ Martinaitis, Marcelijus. *Mes gyvenome: biografiniai užrašai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009. P. 163, 164.

Šaltiniai. Nagrinėjant kolektyvizacijos procesus, pagrindinę darbo šaltinių bazę sudaro dokumentai, saugomi Šiaulių regioniniame valstybės archyve. Čia galima susipažinti su valsčių ir rajono Darbo Žmonių Deputatų Tarybos (toliau DŽDT) Vykdomojo Komiteto (toliau VK), Liaudies Deputatų Tarybos (LDT), Šiaulių apskrities ir srities DŽDT VK posėdžių protokolais, sprendimais, susirašinėjimu su žemės ūkio skyriumi.

Tyrimą papildė 11 fondas, kurį sudaro: F. 49, 103, 276, 404, 482, tai yra medžiaga, kurioje užfiksuota Šiaulių, Joniškio, Pakruojo, Radviliškio, Kelmės rajonų LDT (DŽDT) sesijų, LKP rajonų komitetų ir rajonų vykdomųjų komitetų jungtinių posėdžių, rajonų ir apylinkių vykdomųjų komitetų posėdžių protokolai. Rajonų LDT (DŽDT) sesijų sprendimai, kuriuose informatyviai atsispindi kolektyvinių ūkių, valdžios struktūrų veiklą.

Taip pat pasinaudota Šiaulių archyve esančiais rajonų LDT Vykdomųjų komitetų žemės valdybos ir Agropromoninių kompleksų susivienijimų medžiaga. Fondą (toliau f.) sudaro: F. 697, 701, 721, 747, 796, 942 medžiaga, kurioje fiksuojami valdybų ir agropromoninio susivienijimo įsakymai. Gamybinių pasitarimų protokolai, darbo planai. Žemės ūkio valdybų ir agropromoninio susivienijimo tarybų posėdžių protokolai ir darbo planai. Žemės ūkio valdybų, agropromoninio susivienijimo kolūkių ir tarybinių ūkių metinės apyskaitos. Gyvulininkystės fermų mechanizavimo, ūkio elektrifikavimo, naujų technologijų įdiegimo, kapitalinės, individualinės ir kooperatinės statybos planai ir ataskaitos.

Be minėtų bylų, taip pat naudotasi Šiaulių archyvo 5 fondo bei F. 139, 282, 446, 456, 466, 469, 470, 472, 473, 474, 475; 476, 492, 583, 601, 626 medžiaga, kurioje fiksuojami Pakruojo valsčiuje likvidavęsi kolūkiai. Šiose bylose pateikiami steigiamojo susirinkimo protokolai, kolūkių valdybos posėdžių protokolai, kolūkiečių visuotinių susirinkimų medžiaga, piliečių pareiškimai dėl priėmimo ir atleidimo iš kolūkio, turto suvisuomeninimo aktai, perdavimo-priėmimo aktai, revizijų aktai, kolūkių veiklos metinės apyskaitos, išdininkų pajamų-išlaidų knygos, susirašinėjimai kolūkių vystymosi planų klausimais, gamybiniai planai, kolūkių žemės vertinės knygos, Pakruojo valsčiaus apylinkių kaimų ūkinės knygos.

Dokumentų bazę taip pat papildė F.154, kurį sudaro Šiaulių apskrities DŽDT Vykdomojo komiteto žemės ūkio skyriaus dokumentai. Šiame rinkinyje yra gyvulininkystės ir sėjos vystymosi planai 1949–1950 m. bei Šiaulių DŽDT Vykdomojo komiteto sprendimai, skyriaus ir jam pavaldžių organų darbų bylos. Šių dokumentų medžiaga, nors ir neišsami, padėjo analizuoti kolektyvizacijos procesus.

Analizuojant centrinės sovietų ir partinės valdžios agrarinę politiką, daug tyrimui padėjo sovietmečiu publikuoti VKP(b) CK, LKP(b) CK, LSSR LKT (Liaudies Komisarų Tarybos), LSSR MT

(Ministrų Tarybos), Liaudies Seimo dokumentų rinkiniai⁴¹. Tyrinėjant su ekonomika susijusias temas, naudingi statistiniai šaltiniai, TSKP suvažiavimų direktyvos⁴². Jose pateikiami ekonominiai rodikliai, ekonominės struktūros, padedančios numatyti tuometinę ekonominių interesų kryptį. Naudingos statistinės medžiagos darbe analizuojama tema galime aptikti ir kitame šaltinių rinkinyje⁴³. Siekiant nustatyti Šiaulių, Joniškio, Radviliškio, Pakruojo, Kelmės rajono kolūkių susikūrimo datas ir apylinkės lokalizaciją, naudingos informacijos suteikė Šiaulių regioninio valstybės archyvo fondų žinynas⁴⁴.

Tyrimo problema. Kolektyvizacijos proceso eigą Lietuvoje prižiūrėjo aukščiausios sovietinės bei partinės SSRS ir LSSR institucijos. Reikia nepamiršti vietinių partijos padalinių įtakos. Be jų nebuvo galima sėkmingai įgyvendinti iškeltų komunistų partijos kolektyvizacijos tikslų. Šiaulių krašto: Joniškio, Radviliškio, Pakruojo, Kelmės rajonai taip pat tapo šių centrinės valdžios užsibrėžtų tikslų realizacijos dalimi. Darbe siekiama parodyti Šiaulių regiono kolektyvizacijos proceso ypatumus, kolūkių kūrimo ir veiklos dėsningumus, socialines, ekonomines prielaidas kolektyvinių ūkių stambinimui bei agropramoninio komplekso susiformavimui Joniškio, Radviliškio, Pakruojo Kelmės rajone. Sovietinėje istoriografijoje galima aptikti bendrąsias tendencijas respublikos mastu, vykdant užsakomuosius tyrimus ar vykdant surašymą, tačiau nėra atsižvelgiama į lokaliųjų objektų ekonominius ir sociologinius tyrimus, kurie neretai gali padėti nusakyti to krašto istorinę raidą.

Yra svarbu ištirti ir palyginti Šiaulių krašto: Joniškio, Pakruojo, Radviliškio, Kelmės kolūkių veiklos rodiklių panašumą su Lietuvos SSR kolektyvizacijos metu kolūkiuose vyravusiais rodikliais bendrąja prasme.

Temos naujumas ir aktualumas. A. Vasiliauskas savo knygoje akcentuoja: „Per beveik ištisą dvidešimtpenkmetį po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dar neparašytas nei vienas apibendrinantis darbas apie LSSR ūkį ir jo vietą SSRS planinio ūkio komplekse, nebesivadovaujant komunistinės ideologijos kriterijais, o objektyviai įvertinant sovietinio ūkio raidą šių dienų Lietuvos aktualijų ir kriterijų šviesoje“⁴⁵.

Šis darbas naujas, nes Lietuvos istoriografijoje yra labai mažai tyrimų, susijusių su kolektyvizacijos proceso raida ir tam tikromis kolūkių raidos tendencijomis ar socialine tam tikrų

⁴¹ Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. Сборник документов и материалов, Вильнюс, 1977; Lietuvos liaudies seimas: Stenogramos ir medžiaga, Vilnius, 1985.

⁴² TSKP XXIII suvažiavimo direktyvos dėl 1966–1970 metų penkmečio plano TSRS liaudies ūkiui vystyti, Vilnius: Mintis, 1966; TSKP XXIV suvažiavimo direktyvos dėl 1971–1975 metų penkmečio plano TSRS liaudies ūkiui vystyti, Vilnius: Mintis, 1972; TSKP XXVI suvažiavimo pagrindinės TSRS ekonominio ir socialinio vystymo kryptys 1981–1985 metams ir laikotarpiui iki 1990 metų, Vilnius: Mintis, 1982; TSKP CK 1982 m. gegužės plenumo medžiaga. *TSRS aprūpinimo maisto produktais programa laikotarpiui iki 1990 metų ir priemonės jai realizuoti*, Vilnius: Mintis, 1982.

⁴³ Kasparavičius A., Manelis E., Sindaravičius A., *Dokumentų rinkinys XX amžius*, Vilnius, 2001.

⁴⁴ Šiaulių apygardos archyvo fondų žinynas, Vilnius, 1994.

⁴⁵ Vasiliauskas, Aleksandras. *Sovietinė Lietuvos industrializacija: strateginiai sprendimai ir jiems įtaką dariusios asmenybės*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2016. P. 5.

kolūkių gyvavimo analize. Kitas naujas ir svarbus dalykas yra tas, kad šiuolaikinėje istoriografijoje nėra atliktų publikuotų tyrimų liečiančių, ir atskleidžiančių agropramoninio komplekso atsiradimo esmę, jo plėtrą, dėsningumus, padalinių vietą komplekse bei problematiką.

Kolektyvizacijos tyrimas turi ne tik mokslinę, bet ir praktinę reikšmę. Šiuo metu Lietuvoje vyksta žemės ūkių stambinimo ir mažų ūkių nunykimu procesas, nes pastarieji nepasinaudojo kooperacijos (jungimosi) galimybėmis. Šiame darbe koreguojama kolektyvizacijos periodizacija, kuri aktuali apibūdinant kolūkių kūrimo procesą antrosios sovietinės okupacijos metu. Sovietinėje istoriografijoje kolektyvizacija laikyta vientisu procesu, kurį ribotam laikui sustabdė nacistinis okupacinis režimas. Posovietiniai istorikai (L. Truska, K. Meškauskas, M. Treinys, A. Anušauskas) kolektyvinių ūkių steigimo laikotarpį skirsto į du atskirus periodus: 1) 1940–1941 m.; 2) 1944–1953 m. Vadinas, kolektyvizacijos procesas, anot jų, truko nuo pirmosios okupacijos (neskaitant nacių okupacijos periodo) iki J. Stalino mirties. Tačiau šiuo atveju neatsižvelgiama į tai, kad tik 1947 m. gegužės 21 d. VKP(b) CK priėmė nutarimą „Dėl kolūkių kūrimo Lietuvos, Latvijos, Estijos TSR“, kuris užbaigė sovietinį Lietuvos žemės ūkio valdymo pereinamąjį laikotarpį. Minėto dokumento pagrindu LKP(b) CK ir LSSR Ministrų Taryba 1948 m. kovo 20 d. priėmė nutarimą „Dėl kolektyvinių ūkių organizavimo respublikoje“⁴⁶. Lietuvių istoriografijoje kalbama apie dvi kolektyvizacijas⁴⁷. Antroji prasidėjo 1956 m. ir buvo planuojama baigti 1990 m. Ji sietina su vienkiemių naikinimu, kolūkinio kaimo steigimo politika. Aptiktuose šaltiniuose (ŠAA, f. 5 „1955–1956 likvidavęsi Pakruojo rajono kolūkiai“ apyrašo pratarmė) taip pat minimas kolūkių kūrimosi-stambinimo procesas Pakruojo rajone, vykęs nuo 1950 iki 1956 m.⁴⁸. Šis istorinis laikotarpis tiek politine, tiek ekonomine prasme buvo sudėtingas, todėl pasirinktos temos nagrinėjimas padėtų geriau suprasti, kokie metodai, priemonės taikytos kolektyvizacijos apimtame krašte, kokia buvo valstiečių padėtis, kuriant kolūkius Šiaulių krašte: Joniškio, Radviliškio, Pakruojo, Kelmės rajonuose. Svarbu iširti ir palyginti, kiek Šiaulių krašto kolūkių veiklos rodikliai yra panašūs į Lietuvos SSR kolektyvizacijos metu kolūkiuose vyravusius rodiklius bendrąja prasme.

Temos chronologinės ribos. Nagrinėjamo darbo chronologinės ribos apima 1947–1989 m. laikotarpį. 1947 m. pradėtos steigti pirmosios artelės Joniškio valsčiuje toliau ir kituose valsčiuose. Nuo šios datos prasidėjo kolektyvinių ūkių kūrimo procesai nagrinėjamajame regione ir tęsėsi iki 1989 metų, kai Joniškio, Pakruojo, Šiaulių, Radviliškio ir Kelmės rajonuose imta kurti agropramoninius susivienijimus. Pastarojo susivienijimo atsiradimą numatė 1982 metų gegužės mėn. SSKP CK

⁴⁶ Gumuliauskas, Arūnas. *Lietuvos istorija (1795- 2009 m.)*, Šiauliai, 2010. P. 343.

⁴⁷ *Lietuva 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 506, 507.

⁴⁸ 1955-1956 likvidavęsi Pakruojo rajono kolūkiai, *Šiaulių apskrities archyvas* (toliau – ŠAA.), f. 5, ap. 1, l. 2.

plenumas, kurio metu buvo priimtas nutarimas „Dėl žemės ūkio ir kitų agropramoninio komplekso šakų valdymo gerinimo“.

Tyrimo objektas. Kolektyvinių ūkių kūrimas bei veikla Šiaulių krašto: Joniškio, Radviliškio, Kelmės, Pakruojo rajuose. Šis procesas apima ne tik kolūkių steigimą, bet ir stambinimą bei agropramoninių komplekso susivienijimo kūrimą. Taip pat kolūkinės kasdienybės, vienkiemiu naikinimo, melioracijos darbus.

Tyrimo tikslai ir uždaviniai. Atsižvelgiant į temos aktualumą, nubrėžtas pagrindinis darbo tikslas – kuo išsamiau išnagrinėti ir atskleisti kolektyvinių ūkių steigimosi procesus, jų vystymąsi bei agropramoninio susivienijimo steigimąsi Šiaulių, Joniškio, Pakruojo, Radviliškio, Kelmės rajonuose tiriamuoju laikotarpiu. Remiantis šaltiniais, istoriografinė medžiaga bei siekiant įgyvendinti išsikeltą tikslą, būtina įgyvendinti šiuos uždavinius:

1. Išnagrinėti sovietinę agrarinę reformą, taikytą Lietuvoje.
2. Išanalizuoti kolektyvizacijos procesų užuomazgas.
3. Atskleisti kolektyvinių ūkių steigimo peripetijas kaimuose išsivysčiusios kolektyvizacijos metu.
4. Išskirti Šiaulių krašto kolūkių veiklos tendencijas bendrame kolektyvizacijos kontekste.
5. Išsiaiškinti kolūkių materialinės bazės kiekybinę ir kokybinę sudėtį bei kitimą.
6. Atskleisti kolūkių stambinimo procesą.
7. Išanalizuoti kolektyvinių ūkių vystymąsi 1960–1989 m. tiriamame regione.
8. Atskleisti žemės ūkio padėti agropramoninio komplekso sudėtyje.

Tyrimo metodai. Siekiant įgyvendinti užsibrėžtą tikslą bei realizuoti suformuluotus uždavinius, į pagalbą pasitelkiami įvairūs mokslinio tyrimo metodai:

- mokslinės literatūros analizės metodas – atliekama istoriografinė literatūros apžvalga.
- šaltiniu analizės metodas – darbe, tiriant Šiaulių, Joniškio, Pakruojo, Kelmės, Radviliškio rajonų DŽDT (vėliau LDT) ir LSSR centrinių partinių bei sovietinių institucijų dokumentus kolektyvizacijos klausimais, buvo pasitelktas šaltinių analizės metodas.
- lyginamasis – šis metodas reikalingas Šiaulių, Joniškio, Pakruojo, Radviliškio, Kelmės rajono kolūkių materialinei bazei palyginti. Be to chronologinių aspektu yra lyginami istoriniai faktai minimi sovietinėje ir šių laikų literatūroje, kuomet tie patys faktai interpretuojami arba akcentuojami skirtingai.
- statistinis – tai būdų ir priemonių visuma masinių procesų dėsninumams tirti. Šio metodo pagalba sudarytos lentelės, kuriose atsispinti kolūkių socialinės bei ekonominės veiklos rodikliai.

- interviu metodo pagalba apklausti tam tikri asmenys, kurie pasidalino savo prisiminimais apie kolektyvinių ūkių kasdienybę bei agropramoninio susivienijimo kūrimąsi.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, 5 skyriai bei 13 poskyrių, išvados, šaltinių ir literatūros sąrašas sutrumpinimai, santrumpos bei priedai. Pirmas skyrius bei du poskyriai skirti teoriniam sovietizacijos pagrindimui. Antrajame skyriuje, kuris susideda iš dviejų poskyrių yra nagrinėjama sovietizacijos politika Lietuvoje pirmosios ir antrosios SSRS okupacijos metais. Šiuose poskyriuose aptariama, kaip sovietizacija negatyviai paveikė Lietuvos žemės ūkio raidą bei valstiečių gyvenimą. Trečiajame skyriuje ir dviejuose poskyriuose yra nagrinėjamas prievartinis kolūkių steigimas Joniškio, Pakruojo, Šiaulių, Radviliškio valsčiuose. Apibūdinama pirmųjų kolūkių materialinė būklė bei valstiečių padėtis kolūkiuose. Nurodoma kiek ir kokio inventoriaus būta pirmuosiuose kolūkiuose. Ketvirtajame skyriuje, kuris susideda iš keturių poskyrių yra nagrinėjama ištisinės kolektyvizacijos pabaiga bei kolūkių stambinimo procesas (Joniškio, Šiaulių, Pakruojo, Radviliškio rajonuose). Taip pat ketvirtajame skyriuje yra pateikiama pirmosios kolektyvizacijos kolūkių materialinės bazės analizė ir MTS reorganizacijos darbai. Penktasis skyrius, kuris susideda iš trijų poskyrių. Pirmajame poskyryje yra pateikiami vienkiemų naikinimo padariniai, apibūdinama kolūkinio kaimo struktūra bei pateikiamos statybos problemos. Šio skyriaus antrajame poskyryje yra pateikiami kolūkių ekonominiai rodikliai bei gamybiniai pokyčiai nuo septinto iki devinto dešimtmečio. Trečiajame poskyriuje yra analizuojama agropramoninio komplekso struktūra, jo atskirų padalinių vieta komplekse, aptariama agropramoninio komplekso susivienijimo veikla bei problemos.

1. SOVIETIZACIJOS SAMPRATA

1.1. Sovietizacijos samprata ir teorija

Moderniuose istorikų-ekonomistų ir sociologų studijose terminas *sovietizacija* yra apibūdinamas, kaip sovietinės ir totalitarinės sistemos įdiegimas visose visuomenės gyvenimo sferose⁴⁹. Ji diegiama naudojant prievartą, kuri pasireiškia įvairiomis formomis: okupacija, represijos, trėmimai.

Sovietizacija prasideda Sovietų Rusijoje, kada bolševikai po 1917 m. Spalio perversmo pradėjo šalyje pertvarkyti visas visuomenės gyvenimo sritis. Leninas rašė, kad po Spalio perversmo prasidėjo nauja epocha. Socializmo terminas jo darbuose nėra tiksliai pavartotas. Socializmas jam reiškė perėjimą į totalitarinę komunizmo sistemą⁵⁰. Leninas tvirtino, kad po Spalio perversmo pasaulis suskilo į dvi sistemas: kapitalizmo ir socializmo, tačiau Sovietų Rusija tapo pirmąja komunistine valstybe pasaulyje, kuri sparčiai žengė totalitarizmo link. Leninas tvirtino, kad po Spalio perversmo totalitarizmo įtaka išaugo. Sovietizacijai pagrindai buvo padėti Sovietų Sąjungoje 1936 metais, kai buvo baigti ekonominiai, kultūriniai ir valstybės valdymo pertvarkymai⁵¹. Kita vertus, sovietizacija kaip procesas vyko ir toliau. Antai nuo 1953 iki 1964 metų N. Chruščiovo valdymo laikotarpiu sovietizacija vyko, tik ji įgijo kitas formas. Istoriografijoje šis laikotarpis vadinamas „atšilimo“ laikotarpiu, nes stalininis režimas sušvelnintas Sovietų Sąjungos vidaus politikoje, tačiau užsienio politikoje buvo jaučiamas stalininės politikos tęstinumas⁵². Sovietizacija kitas formas įgijo L. Brežnevo valdymo laikotarpiu 1964–1984 metais. Šis laikotarpis vadinamas „stagnacijos“ laikotarpiu⁵³. Tačiau sovietizacija tęsėsi ir toliau. Apie sovietinio totalitarizmo pabaigą galima kalbėti 1989 metais, kai pirmą kartą įvyko pusiau demokratiniai rinkimai į Sovietų Sąjungos Liaudies Deputatų suvažiavimą. Į šią instituciją buvo išrinkti opoziciški komunistų partijai asmenys, sovietizacija tęsėsi ir Gorbačiovo pertvarkos laikotarpiu iki 1991 metų, kada baigėsi komunistų partijos valdžios monopolis Sovietų Sąjungoje, o ir pati Sovietų Sąjunga žlugo⁵⁴. Būtent komunistų partija per savo vadovavimo laikotarpį šalyje įtvirtino sovietų valdžios modelį.

⁴⁹ Weeks, Theodore R. „Russification / Sovietization“. *European History Online* (EGO), Mainz: published by the Institute of European History, 2010. Interaktyvus [2018 gegužės 5 d.] < <http://ieg-ego.eu/en/threads/models-and-stereotypes/russification-sovietization> >

⁵⁰ Leninas, Vladimiras. *Eiliniai Tarybų valdžios uždaviniai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1953. P. 13, 29.

⁵¹ Kniuraitė, Vida, Kriščiūnas, Edvardas. *Tarybų Sąjungos istorija: mokymo priemonė studentams*, Vilnius, 2003. P. 39, 111.

⁵² *Lietuva 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 413.

⁵³ Gumuliauskas, Arūnas. *Lietuvos istorija (1795- 2009 m.)*, Šiauliai, 2010. P. 306, 307.

⁵⁴ Ten pat, P. 333.

Sovietizacija plito Sovietų Sąjungos jėga užimtose teritorijose. Čia jos maštai skyrėsi. Latvijos, Estijos, Lietuvos sovietizacija 1939–1941 metais vyko okupacijos ir vėliau aneksijos sąlygomis⁵⁵. Pirmiausia teritorijos buvo okupuotos. Po to jos aneksuotos ir tik tada buvo diegiamas sovietinio totalitarizmo modelis. Šiose teritorijose sovietizacija vyko tiesiogiai. Sovietizacija vyko ir po II pasaulinio karo, kai SSRS okupavo Lenkiją, Rytų Vokietiją, Čekoslovakiją, Rumuniją, Vengriją, Bulgariją⁵⁶. Šiose šalyse sovietizacija vyko ne tiesiogiai iš Maskvos, bet per vietines komunistų politines organizacijas. Tuo tarpu 1939–1941 m. sovietų okupuotose ir aneksuotose teritorijose sovietizacija vyko be ypatingų nacionalinių akcentų. Čia buvo akiai kopijuojamas sovietizacijos procesas vykęs Sovietų Rusijoje ir Sovietų Sąjungoje. Šiuolaikinėje istoriografijoje teigiama, kad inkorporavus Lietuvą į SSRS, į ją buvo perkeliama ir diegiama svetima politinė sistema, kurios esminis bruožas buvo komunistų partijos diktatūra ir totalitarinis režimas. Valdanti komunistų partija su valstybės pareigūnų pagalba vadovavo visuomenės procesams ir juos vykdė, formavo ir keitė socialinę-politinę tikrovę pagal savo politinę doktriną. Lietuvos sovietizavimo politika buvo įgyvendinama per visas sovietinės politinės sistemos institucijas. Partijos stengėsi paveikti organizacijas ir joms pavaldžias administracines įstaigas, kurios tiesiogiai administravo ir pagal partijos nurodymus keitė įvairias visuomenės sritis. Lietuvoje Lietuvos komunistų partija (toliau – LKP) veikė kaip antinacionalinė ir antivalstybinė jėga, svetimos valstybės marionetinė politinė organizacija, atstovaujanti SSRS valstybės ir komunistų partijos valdžios interesus. Sovietų Lietuvos „valstybinės“ valdžios ir valdymo institucijų sistemos žemiausia grandis buvo vietinės tarybos ir jų vykdomieji komitetai. Nuo šių įstaigų patikimumo, gebėjimo veikti priklausė komunistų partijos politikos įgyvendinimas vietose⁵⁷.

Sovietiniais pagrindais pertvarkant socialinę sferą, komunistų partija įgyvendino priemones, kurios diskriminavo pasiturintį vidurinį visuomenės sluoksnį. LKP(b) įgyvendino priemones. Remiantis komunistų ideologija, partijos interesais ir tikslais buvo keičiamas dvasinis visuomenės gyvenimas, pertvarkoma švietimo, mokslo ir kultūros sistema. Aukštosiose mokyklose įvesta tokia pat kaip SSRS kursų ir sesijų mokymo sistema, pakeisti mokymo planai ir programos, įvesta privaloma marksizmo-leninizmo disciplina⁵⁸.

Lietuvos komunistų organizacija padėjo SSRS valdžiai įgyvendinti politiką. Buvo siekiama slopinti pasipriešinimą okupacijai, naikinti valdžiai priešiškus visuomenės sluoksnius. LKP(b) buvo

⁵⁵ *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 90, 91.

⁵⁶ Naimark, Norman. *The Soviet Union and the Establishment of Communist Regimes in Eastern Europe, 1944–1954: A Documentary Collection*, Stanford University, 2004, P. 8, 9. Interaktyvus [2018 gegužės 5 d.] <https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/2004_817-16_Gibianskii.pdf>

⁵⁷ *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 89, 96, 97.

⁵⁸ Gumuliauskas, Arūnas. *Lietuvos istorija (1795–2009 m.)*, Šiauliai, 2010. P. 303.

tokios nusikalstamos veiklos įkvėpėja, politinė vadovė ir organizatorė. Ji idėjiškai grindė ir pateisino terorą.

1.2. Industrializacija, kolektyvizacija ir totalitarinė politinė sistema

Kalbant apie ekonominę sovietizaciją, reikia pabrėžti, kad ji prasidėjo, remiantis Lenino teorine baze, 1918 m. pavasarį. 1918 m. balandį Leninas parengė tezes RKP(b) Centro komitetui, kurių turinys atskleistas Lenino veikale „Eiliniai tarybų valdžios uždaviniai“. Būtent tame veikale Leninas pagrindė sovietinės ekonomikos pagrindų kūrimo planą. Leninas tuo metu rašė: „bolševikų partija atkovojo Rusiją iš turtinguolių paprastiems“⁵⁹. Taip kalbama apie Spalio perversmą. Šiuose apmąstymuose Leninas remėsi Markso darbais.

Sovietų Rusija buvo agrarinė valstybė. Didžiausią šalies gyventojų sluoksnį sudarė valstietija. Po Stolypino reformos Rusijos kaime atsirado gana gausus ūkininkų sluoksnis, turėjęs žemės nuosavybę. Valstiečiai Leninui nepasirodė patikimi. Pasiturinčius valstiečius jis laikė „buožėmis“ ir vadino kaimo buržuazija. Jis kaltino buožes, kad šie kelia „smulkiaburžuazinę stichiją“⁶⁰. Ši „stichija“, anot Lenino, pasireiškė grūdų spekuliacija ir pasipelnymu iš liaudies skurdo. Buožes Leninas laikė „anti tauta“ ir „anti klasė“. Todėl jis nurodė, kad būtina nugalėti „smulkiaburžuazinę stichiją“, o socialistinio ūkio sanklodą paversti viešpataujančia, o paskui vienintele ir visą apimančia. Atėjus palankiam momentui šis sluoksnis turėjo būti sunaikintas. Buožėms tas laikas atėjo 1927–1934 metais.

1918 metais sovietų valdžia patvirtino grūdų valstybės monopolį bei centralizuotą maisto paskirstymą. Be to, organizuoti masiniai žygiai į kaimą, kurių metu komunistų vadovaujami miestiečių būriai paprasčiausiai plėšdavo ūkininkus. Be to, 1918 m. birželio 11 dieną Lenino pasiūlymu visos Rusijos Centrinis komitetas priėmė dekretą dėl varguomenės komitetų organizavimo kaime. Tokie komitetai Sovietų Rusijoje steigėsi 1918 m. vasarą ir rudenį. Jie oficialiai buvo laikomi proletarinės diktatūros atsvaros punktais kaime. Varguomenės komitetai atiminėjo grūdus ir maistą iš ūkininkų, konfiskuodavo jiems priklausančius galvijus, arklius, žemės ūkio inventorių. Be to, varguomenės komitetai turėjo teisę persikirstyti žemę valstiečiams⁶¹.

Istoriografijoje yra minima, kad bolševikų partija didžiausią dėmesį skyrė sovietinės pramonės organizavimui. Nacionalinėms pramonės šakoms valdyti Aukščiausioji liaudies ūkio taryba sudarė valdymą ir trestus. 1918 m. birželio mėn. Liaudies komisarų taryba priėmė dekretą dėl visos

⁵⁹ Leninas, Vladimiras. *Eiliniai Tarybų valdžios uždaviniai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1953. P. 23.

⁶⁰ Ten pat, P. 39.

⁶¹ Kniuraitė, Vida, Kriščiūnas, Edvardas. *Tarybų Sąjungos istorija: mokymo priemonė studentams*, Vilnius, 2003. P. 49.

stambiosios pramonės nacionalizacijos. Šio dekreto realizavimas faktiškai užbaigė stambiosios ir vidutinės pramonės nacionalizacijos procesą. Jau 1918 m. rudenį buvo nacionalizuota daugiau nei 3 tūkst. pramonės įmonių. Anot Lenino, ūkio valdymas turi būti centralizuotas, o sunkiajai pramonei vadovauti privalo sovietinės valdžios paskirti vadovai. Veikale „Eiliniai tarybų valdžios uždaviniai“ Leninas iškelia ir socialistinio lenktyniavimo svarbą. Jis manė, kad lenktyniavimas svarbi priemonė ekonominei šalies tvarkai reorganizuoti. Be to, jis pabrėžė, kad socialistinis lenktyniavimas atlieka ir edukacinį vaidmenį⁶².

Istoriografinėje literatūroje sovietinė ekonomika apibūdinama skirtingai ir prieštaringai. Sovietinėje istoriografijoje yra rašoma apie išpūdingus industrializacijos laimėjimus, socialistinės visuomenės bei planinio ūkio sukūrimą. Anot marksistinių istorikų, SSRS iš atsilikusios agrarinės valstybės tapo galinga pramonine valstybe. Sovietinėje istoriografijoje spartus pramonės kūrimas apibūdinamas kaip vienas iš didžiausių įvykiu žmonijos istorijoje.

Šiuolaikiniai istorikai Anton Cheremukhin, Mikhail Golosov, Sergei Guriev, Aleh Tsyvinski to laikotarpio įvykius apibūdina kaip didįjį lūžį, revoliuciją „iš viršaus“, Stalino pramonės revoliuciją⁶³. Istoriografijoje 1929 m. yra laikomi kaip esminiai lūžio ekonominiame vystymesi Sovietų Sąjungoje metai. Tada komunistinė vadovybė galutinai atsisakė NEP'o ir sugrįžo prie komandinio administracinio metodo ekonomikoje. Remiantis šiuo metodu, SSRS pradėtas įgyvendinti kolektyvizacijos bei industrializacijos planas. Visa šalies ekonomika tada tapo griežtai centralizuota ir buvo vystoma planingai. Kaip Aleksandras Vasilaisukas teigia, socialistinio planavimo praktikoje pagal planinio periodo trukmę pagrindine „liaudies ūkio“ plano forma buvo penkmetiniai planai. Metiniai liaudies ūkio planai tik detalizuodavo ir konkretizuodavo penkmečio planų užduotis, priklausomai nuo jų įvykdymo rezultatų ankstesniais metais. Planus nustatyta tvarka privalėjo vykdyti įmonės (susivienijimai), ministerijos (žinybos), sričių, rajonų ir miestų vykdomieji komitetai. Ūkio planavimas buvo vykdomas pagal vieningą visiems planavimo organams planinių rodiklių sistemą. Planiniai rodikliai atspindėdavo konkrečias planines užduotis ir joms pagrįsti būtinus skaičiavimus. Planinių rodiklių sistema apimdavo įmonių (susivienijimų), liaudies ūkio šakų, teritorinių vienetų (sričių, rajonų, miestų) ir sąjunginių respublikų visas veiklos sritis. Planiniai rodikliai buvo suskirstyti į dvi pagrindines grupes: tvirtinamieji rodikliai, parodantys direktyvines planines užduotis visoms įmonėms

⁶² Leninas, Vladimiras. *Eiliniai Tarybų valdžios uždaviniai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1953. P. 41, 42.

⁶³ Anton Cheremukhin, Mikhail Golosov, Sergei Guriev, Aleh Tsyvinski. „Was Stalin Necessary for Russian's Economic Development?“ NBER Working paper series. September (2013): National Bureau of Economic Research. Interaktyvus [2018 gegužės 5 d.] < <http://www.nber.org/papers/w19425.pdf> >

ir organizacijoms; skaičiuojamieji rodikliai, naudojami skaičiavimams, pagrindžiantiems direktyvines planines užduotis⁶⁴.

Industrializacijos šuoliui užtikrinti Stalinas iškėlė intensyvios kolektyvizacijos svarbą. Stalinas tikėjosi išspręsti kartu dvi tarpusavyje susijusias problemas: 1) užtikrinti visišką valstybės viešpatavimą kaime, likviduoti buožes kaip klasę ir suvienyti aktyvius valstiečių sluoksnius; 2) vietoje individualių ūkių sukurti stambius kolektyvinius ūkius, kurie valstybės vadovaujami galėtų aprūpinti šalį pigia žaliava bei eksportu, o kartu atlaisvins žmogiškuosius resursus reikalingus pramonei.

1929 m. pabaigoje atsisakius NEP'o Stalinas pakeitė ir pirmojo 5-mečio planą. Dabar plane buvo akcentuojamas 40 % pramonės augimas, o taip pat iškeliami uždaviniai per 3 metus pereiti prie ištisinės kolektyvizacijos. Buvo parengta instrukcija, kuria remiantis reikėjo įgyvendinti kolektyvizaciją. Instrukcijose buvo konkrečiai aiškinama, kaip sujungti individualius ūkius į žemės ūkio artelės, kurios pradėtos vadinti kolūkiais. Prasidėjusi kolūkių steigimo kampanija buvo derinama su buožių likvidavimo procesu. Didžiausias dėmesys skirtas išbuožinimui, turto konfiskavimui ir jo perdavimui kolūkiams, o taip pat buožių trėmimams. Šios instrukcijos buvo išsiuntinėtos į vietas, kur valdžios padaliniai tarpusavyje lenktyniavo, steigiant kolūkius bei likviduojat buožes. Tokio lenktyniavimo rezultatai vietos biurokratams tapo savotiška karjeros galimybe⁶⁵.

Stalinas siekė likviduoti buožes, išgąsdinti svyruojančius vidutiniokus ir forsuoti kolektyvizacijos procesą. Kolektyvizacija tapo aršia klasių kovos arena kaime. Stalino kolektyvizacija besiremianti išbuožinimu bei prievarta aiškiai kirtosi su Lenino žemės ūkio kooperacijos koncepcija. Kita vertus, Lenino koncepcijos tikslu buvo kolektyvinių ūkių kūrimas.

⁶⁴ Vasiliaskas, Aleksandras. *Sovietinė Lietuvos industrializacija: strateginiai sprendimai ir jiems įtaką dariusios asmenybės*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2016. P. 31, 32.

⁶⁵ Kniuraitė, Vida, Kriščiūnas, Edvardas. *Tarybų Sąjungos istorija: mokymo priemonė studentams*, Vilnius, 2003. P. 100, 101.

2. KOLEKTYVIZACIJOS PRADŽIA LIETUVOJE

2.1. Pirmosios Artelės Lietuvoje 1940–1941 m.

1940 metų vasarą Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, visoje šalyje buvo sistemingai pradėtas diegti sovietinis žemės ūkio mechanizmas. Atėjūnams suformavus iš Lietuvos komunistų Liaudies seimą, 1940 m. liepos 21 d. paskelbta nauja valstybės santvarka, o jau kitą dieną priimta „Deklaracija“, kuria remiantis suvalstybinta žemės nuosavybė. Dokumente nustatyta maksimali žemės valdymo norma vienam ūkiui – 30 ha⁶⁶. Likusi žemė, kuri viršijo numatytą normą, atiduota Valstybiniam žemės fondui⁶⁷. Iš viso į reformos fondą paimta 607592 ha žemės. Iš Valstybinio fondo žemės galėjo gauti visi bežemiai ir mažžemiai valstiečiai, turėję ne daugiau kaip 8 ha žemės⁶⁸. Lietuvos valsčiuose kilo baimė, kad atėmus žemę bus kuriami kolūkiai. Todėl naujojo režimo ideologams teko meluoti ir teigti, kad kolektyvizacijos nebus. Jie skelbė, jog panaikinami išperkantieji žemės mokesčiai, administracinės baudos bei mokesčių nepriemokos. Tokiu būdu sovietinės valdžios atstovai Lietuvoje stengėsi palenkti į savo pusę skurdžiausius ir kiek labiau pasiturinčius valstiečių sluoksnius. Tačiau sovietizacijos politikos tendencijos aiškėjo vykdamas žemės reformą, kuri palaipsniui vedė į kolektyvizaciją.

Lietuvoje iki tol egzistavusi agrarinė sistema buvo toliau sėkmingai griaunama po Lietuvos KP CK 1940 m. rugsėjo 26 d. priimto nutarimo – nutraukti kaimų skirstymus į vienkiemius. Pradėtos kurti grupinės sodybos, valsčių komitetai, didinami mokesčiai didžiažemiams, ribojamas privatus ūkininkavimas bei skatinama dirbti kolektyviai⁶⁹. 1941 m. vasario 9 d. įvyko LKP(b) V suvažiavimas, kuris savo rezoliucijoje davė aiškius kaimo sovietizacijos nurodymus⁷⁰. Tų metų pavasarį ženkliai padidėjo dėmesys kaimui. Lietuvos KP(b) CK ir Lietuvos SSR Komisarų Taryba ėmė leisti įvairius nutarimus, potvarkius, bylojusius apie kolektyvinių ūkių steigimo pradžia. 1941 m. kovo mėn. Lietuvos KP CK II plenumas nagrinėjo stambiųjų ūkių, kuriems palikta maksimali žemės norma, klausimą. Jo sprendimai skaudžiai atsiliepė didžiažemiams. Iš taip vadinamųjų buožių (Sovietų Rusijoje „kulaki“ – „buožės“ ši sąvoka aptariama 26 p.), kurie patys nedirbo žemės, o naudojosi samdoma jėga, atimtas visas kilnojamas ir nekilnojamas turtas. 1941 m. gegužės 14 d. Lietuvos SSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo įsaku valstiečiams panaikinti mokesčiai. Tačiau vietoj jų įvedamas žemės ūkio mokestis bei ūkio produkcijos privalomieji pristatymai valstybei („pyliavos“) nuo bendrųjų kiekvieno ūkio pajamų

⁶⁶ Lietuvos liaudies seimas, Vilnius, 1985. P. 103, 104.

⁶⁷ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979. P. 38.

⁶⁸ Ten pat, P. 39.

⁶⁹ Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, Vilnius, 1985. P. 71.

⁷⁰ Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. – Вильнюс. 1977. P. 46–48.

(laukininkystės, daržininkystės, sodininkystės, šienaujama pievų, turimų gyvulių t. t.)⁷¹. Didžiausi mokesčiai teko pasiturintiems bei vidutiniams ūkininkams. Visa tai kėlė sumaištį kaime. Žemės ūkio gamyba ėmė sparčiai mažėti. Tokiu būdu stengtasi nuskurdinti ir įbauginti valstiečius. Siekta kaimo žmones suvaryti į kolūkius. Tuo tarpu pasiturintiems ūkininkams, nepatenkintiems sovietine valdžia, grėsė žemės konfiskacija bei trėmimai. 1941 m. birželio 14 d. 1600 ūkių savininkų kartu su šeimomis kaip „liaudies priešai“ buvo ištremti į Sibirą. Tai buvo kulminacija visų, iki tol vykdytų bolševikinių Lietuvos sovietizacijos priemonių⁷².

1941 m. pavasarį imta kurti tarybinius ūkius. Iš viso jiems skirta 46990 ha žemės⁷³. Buvo žengti pirmieji žingsniai link visuotinės kolektyvizacijos Lietuvoje. 1941 m. balandžio 12 d. LSSR Liaudies Komisarų Taryba patvirtino 51 tarybinį ūkį⁷⁴. Jų materialinę bazę sudarė konfiskuotų dvarų kilnojamas ir nekilnojamas turtas. Tarybiniams ūkiams vadovauti paskirti ir siunčiami darbuotojai iš vietinių valsčių komitetų, kurie neturėjo administracinio darbo patirties. Pertvarkant agrarinę Lietuvos ūkį, kartu ėmė veikti apie 40 mašinų-traktorių stočių.

Tuo pat metu pradėti kurti ir kolūkiai. Vienas iš būdų kolektyviniams ūkiams steigti – skleisti propagandą Lietuvos valsčiuose. Regionuose šį darbą vykdė partinės, sovietinės institucijos bei spauda. Bendromis jėgomis siekta pritraukti kuo daugiau žmonių į kolūkius. Sovietinė spauda propagavo kolūkinės santvarkos laimėjimus. Organizuotos ūkininkų kelionės į Sovietų Sąjungą susipažinti su stalinine kolektyvizacija. Vienu iš tokių propagandos šaltinių tapo masiškai spausdinami pavyzdiniai žemės ūkio artelės (kolūkio) įstatai⁷⁵.

Vienas pirmųjų kolūkių įsteigtų Lietuvoje buvo Mažeikių apskrities, Akmenės valsčiaus „Lenino“ žemės artelė (1941 m. vasario 1 d.). Tęsiant kolektyvizaciją, vienu kolektyviniu ūkiu neapsiribota. Toliau kolūkiai steigti Ukmergės, Panevėžio, Švenčionių, Tauragės apskrityse⁷⁶. 1941 m. kolektyviniai ūkiai Lietuvoje buvo nedideli. Antai Švenčionių apskrities žemės artelę „Naujas gyvenimas“ sudarė 16 kiemų, turėjusių apie 230 ha žemės, Mažeikių apskrities „Lenino“ kolūkis vienijo 24 kiemus, o žemės turėjo 254 ha⁷⁷.

Sovietinės žemės reformos metu nusavinti stambūs ūkiai bei jų kilnojamas ir nekilnojamas turtas, pasiturintiems bei vidutiniams ūkininkams užkrauti dideli mokesčiai, griauinama iki tol nusistovėjusi ekonomika, naikinama egzistavusi kaimo struktūra (vienkiemiai) bei keliami darbo

⁷¹ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979. P. 45.

⁷² Milius, Jonas. „Žemės ūkis“. Joniškio kraštas. *Enciklopedinis žinynas*. Sudaryt. Didžpetris V. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2011. P. 154.

⁷³ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979. P. 43.

⁷⁴ Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, Vilnius, 1985. P. 102.

⁷⁵ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979. P. 48.

⁷⁶ Ten pat, p. 49.

⁷⁷ Ten pat, p. 49.

apribojimais privačiam ūkininkavimui. Kolektyviniai ūkiai šalyje vystėsi lėtai. Daugiausia į kolūkius jungėsi tie valstiečiai, kurie turėjo mažai žemės ir patys buvo ne itin kvalifikuoti žemės ūkio specialistai.

1941 m. birželio 22 d. kolektyvizacija Lietuvos apskrityse trumpam buvo pristabdyta, nes tarp SSRS ir Trečiojo Reicho prasidėjo karo veiksmai. Nacistinei Vokietijai užėmus Lietuvą, 1941 m. spalio 7 d. generalinis komisaras A. T. von Rentelas prašė įgaliojimų vadovauti kolonizacijai Lietuvoje. 1942 m. kovo mėn. buvo parengtos kolonizacijos instrukcijos⁷⁸. Pagal šias instrukcijas buvo numatyta kolonizuoti pačias derlingiausias Lietuvos žemes. Vokiečiai sparčiai ėmėsi kolonizacijos darbų į Lietuvos kaimus ir miestelius buvo atkeltos vokiečių šeimos ir apgyvendintos. 1943 m. rugsėjo 1 d. Lietuvos kaimuose gyveno 3688 vokiečių šeimos. Vokietijos okupacijos metu buvo padaryta daug žalos Lietuvos kaimui. Iš ūkininkų paimta daug grūdų, bulvių, pieno, naminių paukščių. Traukdamiesi iš Lietuvos vokiečiai sudegino ir sugriovė 47830 ūkininkų namų⁷⁹.

2.2. Stalininė žemės ūkio sovietizacija Lietuvoje 1945–1950 m.

Po antrosios sovietų okupacijos komunistų partija pradėjo aktyviai formuoti LSSR valdžios aparatą. Aukščiausioji konstitucinė institucija buvo Lietuvos SSR Aukščiausioji Taryba (toliau AT). Ji vadovavo ūkiui ir kultūrinei veiklai, kontroliavo institucijas, leido įstatymus. Lietuvos SSR AT sesijoje buvo sudaroma aukščiausioji vykdomosios valdžios institucija – Ministrų Taryba⁸⁰. Kita vertus, jos tiesiogiai įgyvendino VKP (b), LKP (b) padalinių nurodymus bei direktyvas politikos, ūkio ir kultūros srityse.

Reokupavus kraštą, sovietų valdžios svarbiausiu uždaviniu tapo atkurti pirmosios okupacijos metu egzistavusią žemėvaldą Lietuvos valsčiuose. Šiam tikslui pasiekti, vėl imtasi žemės reformos, kurios esmė liko nepakitusi, darbų. Ji buvo ženkliai išplėsta. Pradžią reformos atnaujinimui davė Lietuvos KP(b) CK III plenumas, vykęs 1944 m. rugpjūčio 27-28 d.. Jame apsvarstytos ir patvirtintos priemonės nacių okupacijos padariniams žemės ūkyje likviduoti. Po minėto svarstymo 1944 m. rugpjūčio 30 d. LSSR Aukščiausioji Taryba apsvarstė ir priėmė įstatymą „Dėl Vokietijos okupacijos padarinių žemės ūkyje likvidavimo“⁸¹. Remiantis šiuo dokumentu, į atnaujintą Valstybinį žemės fondą

⁷⁸ *Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 198.

⁷⁹ Milius, Jonas. „Žemės ūkis“. Jonišio kraštas. *Enciklopedinis žinynas*. Sudaryt. Didžpetris V. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2011. P. 154.

⁸⁰ Baliukonienė, Rima. *Lietuvos istorija*, Alytus, 2007. P. 103.

⁸¹ Gumuliauskas, Arūnas. *Lietuvos istorija (1795–2009 m.)*, Šiauliai, 2010. P. 340.

paimta: a) vokiečių kolonistų užgrobtą žemę; b) pabėgusių priešų žemę; c) žemę viršijanti įstatymo numatyta norma; d) žemę likusi be šeiminkų⁸². Iš Valstybinio fondo žemė vėl buvo dalinama kaip ir 1940–1941 m. bežemiams, mažžemiams, tarybiniais ūkiams, MTS, MANP, įstaigų bei įmonių pagalbiniais ūkiams, visuomeninėms reikmėms.

Sovietinė valdžia ėmėsi vykdyti radikalesnę žemės reformą. Ja siekta dar labiau įtvirtinti naują režimą kaime, todėl pradėti persekioti vidutiniai ir pasiturintys ūkininkai, atimami jų ūkiniai pastatai, inventorius, gyvuliai. Ūkininkams leista turėti tik iki 20 ha žemės. Smulkinami sklypai buvo specialiai. Ūkininkams tapo sunkiau mažame žemės plote sukurti efektyvų bei pelningą ūkį. Tokiu būdu valdžia sudarė sąlygas kolektyvinei gamybai plėtoti bei leido susidoroti su minėtais ūkininkais.

Tokia politika vedė Lietuvos valstietiją prie skurdo, o taip pat žadino pasipriešinimą sovietinei valdžiai. Vienas iš pasipriešinimo metodų buvo gyvulių bei augalinių kultūrų slėpimas arba naikinimas. Neapsieita be kraštutinių priemonių – dalis valstiečių stojo į partizanų būrius. Dėl kilusio ginkluoto pasipriešinimo 1945 m. spalio 19 d. LKP(b) CK nutarimu organizuojami ginkluoti būriai pavadinti „liaudies gynėjais“. Taip tikėtasi, komunistiniais terminais tariant, sunaikinti besipriešinančią socialinę struktūrą Lietuvos apskrityse. Partijos ir vyriausybės nutarimu buožės įvardinti kaip „banditai“. Tuo pačiu sovietų valdžia Lietuvoje vykdė masines represijas prieš besipriešinančius gyventojus bei juos trėmė į Sibirą. Represijoms ir deportacijoms vadovavo specialiai tam sukurtos institucijos. Po karo Lietuvoje pradėjo veikti vidaus reikalų NKVD (Vidaus reikalų liaudies komisariatas, nuo 1946 m. MVD – vidaus reikalų ministerija) ir valstybės saugumo NKGB (Valstybės saugumo liaudies komisariatas, nuo 1946 m. MGB – Valstybinės saugumo ministerija) institucijų sistema⁸³. Jos užsiėmė dalyvavusių valstiečių pasipriešinime prieš sovietinę valdžią naikinimu. Vieni valstiečiai buvo žiauriai nukankinami vietoje, o kiti išstremiami su visomis šeimomis. Didžiausi trėmimai vyko 1948 m. gegužės, 1949 m. kovo ir 1951 m. spalio mėn. (žr. 1 ir 2 lenteles). Nuo 1948 m., prasidėjus masinėms deportacijoms, tremiamų asmenų įskatinę bylas sudarydavo MGB apskričių arba rajonų skyriai. Tremtinių šeimų sąrašus peržiūrėdavo LKP(b) apskrities komiteto pirmasis sekretorius ir pasirašydavo apskrities vykdomojo komiteto pirmininkas⁸⁴. Tokiu būdu saugumiečių pagrindiniu tikslu tapo okupacinės valdžios įtvirtinimas Lietuvos apskrityse.

Siekiant susidoroti su valstiečiais, kurie trėmimų nebuvo paliesti, valdžia jų ūkiams uždėjo didesnius mokesčius. Remiantis Lietuvos SSR Ministrų Tarybos 1947 m. rugpjūčio 29 d. nutarimu, didžiažemių ūkiai privalėjo mokėti mokesčių priedus: apmokestinamos pajamos iki 15 tūkst. rb. buvo

⁸² Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979. P. 79.

⁸³ Baliukonienė, Rima. *Lietuvos istorija*. Alytus, 2007. P. 103.

⁸⁴ Grunskis, Eugenijus. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940-1941, 1945-1953 metais*, Vilnius. P. 94.

padidėnamos 20%, 15–20 tūkst. – 30%, daugiau kaip 20 tūkst. rb. – 50%⁸⁵. Sovietinė valdžia taip pat įvykdė pinigų reformą. Pastaroji dar labiau sumažino produkcijos rinkos kainą, padidino buožių mokesčių mokėjimus. Buožių ūkiai buvo priskirti ypatingų ūkių kategorijai, kurią siekta kuo greičiau sunaikinti. Todėl 1947 m. gruodžio 15 d. Lietuvos KP(b) CK ir Lietuvos SSR Ministrų Tarybos nutarimu įteisinta buožės sąvoka bei sukurti kriterijai, pagal kuriuos valstiečio ūkis priskirtinas buožių ūkiams⁸⁶:

„a) ūkius, kurie žemės ūkio darbams arba amatams naudojo samdomąją darbo jėgą, išskyrus tuos atvejus, kai buvo samdomas vienas pagalbinis darbininkas dirbti kalvėje arba namuose vežimams gaminti;

b) ūkius, kurie tuo metu jau pastoviai nenaudojo pagalbinės darbo jėgos, bet tai darė fašistinės okupacijos metais ir po jos;

c) ūkius, kuriuose svetimas darbas buvo išnaudojamas paslėpta forma (prisidengus giminių ar šeimos narių vardu);

d) ūkius, kurie sistemingai naudojo sezoninius darbininkus, išskyrus tuos atvejus, kai buvo samdomas piemuo vietose, kur nėra visuomeninių ganyklų; kai, trūkstant darbingų šeimos narių samdančiojo ūkiui tvarkyti, samdomas vienas darbininkas, taip pat praradus darbingumą (samdančiajam sergant);

e) ūkius asmenų, teikiančių vergiškomis sąlygomis kitiems valstiečiams gyvulius, sėklas, produktus, žemės ūkio mašinas;

f) ūkius, turinčius sudėtingas žemės ūkio mašinas (sudėtingas sėjamosias, traktorius, variklius ir motorus), malūnus (išskyrus mažus vėjo malūnus), lentpjūves ir kitas įmones;

g) ūkius tų asmenų, kurie sistemingai supirkinėdavo ir per-parduodavo prekes bei žemės ūkio produktus“⁸⁷.

Buožėms taip pat uždrausta gauti kreditus. Juos šalino iš kolūkių, kooperatyvų, MTS ir kitų sovietinių įstaigų. Tokiais drastiškais būdais siekta, kuo greičiau izoliuoti ir susidoroti su pasiturinčiais gyvenančiais Lietuvos valstiečiais.

Pirmaisiais pokario metais nebuvo draudžiama individualiniams ūkiams naudotis samdoma jėga. Tačiau visa tai buvo sugriežtinta ir reglamentuota. Pažeidus nustatytas taisykles, ūkis būdavo įtraukiamas į buožių sąrašus. Privalomieji žemės ūkio produktų pristatymai valstiečių ūkiams buvo nustatomi pagal žemėvaldos dydį ir žemės rūšį. Tačiau ūkiai, kurie turėjo žemės 20 ha ar daugiau,

⁸⁵ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979. P. 90.

⁸⁶ Ten pat, P. 90.

⁸⁷ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979. P. 90.

privalėjo pristatyti 5 karus daugiau produktų nei ūkiai valdę 10 ha⁸⁸. Viena didžiausių problemų tiek valstietijai, tiek ir valdžiai pokario laikotarpiu buvo apsirūpinimas mašinomis bei inventoriumi. 1946 m. vienam valstiečių ūkiui vidutiniškai teko 0,7 plūgo, 0,3 akėčių⁸⁹. Kai kurios mašinos būdavo gaunamos iš kitų sovietinių respublikų. Tačiau jų nepakako. 1944 m. Lietuvos KP(b) CK II plenumas respublikos pramonės įmonėms kaip svarbiausią uždavinį nurodė gaminti plūgus, akėčias, kuliamąsias ir kitą žemės ūkio inventorių⁹⁰.

Atkuriant gamybinės žemės ūkio sferas, vienas svarbiausių Lietuvos komunistų partijos uždavinių buvo atkurti žemės ūkio kooperaciją. Organizuojant žemės kooperatyvus, panaudotas nusavintų valstiečių bei dvarininkų turtas. Kooperatyvams išdalinta nemaža dalis žemės, arklių, produktyvių galvijų, žemės ūkio mašinų (traktoriai, šienapjovės, kuliamosios, grūdų valymo mašinos t. t.) bei pastatų (dvarai, malūnai, kalvės, lentpjūvės, plytinės t. t.). 1945 m. pradėjo veikti kredito kooperacija. Ji teikė valstiečiams kreditus pastatams statyti, darbiniams ir produktyviems gyvuliams, mašinoms įsigyti. 1945 m. gegužės 2 d. LKP(b) CK ir LSSR LKT priėmė nutarimą „Dėl žemės ūkio kooperacijos Lietuvos TSR“⁹¹, pagal kurį valstiečiai, besiverčiantys žemės ūkiu arba susiję su juo, galėjo steigti žemės ūkio kooperacijos draugijas savo nariams aptarnauti visose žemės ūkio gamybos srityse. Taip atkurta pieno kooperacijos sąjunga („Pienocentras“), linininkystės kooperacijos sąjunga („Linai“), sąjunga veisliniams gyvuliams bei paukščiams auginti ir koordinuoti. Tačiau kooperaciniai ūkiai Lietuvos valsčiuose netapo masiniu reiškiniu. Silpna apskričių vykdomųjų komitetų ir žemės ūkio institucijų agitacija nesugebėjo įtikinti jungtis valstiečius į kooperatyvus. Į juos valstiečiai žiūrėjo su tam tikru nepasitikėjimu. Todėl 1947 m. LKP(b) CK XIII plenumo išskelti nurodymai ir uždaviniai vietiniams vykdomiesiems valsčių komitetams. Pastariesiems nurodyta masiškai įtraukti valstiečius į kooperacines draugijas⁹². Vykdamas plenumo nutarimus, linininkystės draugijos buvo sujungiamos su žemės ūkio, gyvulių auginimo – su pieno perdirbimo draugijomis.

1947 m. iš geriausių kooperatyvų buvo organizuojami pirmieji kolūkiai. Tokiu būdu atsirado 6, o 1948 m. – jau 116 iš 594 kolūkių⁹³. Žemės ūkio kooperacija Lietuvoje ilgai neegzistavo. Prasidėjusi kolūkių steigimo banga 1949–1951 m. didžiąją kooperatyvo turto dalį perdavė besikuriančioms artelėms (artelė [rus. artel], susivienijimas bendrai ūkinei veiklai pagal sutartį, nustatančią, kiek kam tenka pajamų)⁹⁴.

⁸⁸ Ten pat, P. 88.

⁸⁹ Ten pat, P. 82.

⁹⁰ Ten pat, P. 82.

⁹¹ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979. P. 83.

⁹² Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, Vilnius, 1985. P. 288.

⁹³ Ten pat, P. 288.

⁹⁴ Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius, 1985. P. 46.

Kaip ir 1940–1941 m., vykdant žemės ūkio reformą, buvo kuriamos mašinų-traktorių stotys (MTS) ir mašinų-arklių nuomos punktai (MANP). Šios institucijos privalėjo demonstruoti sovietinės valdžios techninę galią bei propaguoti mechaninį žemės dirbimą. MTS taip pat turėjo atlikti svarbų vaidmenį, rengiant sąlygas valstiečių ūkių kolektyvizacijai. Mašinų ir traktorių stotys vykdė traktorių, kombainų ir kitos žemės ūkio technikos aptarnavimą ir nuomą kolūkiams.

Pokario metais komunistinė valdžia nutarė ne tik atkurti visas anksčiau Lietuvoje veikusias MTS, bet kartu ir išplėsti jų skaičių. 1945 m. pabaigoje Lietuvoje jau veikė 42 MTS, savo veiklos rodikliais siekiančios prieškarinį lygį, o 1948 m. – 62 MTS⁹⁵. MTS buvo skirta 180 traktorių bei traktorinių plūgų, 360 akėčių, 90 traktorinių sėjamųjų. MANP skaičius didėjo analogiškai: 1945 m. – 252, 1948 m. – 170. MANP paslaugomis daugiausiai naudojosi vargingi ir menką inventorių turintys valstiečiai. Dėl to MTS veikla buvo efektyvesnė nei MANP. Dauguma pasiturinčių valstiečių mieliau naudojami mechanine technika nei gyvuline jėga. MTS darbuotojų skaičius išaugo nuo 1563 iki 2186, o štai darbuotojų MANP sumažėjo nuo 1625 iki 1408⁹⁶. Pastaroji priežastis vertė MANP stambinti.

Visose regionuose MTS skaičius išaugo. 1945 m. stotys buvo įkurtos Klaipėdos, Pagėgių, Šilutės apskrityse. Radviliškio apskrities, Baisogalos valsčiuje mašinų-traktorių stotis ėmė veikti 1944 m. rugpjūčio 25 d. 1949 m. buvo įkurtos Radviliškio, Šeduvos ir Rozalimo MTS. Šiaulių apskrityje 1944 m. rugsėjo 25 d. vėl pradėjo veikti kaip ir prieškariniu trys mašinų-traktorių stotys, teikiančios valstiečiams techninę pagalbą (Šiaulių, Lygumų, Padubysio)⁹⁷. Visų trijų Šiaulių MTS inventorių tesudarė 6 traktoriniai plūgai, 4 kultivatoriai, 21 kertamosios, 11 šienapjovių⁹⁸. Šiaulių MTS nuo 1946 m. balandžio mėnesio iki 1947 m. gruodžio 10 d. vadinosi Radviliškio MTS, kuri buvo įkurta Šiaulių apskrities Kairių gyvenvietėje⁹⁹. Joniškio apskrityje veikė trys MTS stotys (Linkuvos, Žagarės ir Joniškio valsčiuose. Tuometinis Pakruojo valsčius savo sudėtyje neturėjo nei vieno MTS. Pakruojo valsčiaus kolūkiams techninę pagalbą teikė aplinkinių apskričių (Joniškio, Radviliškio) mašinų-traktorių stotys. MTS turėjo atlikti svarbų vaidmenį, rengiant sąlygas valstiečių kolektyvizacijai.

Įkūrus pirmuosius kolūkius respublikoje, MTS juos aptarnaudavo pagal sutartis¹⁰⁰. Formaliai sutartys buvo svarstomos ir tvirtinamos visuotiniuose kolūkiečių susirinkimuose bei aptariamoms su MTS darbuotojais. Kolūkiai už suteiktas paslaugas atsiskaitė su MTS pagal vyriausybės nustatytus

⁹⁵ Lietuvos TSR žemės ūkio ministerija Šiaulių mašinų-traktorių stotis, Šiaulių regioninis valstybės archyvas (toliau – ŠRVA), f. 183, ap. 1, b. 1, l. 2.

⁹⁶ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979. P. 84.

⁹⁷ Lietuvos TSR žemės ūkio ministerija Šiaulių mašinų-traktorių stotis, ŠRVA, f. 183, ap. 1, b. 1, l. 2.

⁹⁸ Gumuliauskas Arūnas. *Kolektyvizacija Gruzdžių valsčiuje*. Interaktyvus [2017 rugpjūčio 28 d.] <<http://www.ilt.lt/pdf/gruzdziai/kolektyvizacija.pdf>>

⁹⁹ Lietuvos TSR žemės ūkio ministerija Šiaulių mašinų-traktorių stotis, ŠRVA, f. 183, ap. 1, b. 1, l. 2.

¹⁰⁰ Gumuliauskas Arūnas. *Kolektyvizacija Gruzdžių valsčiuje*. Interaktyvus [2017 rugpjūčio 28 d.] <<http://www.ilt.lt/pdf/gruzdziai/kolektyvizacija.pdf>>

įkainius. 1946 m. rugpjūčio 22 d. buvo nustatytos MTS darbų piniginio apmokėjimo kainos, o 1948 m. gegužės 16 d. Lietuvos SSR MT nutarimu įvestos natūrinio atlyginimo normos už MTS ir MANP darbus, atliktus auginant grūdines kultūras¹⁰¹.

Nors MTS parama valstiečiams buvo efektyvesnė nei MANP, bet pirmaisiais pokario metais dėl vis dar atstatomos pramonės ir technikos trūkumo MTS nepajėgė įvykdyti gamybinių planų. Mechanizatoriams buvo nepatogu dirbti sovietinės valdžios išdalintuose smulkiuose valstiečių sklypuose¹⁰². Daugelis mašinų ir padargų karo metais susidėvėjo, o naujų buvo įsigyjama nedaug. Trūko detalių bei technikai reikalingo kuro. Nepakako ir mechanizatorių, kurie galėtų nudirbti laukus. Nepaisant to, MTS turėjo tapti viena iš sąlygų, leidžiančių sovietiniai Lietuvos valdžiai pereiti prie kolektyvizacijos proceso. Pirmuosiuose įkurtuose kolūkiuose MTS turėjo padėti nudirbti žemės ūkio darbus bei palenkti valstietiją į sovietinio ūkininkavimo pusę¹⁰³.

Pokario agrariniai pertvarkymai iš esmės truko ketverius metus. LKP(b) CK XVI plenumo (1948 m. balandžio 8–9 d.) konstatuota, kad Lietuvoje užbaigta agrarinė reforma ir įtvirtinta sovietinė žemėvalda¹⁰⁴. 1948 m. į Valstybinį žemės fondą paimta 1575094 ha dvarininkų, buožių, bažnyčių, vienuolynų ir ginklų pasipriešinusių valstiečių žemės¹⁰⁵. Stalininės agrarinės reformos metu panaikinta stambi privatinė žemėvalda. Kita vertus, Lietuvos ūkio problemų panaikinti nesugebėta. Iki masinės kolektyvizacijos sovietinė valdžia vykdė buožių struktūrų apribojimą, juos laipsniškai išstumiant ir menkinant. Buožėms buvo draudžiama skirti valstybinius kreditus. Nustačius samdymo taisykles, buvo apribota pati samdomoji jėga. Įteisinus buožės terminą, pradėti sudaryti buožių ūkių sąrašai. Šiems įvesti mokesčių priedai, taikytos didesnės žemės ūkio produktų pristatymo normos.

Vykdyta agrarinė reforma, pažeidinėjant lygiateisiškumą tarp valstiečių, sudarė sąlygas atsirasti sudėtingai socialinei ir politinei situacijai Lietuvoje. Ypač reikėsi kaime, kur griautos susiklosčiusios ūkininkavimo tradicijos. Prisidengiant žemės reforma, kuri turėjo ginti bežemių ir mažažemių valstiečių interesus, pradėta siaurinti ir naikinti privati nuosavybė. Tokiu būdu, sunaikinus sėkmingai ūkininkaujančių valstiečių ūkius, buvo siekiama pereiti prie didžiosios kolektyvizacijos. Pirmieji žingsniai tam padaryti dar reformos metu, sukuriant kooperatyvus bei tarybinius ūkius.

¹⁰¹ Butkus Giedrius. *Mašinų – traktorių stotys*, Vilnius, 1973. P. 139.

¹⁰² Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, Vilnius, 1985. P. 289.

¹⁰³ Gumuliauskas Arūnas. *Kolektyvizacija Gruzdžių valsčiuje*. Interaktyvus [2017 rugpjūčio 28 d.] <http://www.ilt.lt/pdf/gruzdziai/kolektyvizacija.pdf>

¹⁰⁴ Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, Vilnius, 1985. P. 285.

¹⁰⁵ Ten pat, p. 285.

3. KOLEKTYVIZACIJOS PRADŽIA ŠIAULIŲ APSKRITYJE

4.4. Kolūkių steigimas valsčiuose

Pokariu vykdytos agrarinės reformos tikslas – padėti pamatus ištisinei kolektyvizacijai Lietuvoje. Jis nuosekliai plėtotas nuo 1944 m., kada vėl sovietai įtraukė Lietuvą, ir tęsėsi iki pat 1948 m., kada atsirado pirmosios artelės. Pasinaudojus reforma, sukurtas milžiniškas kiekis smulkiųjų ūkių (Lietuvoje esamų smulkiųjų ūkių skaičius 123593 – 1947 m.)¹⁰⁶. Tai paveikė žemės ūkio produktyvumo lygį, gramzdinusi ekonomiką gilyn į krizę. Sugriovus žemės ūkį, susidarė tinkama terpė kolektyvizacijos procesui pradėti.

Valdžios pirmieji postūmiai prie kolektyvizacijos, prasidėjo dar nepasibaigus žemės reformai. Nuo 1947 m. aktyvinta propagandinė veikla Lietuvos apylinkėse, valsčiuose bei kaimuose¹⁰⁷. Pasitelkus politinius agitatorius bei propagandistus, imta skleisti melaginga informacija apie kolūkinės santvarkos pranašumus bei laimėjimus. 1947 m. gegužės 21 d. VKP(b) CK priėmus nutarimą „Dėl kolūkių kūrimo Lietuvos, Latvijos ir Estijos TSR“¹⁰⁸ propaganda tapo dar aktyvesnė. Šiuo dokumentu Maskva stengėsi, kuo greičiau užbaigti pereinamąjį žemės ūkio reformos laikotarpį ir pradėti steigti kolūkius. Vykdamt primestą valią, LKP(b) CK ir LSSR Ministrų Taryba 1948 m. kovo 20 d. priėmė panašų dokumentą „Dėl kolektyvinių ūkių organizavimo respublikoje“¹⁰⁹. Kraštas oficialiai pradėtas kolektyvizuoti. Pirmasis M. Melnikaitės vardu pavadintas kolūkis įsteigtas 1947 m. vasario 26 d. Kėdainių apskrityje Dotnuvos valsčiuje. Netrukus kolektyviniai ūkiai atsirado Šiaulių, Kelmės, Joniškio, Utenos ir kitose apskrityse. Per 1947 m. krašte sukurta 20 kolektyvinių ūkių. Kolūkiuose buvo užsiimama laukininkyste ir gyvulininkyste. Kiekvienoje artelėje turėta ne mažiau kaip dvi galvijų bei kiaulių fermas. Pagal žemės ūkio artelės ūkių įstatus kolūkiečiai galėjo turėti namą ir prie jo esantį sodybos sklypą. Pastarojo dydis svyravo nuo 50 iki 60 arų žemės¹¹⁰. Sodybos sklype valstietis negalėjo laikyti daugiau negu 2 karves ir priauglį, 1 kiaulę su priaugliu, iki 10 avių ir ožkų, neribotą skaičių paukščių, triušių bei 20 avilių bičių¹¹¹. Per visą kolektyvizacijos laikotarpį Lietuvoje valstiečio pagrindiniu pragyvenimo šaltiniu tapo dirbama žemė aplink namą. Skirstydama sodybų sklypus sovietinė valdžia siekė galutinai sunaikinti Lietuvoje susiklosčiusią vienkiemį sistemą. Valstiečiams

¹⁰⁶ Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, Vilnius, 1985. P. 291.

¹⁰⁷ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979. P. 108.

¹⁰⁸ Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. – Вильнюс. 1977. P. 160, 161.

¹⁰⁹ Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, Vilnius, 1985. P. 294.

¹¹⁰ Stačiokas St. *Kolūkių žemės naudojimo teisė*, Vilnius, 1970. P. 44, 45.

¹¹¹ Lietuvos TSR istorija, t. 4, Vilnius, 1975. P. 203.

dalinami sodybų sklypai leido formuoti grupines sodybas, kurių pagalba valdžia siekė sukurti kolūkinius kaimus. Valstiečio šeimai priklausantis sklypas galėjo būti sumažintas 0,15 ha arba išduodamos prastesnės ganyklos kolūkyje, neišdirbus numatyto darbadienių minimumo. Neretai tuo kolūkio administracija naudodavosi kaip bauginimo forma, siekiant valstietį priversti efektyviau dirbti kolektyviniame ūkyje.

Prasidėjusi kolektyvizacija sužlugdė ūkininkų sluoksnį. Nepaisant valdžios bauginimų, masinio stojimo į kolūkius nebuvo. 1948 m. iki didžiosios kolektyvizacijos pradžios (1949 m.) į kolektyvinius ūkius tebuvo įstoję 4 % Lietuvos valstiečių, kurių 91% sudarė vargingiausias kaimo gyventojų sluoksnis (žr. 3 lentelę).

Siekiant sėkmingai įgyvendinti stalininę kolektyvizacijos politiką, ir toliau buvo stiprinama sovietų valdžia vietose. Taip Šiaulių krašte pokariu atsirado naujos apskritys (Radviliškio (1947 m.), Kelmės (1947 m.), Joniškio (1945 m.), Kuršėnų (1947 m.)¹¹². Jose buvo steigiamos partinės struktūros vadovauti krašto sovietizacijai. Antai 1945–1947 m. atsirado LKP (b) Joniškio (1945 m. rugpjūčio 8 d.), Kelmės (1947 m. lapkričio 14 d.), Kuršėnų (1947 m. lapkričio 14 d.), Radviliškio (1947 m. lapkričio 14 d.) apskričių komitetai¹¹³. Apskritims priklausančiose valsčiuose suformuoti LKP (b) valsčių komitetai. Tokiu būdu atsirado pirmosios partinės institucijos, turėjusios prižiūrėti kolektyvizacijos eigą regione.

Pirmųjų kolūkių steigimas, pavyzdžiui, Joniškio valsčiuje prasidėjo 1947 m. pavasarį. Gegužės mėnesį Pašvitinio valsčiuje, Draudelių apylinkėje, Draudelių kaime savo veiklą pradėjo kolūkis „Tarybų Lietuva“. Jo pirmininku tapo P. Jasiūnas. 1947 m. gegužės mėnesį Žagarės valsčiuje, Petraičių apylinkėje, Daukšių, Petraičių, Rukuižių kaimų valstiečiai susibūrė į „Raudonosios vėliavos“ kolūkį. Jo pirmininku tapo B. Juodris.¹¹⁴ Per 1948 m. Joniškio valsčiuje buvo įsteigti 8, o 1949 m. – 32 kolūkiai (žr. 4 lentelę). Ūkių dydžio svyravimas buvo labai didelis – mažiausias ūkis buvo 215 ha, o didžiausias 1410 ha¹¹⁵.

Kolūkiai Radviliškio apskrityje pradėti įsteigti 1948 m. balandžio–rugsėjo mėnesiais. Pats pirmasis įkurtas 1948 m. balandžio 1 d. Šeduvos valsčiuje, Pakalniškių apylinkėje, Mažulių kaime. Jis vadinosi „Pirmyn“. Kolūkio pirmininku tuo metu paskirtas P. Kliorė. Kolūkis turėjo tik šešis narius, 6 ha žemės, 9 arklius¹¹⁶. Šiaulių apskrityje kolūkiai taip pat kūrėsi pirmaisiais pavasario mėnesiais.

¹¹² Šaulių apygardos archyvo fondų žinynas, Vilnius, 1994. P. 7.

¹¹³ Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, Vilnius, 1985. P. 536 – 539.

¹¹⁴ Joniškio apskrities Darbo Žmonių Deputatų Tarybos (toliau – DŽDT), Vykdomojo komiteto (toliau – VK) posėdžių protokolas Nr. 8, ŠRVA, f. 407, ap. 1, b. 7, l. 8.

¹¹⁵ Milius, Jonas. „Žemės ūkis“. Joniškio kraštas. *Enciklopedinis žinynas*. Sudaryt. Didžpetris V. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2011. P. 155.

¹¹⁶ Butkus, Giedrius. *Pirmieji žingsniai kolektyviniu keliu*, Vilnius, 1977. P. 41.

Pakruojo valsčiuje kolektyvizacija prasidėjo 1948 m. pavasarį. Remiantis Šiaulių apskrities Darbo Žmonių Deputatų Tarybos Vykdomojo komiteto sprendimu Nr. 98, 1948 m. balandžio 2 d. įsteigti Pakruojo apylinkėje (Sigutėnų km.) „Aušros“ bei Akmenėlių apylinkėje (Mažeikonių km.) „Raudonosios žvaigždės“ kolūčiai (žr. 5 lentelę)¹¹⁷. 1948 m. gegužės 3 d. Šiaulių valsčiaus Dausiškių apylinkėje, Juodenkių kaime susikūrė kolūkis „Juodenkiaiai“. Kolūchio pirmininku tapo Petras Juozapaitis (žr. 6 lentelę).

Pirmieji kolektyviniai ūkiai valsčiuose buvo nedideli bei panašios sudėties. Apie tai byloja statistiniai duomenys. Antai Pakruojo valsčiaus žemės ūkio artelė „Aušra“ sujungė 22 šeimas, iš kurių 6 buvo bežemių, 7 – mažažemių, 8 – naujakurių, 11 – vidutiniokų. Šis ūkis turėjo 24 arklius, 6 karves ir 2 kiaules. Artelės nariai dirbo 340 ha žemės, iš kurių 210 ha buvo ariama žemė. „Raudonosios žvaigždės“ artelė sujungė 22 šeimas, iš kurių 6 buvo bežemių, 5 – mažažemių, 7 – naujakurių, 7 – vidutiniokų. Kolektyvinis ūkis turėjo 19 arklių bei 6 karves. Bendras jo žemės plotas buvo 280 ha, iš kurių – 220 ha ariamos žemės. Kolūkis „Į šviesią ateitį“ sujungė 24 šeimas (8 – vidutiniokų, 16 – bežemių ir mažažemių). Artelėje buvo 22 gyvuliai. Bendras artelės žemės plotas siekė 206 ha, iš kurių – 152 ha ariamos žemės¹¹⁸. Analogiškus dokumentus rašė ir kitų kaimų valstiečiai. Didžiąją dalį pirmųjų kolūkių sudarė mažažemiai ir vidutiniokai. Stodami į kolektyvinius ūkius valstiečiai turėdavo įnešti turimą inventorių. Tai galėdavo būti akėčios, plūgai, drapakai, ratai, rogės, pakinktai, nuosava žemė, turimas užaugintas derlius, gyvuliai ir net ūkiniai pastatai. Antai Jonišio valsčiaus Bertaučių apylinkės Likaičių kaimo valstietės I. Ragauskienės pareiškime stotį į „Gegužės Pirmosios“ kolūkį nurodyta, kad ji turi 13 ha žemės, 2 arklius, 1 plūgą, 1 drapaką, 1 akėčias, 1 ratus bei 1 roges. Visą šį turtą I. Ragauskienė sutiko įnešti į kolektyvinį ūkį¹¹⁹. Udra Stasys iš Puknionių kaimo, stodamas į kolektyvinį ūkį, atidavė 1 arklį, 1 ratus, 1 akėčias, 1 spyruoklines akėčias, 1 roges, 1 plūgą bei reikiamą (kiekis nenurodytas) kiekį rugių ir javų sėklos¹²⁰. Kitas valstietis Karinauskas Aleksas (Klovainių km.) valdė 14,30 ha žemės. Kolūkiui jis taip pat atidavė 1 arklį, 1 ratus, 1 uorę, 1 plūgą, 1 spyruoklines akėčias ir 1 medines akėčias¹²¹. Į pirmuosius susikūrusius kolūkius dažniausiai stjo bežemiai arba mažažemiai. Iš didžiažemių į kolūkius stjo vienas kitas. Į Pakruojo valsčiaus kolūkį „Į šviesią ateitį“ buvo įstoję keturi tokie asmenys. Tai – Stasys Udra (17,98 ha), Antanas Ragulis (18 ha), Eugenija Zukuitienė (20 ha) bei Jonas Šarka (23,34 ha). Tuo tarpu „Raudonoje aušroje“ buvo vienas asmuo,

¹¹⁷ Šiaulių apskrities DŽDT, VK sprendimai, ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 285, l. 131.

¹¹⁸ Šiaulių apskrities DŽDT VK sprendimai, ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 285, l. 131; f. 5, ap. 1, b. 147, l. 1.

¹¹⁹ Jonišio valsčiaus Bertaučių apyl., kolūkis „Gegužės Pirmoji“. Piliečių pareiškimai dėl stojimo į kolūkį, ŠRVA, f. 1, ap. 1, b. 481, l. 1.

¹²⁰ Pakruojo valsčiaus Klovainių apyl., kolūkis „Į šviesią ateitį“. Piliečių pareiškimai dėl stojimo į kolūkį, ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 148, l. 1.

¹²¹ Pakruojo valsčiaus Klovainių apyl., kolūkis „Raudonoji aušra“. Piliečių pareiškimai dėl priėmimo į kolūkį, ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 399, l. 1.

turėjęs didesnę kiekį žemės (Antanas Miras valdė 19,44 ha)¹²². Sudaryti kolūkiai buvo smulkūs ir neturtingi. Jų inventorių sudarė tai, ką patys valstiečiai įnešdavo į visuotinį ūkį. Be materialių objektų kolūkiuose taip pat trūko žmonių, išmanančių žemės ūkį bei buhalteriją. Pagrindinės kolūkių veiklos sferos – augalininkystė ir gyvulininkystė. Gamybos ir darbo organizavimo formas sudarė: fermos, brigados, grandys ir kiti padaliniai, turintys savo žinioje žemės sklypus, inventorių, gyvulius. Minimuose kolūkiuose sudaryta tik po vieną laukininkystės brigadą bei avių, kiaulių ir stambių raguočių fermą¹²³.

Į kolūkius stėjo visų sluoksnių valstiečiai: neturtingi, vidutiniai ir „buožės“. Neturtingi valstiečiai stėjo į kolūkius dėl to, kad ir taip neturėjo, ko prarasti. Kolūkyje buvo galima bent jau pasinaudoti bendru turtu (arkliais, pašaru ir pan.) ar užsitikrinti minimalų pragyvenimą garantuojančias pareigas.

Kuriantis pirmiesiems kolūkiams valsčiuose, aktyviau pradėti sudarinėti buožių sąrašai. Valstiečiai, kurie nepakluso ir atsisakė stoti į kolūkius, buvo apdėti didesniais valstybiniais mokesčiais. Remiantis 1948 m. Šiaulių apskrities DŽDT Vykdomojo komiteto protokolu, iš Pakruojo valsčiaus į buožių sąrašus įtrauktas Petras Petrauskas iš Palėčių kaimo, valdęs 20 ha žemės bei naudojęs nuolatinę samdomą jėgą¹²⁴. Kitas ūkininkas iš Beržinių kaimo, valdęs 19,98 ha žemės, į buožių sąrašus įtrauktas už tai, kad turėjo kuliarnąją mašiną, traktorių bei naudojosi samdoma darbo jėga¹²⁵. Tačiau, išnagrinėjus Šiaulių DŽDT Vykdomojo komiteto protokolus, galima pastebėti, jog mokesčių išieškojimas iš ūkių valsčiuje vykdytas palyginti silpai. Iš devyniolikos naujai įtrauktų buožių ūkių per IV ketvirtį sumokėjęs mokesčius buvo vienas ūkininkas. Kiti turėjo įsiskolinimų valstybei. Tai – Juozas Juozapaitis (skola – 7873 rb.), Jonas Rudzinskas (skola – 2927 rb)¹²⁶. Už blogą vadovavimą valsčiaus mokesčių inspekcijos vadovui Jablonskiui skirtas griežtas papeikimas.

3.2. Valstiečių ūkių masinė kolektyvizacija 1949–1950 m.

Lemiamą vaidmenį kolektyvizacijos procesuose atliko LKP(b) VI suvažiavimas (1949 m. vasario 15-18 d.), nurodęs pradėti masinę kolektyvinių ūkių steigimą¹²⁷. Siekiant kuo daugiau valstiečių

¹²² Pakruojo valsčiaus Klovainių apyl., kolūkis „Į šviesią ateitį“. Piliečių pareiškimai dėl stojimo į kolūkį; Pakruojo valsčiaus Klovainių apyl., „Raudonoji aušra“. Piliečių pareiškimai dėl priėmimo į kolūkį, ŠRVA, f. 5 ap. 1, b. 148, l. 15,16; b. 399, l. 12.

¹²³ 1950-1955 m. likvidavęsi Pakruojo rajono kolūkiai, ŠRVA, f. 5, ap. 1, l. 16.

¹²⁴ Šiaulių apskrities DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 282, l. 70.

¹²⁵ Ten pat, f. 48, ap. 1, b. 282, l. 70.

¹²⁶ Šiaulių apskrities DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 283, l. 279.

¹²⁷ Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, Vilnius, 1985. P. 336.

suvaryti į kolchozus, valdžia vėl didino mokesčius privačiai besiverčiantiems ūkiams, baugino ūkininkus trėmimais bei toliau didino agitatorių ir propagandistų skaičių Lietuvos kaime. Bolševikiniai valdžiai į pagalbą pasitelkus ekonominius, politinius bei kultūrinius svertus, Lietuvos valstietis įspaudžiamas į kampa. Jam nieko kito nebeliko, kaip tik stoti į jau sukurtus kolchozus arba burtis į grupes ir steigti naujus kolūkius. Visiškai sunaikinami stambūs ūkiai, kurių ekonominis palaužimas vykdytas nuo pat žemės reformos pradžios. Per 1949 metus kolūkių steigimai apskrityse išaugo nuo 3,9 % iki 62,4 %. Ypatingai intensyvus kolūkių steigimas vyko 11 apskričių (Jurbarko, Šiaulių, Joniškio, Šakių, Priekulės, Kuršėnų, Šilutės, Rietavo, Kėdainių, Anykščių, Radviliškio), kur pradėjo veikti apie 90 % visų Lietuvos kolūkių¹²⁸.

1949 m. Radviliškio rajone suaktyvinamas kolektyvinius ūkių steigimas. Ši tendencija buvo matoma visoje Lietuvoje. Minėtu laikotarpiu Radviliškio apskrityje buvo įsteigti 96 kolūkiai. 1949 m. net 24 kolūkiai įsteigti Šeduvos valsčiuje. Neatsiliko Radviliškio valsčius, kur buvo sukurtas 21 kolūkis, o Grinkiškio valsčiuje – 20 kolūkių. Tais metais visose apskrityse įvyko kolektyvizacijos lūžis. Žmonės nebesipriešino stojimui į kolektyvinius ūkius¹²⁹. Tuo pačiu metu Joniškio apskrityje jau veikė 78 kolektyviniai ūkiai arba 12,7 proc. visų respublikos artelių. Šie skaičiai bylojo apie aukštus kolektyvizacijos tempus regione. Kuriamų kolūkių pavadinimai buvo įvairūs. Dalis Joniškio apskrities kolūkių pavadinta vietinių vietovių vardais (Kepaliai, Jauniūnai); nemaža dalis – „tradiciniais“ to meto ūkių pavadinimais („Pirmūnas“, „Lenino keliu“, Raudonoji žvaigždė“). Analogiškus pavadinimus gaudavo ir kitose apskrityse kuriami kolūkiai. Tiesa, nemaža dalis Joniškio apskrities kolūkių gavo mažai su žemės ūkiu susijusius vardus, pavyzdžiui, „Kultūra“, „Garas“, „Žaibas“, „Aukso mintis“ arba kraštui nebūdingus vardus: „Dubysa“, „Šešupė“, „Gedimino pilis“¹³⁰. Kitas svarbus dalykas, kad Joniškio apskrityje kurtų kolūkių ribos buvo nustatomos kaimo ribomis, kurios išlaikė tą pačią kryptį¹³¹. Šis fenomenas mažai tyrinėtas. Deja, geodezininkai ir kartografiškai į tai nėra atkreipę dėmesio.

Šiaulių apskrities Pakruojo valsčiuje kaip ir kitose Šiaulių apskrities valsčiuose 1949 m. papildomai sukuriamas 31 kolūkis. Palyginus su 1948 m., kolūkių steigimo efektyvumas šioje srityje išaugo 86 %. Kolūkiai masiškai kūrėsi 1949 m. balandžio ir gegužės mėnesiais. Penki jų atsirado Poškėčių, 5 – Klovainių, 5 – Balsių, 5 – Teliškionių, 5 – Laipuškių, 4 – Kapčiūnų, 2 – Šukionių, 1 – Akmenėlių apylinkėse (žr. 5 lentelę). Archyvinė medžiaga apie 1949 m. laikotarpiu susikūrusius

¹²⁸ Lietuvos TSR istorija, t. 4, Vilnius, 1975. P. 206.

¹²⁹ Burinskaitė, Kristina. *Lietuvos ir Rusijos santykiai XV–XX a.*, Vilnius, 2005. P. 120.

¹³⁰ Milius, Jonas. „Žemės ūkis“. Joniškio kraštas. *Enciklopedinis žinynas*. Sudaryt. Didžpetris V. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2011. P. 155.

¹³¹ Milius, Jonas. „Žemės ūkis“. Joniškio kraštas. *Enciklopedinis žinynas*. Sudaryt. Didžpetris V. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2011. P. 155.

kolūkius nėra tiksli. Sunku nustatyti 4 kolūkių steigimo datas bei vietas. Be to, 2 kolūkių pirmininkų nei vardai, nei pavardės nėra žinomi. Tačiau archyvinėje medžiagoje minimi kolūkiai: „Kundročiai“ (Kundročių km.), „Salomėja Neris“ (Balsių km.), „Naujasis ūkis“, „Viltis“, „Padauguva“, „Laimučiai“ (Laimučių km.), „Žvirgždžiūnai“ (Žvirgždžiūnų km.), „Kapčiūnai“ (Kapčiūnų km.), „Jukiškiai“ (Jukiškų km.). Kolektyvizacijos procesams Pakruojo valsčiuje vadovavęs Pakruojo DŽDT Vykdomojo komiteto pirmininkas Karolis Bagdonavičius ir žemės ūkio skyriaus vedėjas Edvardas Kranauskas nerodė didelės iniciatyvos kurti kolūkius. Valsčiaus DŽDT VK pirmininkas iš apylinkių pirmininkų beveik nereikalaudavo ataskaitų apie kolchozų steigimą, ne itin daug dėmesio skyrė vietinių agitatorių siuntimui į kaimus. Į kolūkių steigiamuosius susirinkimus vykdavo Pakruojo kooperacijos draugijos pirmininkas Juozas Gasiūnas ir iš apskrities atsiųsti pareigūnai. Dėl prastų rezultatų steigiant kolūkius Pakruojo valsčiuje, Šiaulių apskrities DŽDT Vykdomasis komitetas rodė nepasitenkinimą K. Bagdonavičiaus bei E. Kranausko veikla¹³². Žemės ūkio skyriaus vedėjas, remiantis 1950 m. Šiaulių apskrities DŽDT Vykdomojo komiteto žemės ūkio skyriaus dokumentu, buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn už Pakruojo valsčiaus kolūkių žiemkenčių sėjos ataskaitų klastojimą. E. Kranauskas į valsčiaus vykdomąjį komitetą kviesdavosi kolūkių pirmininkus ir sąskaitininkus, kurie pristatydavo žiemkenčių sėjos planus. Žemės ūkio skyriaus vedėjas tikrus žiemkenčių sėjos planus sukeisdavo su suklastotais, kuriose būdavo nurodoma, jog darbai įvykdyti 100 %¹³³.

Nuo 1949 m. pavasario prasidėjo kolūkių bumai valsčiuose. Jau minėtas K. Bagdonavičius, jo pavaduotojas P. Gapšys, žemės ūkio skyriaus vedėjas E. Kranauskas lankėsi steigiamuosiuose kolūkių susirinkimuose. Jie ten dažniausiai būdavo išrenkami garbės nariais bei pradėdavo steigiamąjį susirinkimą. Kolūkio „Poškėčiai“ steigime dalyvavo Pakruojo valsčiaus komiteto pirmininkas K. Bagdonavičius¹³⁴. Tokių sueigų metu atsakingi valdžios atstovai aiškindavo socializmo pranašumus prieš individualų ūkį bei artelių įstatų prasmę. Po agitacinio pranešimo visuotinis narių susirinkimas vienbalsiai priimdavo artelės įstatus. Aukščiausia kolūkio valdžios institucija tapdavo visuotinis kolūkiečių susirinkimas, kuris rinkdavo artelės prezidiumą, pirmininką, valdybą, revizijos komisiją, priiminėjo arba šalino kolektyvinio ūkio narius, tvirtino metinį gamybos planą bei kitus ūkinius reikalus. Galiausiai tokio susirinkimo nariai nusprendavo, kaip pavadinti kolūkį. Pirmininko rinkimai kolūkiuose vyko gana įvairiai. Vienur pirmininką rinko iš 3–5 kandidatai, kaip Klovainių apylinkės „Beržinių“ ūkyje (pirmininku išrinktas vieno balso persvara Šapinskas Antanas). Telišionių apylinkės

¹³² Šiaulių apskrities DŽDT VK sesijos protokolai, ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 279, l. 56.

¹³³ Šiaulių apskrities DŽDT VK sprendimai, liečiantys skyriaus ir jam pavaldžių organizacijų darbą, ŠRVA, f. 154, ap. 1, b. 10, l. 3.

¹³⁴ Pakruojo valsčiaus Poškečių apyl., kolūkis „Poškečiai“. Kolūkio narių visuotinio susirinkimo protokolai; Pakruojo valsčiaus Klovainių apyl., kolūkis „Spilgiai“. Kolūkio narių visuotinio susirinkimo protokolai, ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 361, l. 1; b. 470, l. 1.

„Palečiai“ kolūkyje į pirmininko postą kandidatavo net 5 asmenys (pirmininku išrinktas Plungė Juozas). Tuo tarpu artelėse „Jasaičiai“, „Noreikoniai“ į pirmininko vietą iškelta tik po vieną kandidatą. Čia vienbalsiai laimėjo Norbutas Jonas ir Gailiūnas Baltrus¹³⁵. Nors kolūkių steigiamuosiuose susirinkimuose ir būta užuominų apie laisvus rinkimus, tai – tik išorinė apgaulė. Didžiąja dalimi pirmininkais, valdybos ir revizijos komisijų nariais tapdavo kompartijai patogūs statytinai, turintys menką išsilavinimą (išrenkami balsų dauguma arba vienbalsiai). Taip Telišionių apylinkės kolūkio „Daugšigaliai“ valdyba išrinkta vienbalsiai (Jonas Karlauskas, Jonas Morkūnas, Antanas Karys, Antanas Mykolaitis)¹³⁶. Klovainių kolūkio „Spilgiai“ valdybos kai kurie nariai taip pat išrenkami vienbalsiai, o kiti – balsų dauguma (Stasys Jokubaitis, Antanas Linda (vienbalsiai), Pranas Rutkauskas (15), Juozas Bagulionis (15), Vakaitis Bolius (10)). Revizijos komisijos nariais tapo Bikas Balčiūnas, Zigmantas Palantinas, Juozas Rutkauskas¹³⁷. Dažniausiai tokie asmenys būdavo kilę iš bežemių ar mažžemių. Vienu iš valdžios statytinių buvo Akmenėlių apylinkės (Mažeikių km.) „Raudonoji žvaigždė“ kolūkio pirmininkas Vladas Baika. Kolūkio nariams pasiskundus LKP(b) Pakruojo komitetui dėl pirmininko elgesio bei dėl blogos vidaus tvarkos, atvykęs pirmojo sekretoriaus pavaduotojas P. Gapšys bei žemės ūkio skyriaus vedėjas E. Kranauskas, net nesiaiškinę esamos padėties kolūkyje, kaltinimus metė patiems kolūkiečiams bei liepė uoliau dirbti, o pirmininką paliko poste¹³⁸. Tačiau dėl kolūkio turto grobstymo, remiantis Šiaulių apskrities Pakruojo valsčiaus DŽDT Vykdomojo komiteto protokolu, buvo iškelta baudžiamoji byla kolūkio pirmininkui Vladui Baikai bei jo bendrams – sąskaitininkui Vainauskui ir grandininkui Viliui. Todėl V. Baika pašalintas iš kolūkio pirmininko pareigų, o naujuoju vadovu išrinktas Stasys Norvaiša.

Stodami valstiečiai į kolūkį privalėdavo pasirašyti turto suvisuomeninimo aktą, kurį įteikdavo kolūkio sudaryta revizijos komisija. Dokumente registruotas esamo valstiečio turto kiekis, būklė (gera, prasta, bloga), piniginė vertė. Taip pat registruojamame akte nurodoma, kiek narių stoja į kolektyvinį ūkį. Valstietis Antanas Šimelis 1949 m. balandžio 11 d., stodamas į kolūkį „Vorošilovas“ (Poškesių apyl.), surašytame akte nurodė kolūkiui atiduodantis 1 arklį, 1 ratus, 1 uorę, 1 ravėtuvą, 1 dvižagrę, 1 spyruoklines akėčias, 1 porinį plūgą, 1 roges, 1 akėčias. Inventorizuotas turtas buvo įvertintas 395 rubliais. Kitas ūkininkas Jonas Pranciškus, stodamas į tą patį kolūkį, 1949 m. balandžio 25 d. atidavė 1 arklį, 1 prieauglį, 1 ratus, 1 šienapjovę, 1 akėčias, 1 plūgą, 1 uorę, 1 roges, 1 akėčias, 1 kauptuką, iš

¹³⁵ Pakruojo valsčiaus Šukionių apyl., kolūkis „Jasaičiai“. Kolūkio narių visuotinio susirinkimo protokolai, ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 155, l. 1.

¹³⁶ Pakruojo valsčiaus Telišionių apyl., kolūkis „Daugšigaliai“. Kolūkio narių visuotinio susirinkimo protokolai, ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 62, l. 1.

¹³⁷ Pakruojo valsčiaus Klovainių apyl., kolūkis „Spilgių“. Kolūkio narių visuotinio susirinkimo protokolai, ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 470, l. 1.

¹³⁸ Pakruojo valsčiaus Akmenėlių apyl., kolūkis „Raudonoji žvaigždė“. Kolūkio narių visuotinio susirinkimo protokolai, ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 410, l. 9.

viso turto už 910 rb¹³⁹. Panašius turto suvisuomeninimo aktus pildė ir kitų valsčių apylinkių kaimų valstiečiai.

Balsių apylinkės Jukiškių kaimo valstietis Petras Jonaitis, stodamas į kolūkį, atidavė 2 arklius, 2 roges, 1 plūgą, 1 uorę, 1 spiralines akėčias, 2 medines akėčias, 1 porinį plūgą, 1 pakinktus. Be techninio inventoriaus, remiantis sudaryto akto duomenimis, žemdirbys įnešė ir sėklos: rugių (2,22 cnt.), kviečių (1,22 cnt.), mišinio (4,68 cnt.), žirnių (1,30 cnt), bulvių (6 cnt.), vasarinių kviečių (1 cnt.), avižų (0,90 cnt.). Visas įneštas turtas įvertintas 2276 rb. Dalis pinigų skirta į nedalomąjį fondą (428,29 rb.), kita sumos dalis liko, kaip pajinis įnašas. Kitas kaimo gyventojas Stasys Misiūnas inventorizavo: 1 arklį, 1 ratus, 1 roges, 1 plūgą vienkinkį, 1 medines akėčias, 1 uorę, 1 pakinktus, sėklos: rugių (0,75 cnt.), kviečių (0,60 cnt.), vasarinių kviečių (0,22 cnt.), mišinio (2,25 cnt.), bulvių (3 cnt.). Visas įneštas turtas įvertintas 1014 rb. Pinigų išskirta į nedalomą fondą – 195,30 rb., kita sumos dalis taip pat palikta, kaip pajinis įnašas. Aktų inventorizaciją atliko Jukiškių kolūkio revizijos komisija: Petras Jonaitis, Jonas Raškevičius, Petras Dumbauskas¹⁴⁰.

Ne visi kolektyviniai ūkiai turėjo daug kolūkiečių, gyvosios traukiamos jėgos, technikos. Antai Balsių kolūkyje „Naujasis ūkis“ dirbo 65 žmonės. Ūkis turėjo 45 arklius, 12 porinių plūgų, 14 vienkinkių plūgų, 10 akėčių, 12 spyruoklinių akėčių, 4 kertamąsias mašinas, 5 šienapjoves, 1 porinius ratus, 6 grėblius. „Salomėjos Nėries“ kolūkis – atitinkamai 63 žmonės, 40 arklių, 18 porinių plūgų, 13 akėčių, 20 spyruoklinių akėčių, 2 ravėtuvus, 1 kertamąją mašiną, 2 šienapjoves, 1 kuliamąją mašiną, 2 fuktelius, 3 stambius raguočius.

Joniškio apskrities kolūkiai buvo labai įvairaus dydžio (žr. 7–9 lenteles). Žeimelio valsčiaus Žeimelio apylinkės „Salomėjos Nėries“ kolektyvinį ūkį sudarė net 120 valstiečių ūkių. Jis buvo didžiausias apskrityje. Nedaug pastarajam nusileido Kriukų valsčiaus Nociūnų apylinkės „Pirmūno“ (101 valstiečių ūkis), Žeimelio valsčiaus Lauksodžio apylinkės „Petro Cvirkos“ (99) kolūkiai. Tuo tarpu Žeimelio valsčiaus Baltausių apylinkės „Putrelių“ kolektyvinis ūkis teturėjo 9 valstiečių ūkius ir buvo mažiausias šiame regione. Kolektyviniai ūkiai labai skyrėsi suvisuomenintos žemės plotais (žr. 7–9 lenteles). Šioje srityje ryškus lyderis buvo Kriukų valsčiaus Veikšių apylinkės kolūkis „Komjaunuolis“, turėjęs 1001, 59 ha žemės. Nedaug jam nusileido Žeimelio valsčiaus Lauksodžio apylinkės „Petro Cvirkos“ (935 ha), „Naujo kelio“ (930 ha), Ziniūnų valsčiaus Gataučių apylinkės „Lenino keliu“, Kriukų valsčiaus Nociūnų apylinkės „Pirmūno“ (po 918 ha), Linkuvos valsčiaus Miciškių apylinkės „Laisvės kelio“ (900 ha) kolūkiai.

¹³⁹ Pakruojo valsčiaus Poškėčių apyl., kolūkis „Vorošilovas“. Turto suvisuomeninimo aktai, ŠRVA, f. 601, ap. 1, b. 3, l. 1, 54.

¹⁴⁰ Pakruojo valsčiaus Balsių apyl., kolūkis „Jukiškių“. Turto suvisuomeninimo aktai, ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 170, l. 8, 10.

1949 m. susikūrusių kolektyvinių ūkių materialinės bazės statistiniai duomenys kaip ir 1948 m. buvo kuklūs. Kolūkių techninį inventorių sudarė tai, ką patys valstiečiai įnešdavo į kolūkį arba papildydavo kooperatyvų, tarybinių ūkių perleidžiamu turtu. Tokiu būdu Poškėčių kolūkis „Kulyčiai“ iš Pakruojo tarybinio ūkio gavo 82 ha žemės bei visą ten buvusį inventorių (pastatai, žemdirbystės produktai ir gyvuliai)¹⁴¹.

Valstiečiai, stodami į kolūkį, taip pat turėdavo sumokėti stojimo mokestį. Kiekvienas kolūkio narys, remiantis kolūkių visuotinių narių susirinkimo nutarimu, turėdavo sumokėti 20–40 rublių mokestį nepriklausomai nuo valdomo žemės sklypo dydžio. Valstiečiai mokestį privalėdavo susimokėti per tris dienas. Pinigai bei įnešamas inventorių patekdavo į kolūkio nedalomą fondą. Jį sudarydavo 50 %-70 % įnešamo kolūkiečio turto. Kita pinigų suma likdavo, kaip kolūkiečių indėliai vadinami „pajumi“.

Visuose valsčiaus kolūkiuose vienas iš svarbiausių visuotiniame susirinkime keliamų klausimų buvo sąskaitos atidarymas Šiaulių žemės ūkio banke. Paskolą paimti iš banko būdavo įpareigojamas pirmininkas arba sąskaitininkas. Paimtos paskolos turėjo užtikrinti materialinę bei finansinę paramą ekonomiškai silpniems, nerentabiliems kolūkiams. Kolektyviniai ūkiai paimtas pinigines paskolas iš banko pirmiausiai skirdavo gyvulių įsigijimui (stambiesiems raguočiams, arkliams, veislinėms kiaulėms, avims). Kitas svarbus pirkinys – trąšos (gyvulinės bei laukininkystės trąšos). Reikėjo įsigyti technikos (plūgų, akėčių, šienapjovių, kultivatorių, sėjamųjų mašinų). Paskolos dalį sudarydavo ir augalinės sėklos pirkimas. Pakruojo valsčiaus kolūkių paskolos vidutiniškai sudarė 30000–40000 rublių. Poškesių apylinkės kolūkis „Vorošilovas“ iš žemės ūkio banko pasiskolino 32000 rublių, iš kurių 15000 rb. skirta pirkti 10 karvių (kainavo 2000 rb.), 10 prieauglio (12000 rb.), 8 kiaules (3000 rb.)¹⁴². Didžiausią 1949 m. paskolą paėmė Šukinių apylinkės kolūkis „Jasaičiai“. Jis pasiskolino 65000 rublių. Už gautus pinigus numatyta įsigyti stambių raguočių (30000 rb.). Veislinėms kiaulėms įsigyti skirta 10000 rb., mašinoms ir inventoriui – 5000 rb., darbiniams arkliams – 15000 rb.. Likusi sumos dalis (5000 rb.) panaudota trąšoms nusipirkti¹⁴³. Tačiau paskolos ne visada padėdavo kolūkiams. Neapsieita be finansinių sunkumų. Pakruojo valsčiaus kolūkiai turėjo įsiskolinimų valstybei – tai atsispindi kolektyvinių ūkių metinėse ataskaitose. Jas sudarydavo finansinių ir ekonominių rodiklių metiniai rezultatai. Metinės apyskaitos struktūrą sudarė: kolektyvinio ūkio sąstatas, darbadienių išdirbimas, kolektyvinio ūkio valstiečių ir jų šeimų dalyvavimas visuomeniniame ūkyje, gamybinės

¹⁴¹ Šiaulių apskrities DŽDT Vykdomojo komiteto posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 330, l. 167.

¹⁴² Pakruojo valsčiaus Poškėčių apyl., kolūkis „Vorošilovas“. Kolūkio narių visuotinio susirinkimo protokolai, ŠRVA, f. 601, ap. 1, b. 1, l. 41.

¹⁴³ Pakruojo valsčiaus Šukionių apyl., kolūkis „Jasaičiai“. Kolūkio narių visuotinio susirinkimo protokolai, ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 155, l. 3.

brigados bei grandys ir papildomas darbo atlyginimas, plano įvykdymas ir kolektyvinio ūkio laukininkystės pajamos, produktų paskirstymas ir kolektyvinio ūkio gyvulininkystės pajamos, kolektyvinio ūkio sodininkystės pajamos, gyvulių pristatymas, perdavimas ir skerdimas, kapitalinių investicijų lėšų ir jų išlaidavimas, atsiskaitymas su kolektyvinio ūkio valstiečiais, kolektyvinio ūkio balansas, varikliniai, žemės ūkio mašinos ir įrankiai, pagalbinės įmonės, kolektyviniame ūkyje esantys produktai ir jų pirkimas, atlikti svarbiausi darbai, patręšta, kolektyvinio ūkio administracinis ir aptarnaujantis personalas, augalininkystės brigadininkai, gyvulininkystės fermų vedėjai ir žemės ūkio specialistai ir t.t.¹⁴⁴.

Remiantis 21 kolūkio metinių apyskaitų duomenimis, galima konstatuoti, jog net 18 kolūkių negalėjo įnešti valstybei nedalomojo fondo mokesčio. Antai Pakruojo valsčiaus „Aušros“ kolūkis buvo skolingas 5883,82 rub., Klovainių apylinkės kolūkiai „Pavasaris“ – 2456 rb., „Beržiniai“ – 4943,60 rb., „Bešonys“ – 2301,51 rb., Telišionių apylinkės kolūkiai „Daugšigaliai“ – 3463,14 rb., „Auštantis rytas“ – 1978,82 rb., „Sidaugai“ – 3613 rb., „11-ojo komjaunimo suvažiavimas“ – 316,69 rb., Akmenėlių apylinkės kolūkiai „Į šviesią ateitį“ – 6571,69 rb., „Raudonoji žvaigždė“ – 21195 rb., „Noreikoniai“ – 11705,97 rb. Laipuškių apylinkės kolūkiai „Pakalniškiai“ – 4891,56 rb., „Puodiškiai“ – 1525,67 rb., „Sitkūnai“ – 112,05 rb. Poškėčių apylinkės kolūkiai „Kulyčiai“ – 1391,12 rb., „Vorošilovas“ – 11610,96 rb., Šukionių apylinkės kolūkis „Saveliai“ – 1406,30 rb., Kapčiūnų apylinkės kolūkis „Siečiai“ – 2352 rb. Didžioji dalis kolūkių skolų, remiantis Lietuvos SSR Ministrų Tarybos nutarimais, būdavo nurašomos (1950, 1951 m.). Vadovaujantis Pakruojo valsčiaus DŽDT sprendimu, žemės ūkio vedėjas E. Kranauskas bei žemės ūkio skyriaus buhalteris – revizorius Zutkus įpareigoti periodiškai tikrinti kolūkius, kaip šie atsiskaito su valstybe.

Kolektyviniuose ūkiuose galima pamatyti ir darbo drausmės laužymo faktų. Darbo tvarką kolūkiuose reglamentavo vidaus tvarkos taisyklės. Kolūkiečio darbo kontrolė bei baudmės būdavo nustatomos pagal darbadienius. Kiekvienas kolūkis atskirai vertino darbadienių mažinimą, nors ir Pakruojo DŽDT komiteto nurodymu būdavo galima mažinti net po penkis darbadienius už praleistą dieną. Darbadienių mažinimas kaip baudmės taikymas už praleistas dienas kolūkyje būdavo tvirtinamas kolūkių narių visuotinio susirinkimo metu. Antai Šukinių apylinkės kolūkyje „Jasaičiai“ nustatytos drausmės nuostatos: jei kolūkio narys vėluoja į darbą pirmą kartą ir tik pusvalandį, asmuo yra perspėjamas, o antrą kartą pavėlavus sumažinamas vienas darbadienis. Kiekvieną kartą vėluojant bent pusvalandį, darbadienių mažinimo skaičius didėja. Jei valstietis nepasirodo kolūkyje visą dieną be

¹⁴⁴ Pakruojo valsčiaus Pakruojo apyl., kolūkis „Aušra“. 1949 m. metinė apyskaita, ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 21, l. 1-18.

priežasties, iš jo atimami 5 darbadieniai¹⁴⁵. Kitame kolūkyje „Sitkūnai“ darbadieniai mažinami griežta tvarka: jei valstietis neateina į kolūkio susirinkimą, mažinama 5 darbadeniais, taip pat 5 darbadeniais mažinama už praleistą darbo dieną bei 10 darbadienių – už savavališką arklio pasiėmimą¹⁴⁶. Taigi, kolūkių vidaus tvarka būdavo griežta. Už prasižengimus be paaiškinimo valstietis mažiausiai netekdavo 5 darbadienių.

Kaip jau minėta praeituose skyriuose, Lietuvos SSR Ministrų Tarybos 1947 m. gruodžio 15 d. nutarimas „Dėl privalomų buožių sąrašų sudarymo“ įpareigojo valdžios institucijas sudarinėti tokius dokumentus. Juos sudarinėjo valsčių apylinkių DŽDT komitetai, o tvirtindavo LKP(b) valsčių komitetai. 1949 m. padėtis Lietuvos kaimuose iš esmės pasikeitė. Kiekvienam tvirtesniai ūkininkui grėsė „išbuožinimas“. Neretai vietos pareigūnai taip susidorodavo vien už didesnę hektarų kiekį ar vedini asmeninio keršto.

Radviliškio valsčiuje viso buvo 146 „buožės“. 15 „buožių“ turėjo iki 10 ha žemės, 18 – iki 20 ha, net 102 – virš 20 ha, apie 1 nėra duomenų, 1 turėjo kūlimo mašiną. Radviliškio valsčiuje buvo viena kūlimo mašina, 5 sudėtingos kūlimo mašinos, 3 kertamosios – pjaunamosios mašinos, 1 pjūklas, skiedrų drožėjas, nenaudojamas garo katilas, pjaunamoji mašina, arklinis grėblys¹⁴⁷.

1947 m. Joniškio apskrities DŽDT VK taip pat sudarinėjo buožių ūkių sąrašus. Sekančiuose Joniškio apskrities DŽDT VK posėdžiuose buvo nutarta apmokestinti papildomais mokesčiais buožes. Valstiečiams vengiant mokėti mokesčius, tai buvo vertinama, kaip sunkus nusikaltimas ir savininkus numatyta traukti baudžiamojon atsakomybėn. 1948–1949 m. ši institucija svarstė 186 buožių ūkių apmokestinimo klausimą¹⁴⁸.

Remiantis Šiaulių apskrities DŽDT Vykdomojo komiteto protokolais¹⁴⁹, Pakruojo valsčiaus apylinkėse bei kolūkiuose buožių ir mokesčių ieškojimas buvo silpnai vykdomas. Parengtos LKP(b) Pakruojo valsčiaus apylinkių komitetų buožių sąrašų charakteristikos nukeliaudavo į LKP(b) Pakruojo valsčiaus komitetą. Ten jos dar kartą buvo peržiūrimos bei svarstomos. Tada sprendėsi valstiečio likimas – palikti jį buožių sąrašuose ar braukti. Po to valsčiaus sprendimo duomenys keliaudavo į LKP(b) Šiaulių apskrities komitetą. Čia buvo nusprendžiama, kaip elgtis su valstiečiu. Ūkininkai,

¹⁴⁵ Pakruojo valsčiaus Šukionių apyl., kolūkis „Jasaiciai“. Kolūkio narių visuotinio susirinkimo protokolai, ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 155, l. 3.

¹⁴⁶ Pakruojo valsčiaus Klovainių apyl., kolūkis „Sitkūnai“. Kolūkio narių visuotinio susirinkimo protokolai, ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 445, l. 10.

¹⁴⁷ Lietuvos TSR Radviliškio apskrities Radviliškio valsčiaus DŽDT VK sprendimai, ŠRVA, f. 34, ap. 1, b. 11, l. 13, 14, 41, 113, 114, 116; b. 13, l. 1; Lietuvos TSR Radviliškio apskrities DŽDT VK, Ten pat, f. 87, ap. 1, b. 2, l. 74, 132, 170, 178, 190, 193, 377, 379, 504; b. 5, l. 42, 134, 135, 349, 381.

¹⁴⁸ Joniškio apskrities DŽDT VK sprendimai, Ten pat, f. 407, ap. 1, b. 10, l. 90, 104-105; b. 21, l. 75-76.

¹⁴⁹ Šiaulių apskrities DŽDT VK sprendimai; Pakruojo valsčiaus DŽDT VK posėdžių protokolai, Ten pat, f. 48, ap. 1, b. 287, l. 49; f. 41, ap. 1, b. 21, l. 19.

įrašyti į buožių sąrašus, galėdavo apskusti šį sprendimą bei prašyti, kad dar kartą būtų peržiūrėti valstiečio turto duomenys. Kartais tai duodavo teigiamų rezultatų, tačiau tokie atvejai buvo reti. Antai Telišionių apylinkės Daugšigalių kaimo valstietis Jonas Taraševičius, valdęs 20 ha žemės, pats ją apdirbdavo, nesamdydavo darbo jėgos bei vykdė atsiskaitymus su valstybe be įsiskolinimų¹⁵⁰. Dar kartą apvarsčius Šiaulių apskrities DŽDT Vykdomajame komitete jo apeliaciją, klaida buvo ištaisyta. Tos pačios apylinkės Palečių kaimo ūkininkas Mykolas Plungė taip pat išbrauktas iš buožių sąrašo. Jo turtą sudarė 19,90 ha blogos kokybės žemė, 2 karvės, 2 arkliai, 3 avys, prasti trobesiai. Apie jo naudojamą darbo jėgą dokumente nieko neminima¹⁵¹. Dėl šių priežasčių jis išbrauktas iš buožių sąrašo. Tai – tik keletas asmenų, kuriems pavyko išsisukti nuo pavertimo buože. Tačiau didžioji dalis valsčiaus ūkininkų buvo kur kas keblesnėje padėtyje.

Remiantis Šiaulių apskrities DŽDT vykdomojo komiteto 1948–1949 m. protokoluose esančiais buožių ūkių sąrašų duomenimis, galima teigti, kad iš Pakruojo valsčiaus į buožių sąrašus pakliuvo 89 asmenys, kurių ūkius siekta apmokestinti (žr. 10 lentelę). 68 asmenys pagal pateiktas charakteristikas priskirti buožėms už naudojimąsi samdoma darbo jėga tiek nacių, tiek antrosios SSRS okupacijos metais. Keletas tokių valstiečių minimi Šiaulių apskrities DŽDT Vykdomojo komiteto 1949 m. vasario 25 d. sprendime Nr. 49. Vienoje charakteristikoje nurodoma, kad „pilietis Prikockis Jonas gyvena Mažeikonių kaime, valdo 19,98 ha žemės tame skaičiuje: ariamos 16 ha, sodo 0,05 ha ir šienaujamo ploto 0,50 ha. Nuo 1942 m. iki 1948 m. samdė samdinį Mačą, o nuo 1949 m. – merginą“¹⁵². Į analogišką sąrašą įtrauktas ir valstietis Dapšys Povilas iš Beržinių kaimo. Šis ūkininkas „valdė 23,06 ha žemės iš kurios 17,40 ariamos. Sodo dydį sudarė 0,75 ha ir ganyklos 3,50 ha. P. Dapšys naudojo samdomą darbo jėgą karo bei pokario laikotarpiu“¹⁵³.

Į buožių sąrašus įrašyti ir tie ūkininkai, kurie turėjo traktorių ar kuliąmają mašiną. Dėl šios priežasties minėtuose sąrašuose atsirado Mykolas Libauskas (Pakruojis), Juozas Verkėlis (Dimšiškių km), Antanas Rudzinkas (Klovainių apyl., Beržinių km.), Jonas Rudzinskas (Klovainių apyl., Beržinių km.), Stasys Navarauskas (Kapčiūnų apyl., Kapčiūnų km), Petras Urbonas (Klovainių apyl., Beržinių km.), Juozas Urkas (Klovainių apyl., Beržinių km.)¹⁵⁴. Į sąrašą pateko ūkiai, kaltinti slėpę gyvulius arba spec. evakuoti. Kitų ūkių įtraukimo į buožių sąrašus priežastys nenurodytos (žr. 10 lentelę).

¹⁵⁰ Šiaulių apskrities DŽDT VK, susirašinėjimas su Pakruojo valsčiaus DŽDT VK pagrindiniais darbo klausimais, ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 311, l. 14.

¹⁵¹ Šiaulių apskrities DŽDT VK, susirašinėjimas su Pakruojo valsčiaus DŽDT VK pagrindiniais darbo klausimais, ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 311, l. 15.

¹⁵² Šiaulių apskrities DŽDT VK sprendimai, ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 332, l. 86.

¹⁵³ Ten pat, f. 48, ap. 1, b. 332, l. 86.

¹⁵⁴ Šiaulių apskrities DŽDT Vykdomojo komiteto posėdžių protokolai; Šiaulių apskrities DŽDT VK susirašinėjimas su Pakruojo valsčiaus DŽDT VK pagrindiniais darbo klausimais, ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 282, l. 70-71; b. 283 l. 260, 318; b. 311, l. 2.

Pagrindine priežastimi, dėl kurios dauguma Pakruojo valsčiaus ūkių įtraukti į buožių sąrašus, tapo samdomos jėgos naudojimas. Bolševikams nebuvo svarbu, koku laikotarpiu samdomas darbas ūkiuose naudotas: ar tai būtų prieškario, karo ar pokario laikotarpis. Žemės sklypo dydis čia neturėjo reikšmės: jei valstietis ir neviršijo 20 ha normos, bet naudojo samdomą jėgą, jis buvo įtraukiamas į buožių sąrašą. Toks likimas ištiko Petrą Grybę. Jo valdomas ūkis siekė vos 0,56 ha, tačiau ši žemėvalda prilyginta buožės statusui dėl to, kad naudota samdomoji jėga.

Stojimai į kolektyvinius ūkius nebuvo draudžiami bet kokio dydžio turtą valdantiems valstiečiams. Tačiau kolūkiuose buvo persekiojami ir ieškomi valstiečiai, kurie atsisakė paklusti valdžiai, o kolūkis jiems tebuvo maskuotė. Kaip jau minėta, Pakruojo apylinkių kolūkiuose beveik neieškota buožių, o gal ir nebūta, ko ieškoti, nes patys valsčiaus kolūkiai 85 %–90 % buvo sudaryti iš bežemių bei mažžemių valstiečių. Pasitaikė atveju, kai kolūkio visuotinio narių susirinkimo metu svarstytas buožių klausimas. Toks įvykis užfiksuotas Akmenėlių apylinkės, Mažeikonių kaimo kolūkio „Į šviesią ateitį“ protokoluose. Kolūkio visuotinis narių susirinkimas bei kolūkio valdyba buožės statusą paskyrė trims savo kolektyvo nariams. Iš kolūkio pašalinti Ona Šukienė, Vera Bureikienė, Julius Gulbinas. Šie asmenys buvo apkaltinti sabotazu bei gyvulių slėpimu nuo kolūkio narių. Kaltinamieji prilyginti buožėms ir atleisti iš kolūkio. Dėl tokių pat priežasčių iš Balsių kolūkio „Naujasis ūkis“ pašalintas Mozūras, kuris slėpė 4 karves bei 2 kiaules. Analogiška situacija susidarė ir Kapčiūnų apylinkės kolūkyje „Siečiai“ (pašalintas Julius Mūčas)¹⁵⁵.

Tačiau pasitaikė ir išskirtinių atveju, kai visų kolūkio narių vardu rašytas pareiškimas Šiaulių apskrities DŽDT Vykdomojo komiteto pirmininkui. Dokumente prašoma kolūkio nariui panaikinti buožės statusą. Tokį pareiškimą parašė Laiduškių apylinkės kolūkio „Pirmoji vaga“ nariai¹⁵⁶. Protokole teigiama, jog kolūkietis Povilas Siriūnas prieš įstodamas į kolūkį valdė 19 ha žemės bei nesinaudojo samdoma darbo jėga. Kolūkiui jis atidavė 2 arklius, 1 karvę, reprodukcinius bulius bei inventorių su trobesiais. Taip pat pareiškime minima, kad nėra nusiskundimų dėl šio asmens, o pavestus darbus jis atlieka gerai. Dokumente nurodoma, kad P. Siriūnui atsiųstas pranešimas, kuriame jis priskiriamas buožėms bei turi sumokėti 13500 rb. valstybinių mokesčių, o taip pat šalinamas iš kolūkio. Tačiau toliau pareiškime teigiama, jog kolūkis tokio sprendimo negavo bei visuotiniame narių susirinkime nebuvo svarstytas P. Siriūno pašalinimo klausimas. Remiantis šiais argumentais, visi kolūkio nariai vienbalsiai sutiko grąžinti P. Siriūną į kolūkį. Galutinis sprendimas šioje istorijoje priimtas 1950 m. kovo 31 d. Pakruojo liaudies teisme. Baudžiamosios bylos svarstymo metu neatsirado liudininkų, kurie

¹⁵⁵ Pakruojo valsčiaus DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 41, b. 21, l. 19, 24.

¹⁵⁶ Šiaulių apskrities DŽDT VK susirašinėjimas su Pakruojo valsčiaus VK pagrindiniais veiklos klausimais, ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 352. l. 157.

patvirtintų P. Siriūnui mestus kaltinimus. Todėl teismui nieko kito neliko, kaip įtarimus atmesti. LKP(b) Šiaulių apskrities komiteto sekretorius G. Kirijenas nuvyko į kaimą ištirti padėties. Jo pasirašytame akte nurodoma tokia informacija: „1926 m. kartu su broliu turėjo 15 ha žemės. 1927 m. išėjus kaimui į vienkiemius, blogesnės žemės gavo 33 ha, kuria 1928 m pasidalino su broliu, gaudamas Siriūnas Povilas 19 ha, o jo brolis 14 ha, nes Siriūnas Povilas paėmė trečiojo brolio žemę, kadangi jis jį išleido į Argentiną už savo pinigus. Patikrinimo metu nustatyta, kad Siriūnas Povilas visą laiką kitos žemės nedirbo, o savo žemėje samdomąja darbo jėga nesinaudojo, nes turėjo savo samdomos jėgos. Todėl mano nuomone pil. Siriūno Povilo ūkis neatitinka buožinių ūkių požymių“¹⁵⁷. Apskrities DŽDT VK., peržiūrėjęs surašytą aktą ir teismo medžiagą 1950 m. gegužės 12 d. Siriūno Povilo pareiškimą patenkino.

Kalbant apie kolektyvinių ūkių gamybinę veiklą bei ekonominę padėtį, galima teigti, jog naujo tipo komunistų valdžios sukurti ūkiai buvo menkos materialinės-techninės bazės (nors buvo siekiama sustiprinti likviduotų ūkių bei konfiskuoto turto paėmimu) bei finansiškai įsiskolinę valstybei. Tai byloja nuveiktų darbų rodikliai bei nuolatiniai valsčių DŽDT Vykdomųjų komitetų papeikimai kolūkių pirmininkams dėl darbo rezultatų. Akmenėlių apylinkės „Raudonosios žvaigždės“ kolūkio pirmininkui V. Baikai priekaištauta dėl gyvulinių tvartų neįstiklinimo, nesutvarkytų ėdžių, lovių, durų ir sienų. Kolūkis „Į šviesią ateitį“, nors ir susikūrė 1948 m., organizacinę darbą vykdė silpnai: sudarytoms brigadoms ir grandims nepriskiriama žemė, gyvuliai ir inventoriūs. Taip pat prastai remontuojama technika¹⁵⁸. Identiška situacija susidarė šiuose kolūkiuose: „Vorošilovas“, „Pavasaris“, „Savėliai“, „Pakalniškiai“. 1949 m. pavasarinė sėja Poškėčių apylinkės kolūkyje „Kulyčiai“ vykdyta lėtai. Kolūkiui, remiantis planu, numatyta apsėti 182 ha žemės. Tačiau sugebėta atlikti darbus tik 24 ha. Pakruojo valsčiaus DŽDT Vykdomojo komiteto protokole nurodomos neįvykdyto plano priežastys. Kolūkio valdžia nebuvo iki galo surinkusi iš kolūkiečių sėklos. Nebuvo atlikti sėklos valymo darbai¹⁵⁹. „Pirmosios vagos“ šienavimo planas taip pat neįvykdytas, nes turėta 1 šienapjovė buvo remontuojama, o arklinių grėblių buvo 3, iš kurių tik dvi veikiančios¹⁶⁰. Derliaus nuėmimo planai kolūkiuose taip pat buvo neįvykdyti: „Auštančio ryto“ kolūkis net nebuvo sudaręs 1949 m. nuėmimo derliaus plano bei sutarčių su mašinų ir traktorių stotimi dėl kūlimo eigos. Kūlimas kituose kolektyviniuose ūkiuose taip pat vyko nesklandžiai. Jie turėjo 9 kuliamašias mašinas, iš kurių veikė 7. Todėl prikulta tik 1760 t. iš 1500 ha, o tai sudarė 35 % plano. Taip nutiko dėl turimo kiekio kuliamašųjų mašinų. Visą laiką kolūkių

¹⁵⁷ Šiaulių apskrities DŽDT VK paaiškinamieji dokumentai prie apskrities Vykdomojo komiteto protokolų, ŠRVA, f. 48, b. 375, l. 809, 811, 813.

¹⁵⁸ Pakruojo valsčiaus DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 41, ap. 1, b. 21, l. 38, 39.

¹⁵⁹ Ten pat, f. 41, ap. 1, b. 21, l. 14.

¹⁶⁰ Pakruojo valsčiaus DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 41, ap. 1, b. 21, l. 20.

mašinoms trūko kuro, tepalų, prasti mechanizmai. Dėl šių priežasčių Lygumų MTS kūlimo darbams Pakruojo valsčiuje pristatė tik 2 kuliamašias mašinas.

1948–1949 m. valsčiuose įsteigti kolūkiai buvo nedideli bei ekonomiškai silpni. Kolektyviniuose ūkiuose trūko darbingų žmonių, o gyvulių skaičius tesudarė 1/3 reikiamo kiekio trimečiui planui įgyvendinti (žr. 11 ir 12 lenteles). 1949 m. pabaigoje pavyzdžiui Pakruojo valsčiuje 36 kolektyviniuose ūkiuose turėta 834 stambų raguočių, 716 kaulių, 516 avių, 4059 paukščių. Čia sukurtos 42 gyvulininkystės fermos¹⁶¹. Tačiau, vykdant trimetį planą, kolūkiuose gyvuliai blogai prižiūrėti, netinkamai vykdytas jų dauginimas.

Dauguma kolūkių kūrėsi kiekvienoje apylinkėje, kai kuriose – net po kelis. Į kolektyvinius ūkius stojantieji valstiečiai buvo priversti atiduoti beveik visą savo užgyventą turtą. Kolūkiečiui paliekama tik nuo 40 iki 60 arų žemės bei keletas gyvulių. Vidutiniai valstiečiai buvo labiausiai pageidaujami. Jie buvo ideologiškai „tinkami“, nes turėjo pakankamai turto, kuris galėjo pagerinti kolūkių materialinę būklę. Tačiau iš valstiečių ūkių nusavintas turtas nebuvo pritaikytas kolektyviniams ūkiams (pastatai, žemės ūkio inventorius, padargai). Pirmosios kolektyvizacijos bangos kolūkiai buvo nedideli bei neturtingi, o ūkių gamyba vystėsi lėtai. Smulkių kolektyvinių ūkių gamybos procesai valsčiuose sovietų valdžios netenkino. Kolektyvinių ūkių derlingi dirvonai buvo neracionaliai panaudojami, o technika negalėjo tinkamai prižiūrėti bei aptarnauti kolūkių laukų. Todėl 1950 m. sovietinė valdžia ėmėsi kolūkių stambinimo programos.

¹⁶¹ Šiaulių apskrities DŽDT VK susirašinėjimas žemės ūkio klausimais, ŠRVA, f. 48. b. 346, l. 1056.

4. KOLEKTYVINIŲ ŪKIŲ STAMBINIMAS 1950–1960 M.

4.1. Pirmasis kolūkių stambinimo etapas

1949 m. politinės-ekonominės prievartos ir masinių trėmimų sąlygomis vietinės sovietinės valdžios institucijos kolektyvizuojamuose kaimuose pasiekė joms reikalingų permainų. Jeigu metų pradžioje į kolūkius buvo priversti stoti tik 3,8 % valstiečių, tai metų pabaigoje – net 62,4 %¹⁶². Lietuvių istoriografijoje minima, jog, siekiant „padėti“ greičiau apsispręsti likusiems pavienininkams, 1950 m. žemės ūkio mokesčių sovietinė valdžia padidino trigubai. Tuo pačiu padidintos ir pyliavos (žr. 13 ir 14 lenteles). Be to, dėl okupacinės valdžios taikytų represijų ir Lietuvos žmonių trėmimų į Sibirą pavienininkai pradėjo masiškai stoti į kolūkius. Tokiu kampu pasisukus kolektyvizacijos procesui, visose Lietuvos apskrityse 1950–1951 m. sukolektyvinta apie 94% valstiečių ūkių¹⁶³. Per trejus metus ištisinė kolektyvizacija Lietuvoje iš esmės buvo baigta. 1951 m. pabaigoje kolektyvizacijos procesas pagal sritis buvo toks: Šiaulių sritis – 97,7 %, Klaipėdos – 96,6 %, Kauno – 93,6 %, Vilniaus 87,5 %¹⁶⁴.

Stalininės kolektyvizacijos pabaiga teisiškai buvo įtvirtinta 1951 m. gruodžio 26 d., kada LSSR Aukščiausios Tarybos: sesija konstatavo, jog „Lietuvos visose liaudies ūkio srityse nedalomai viešpatauja socializmas“¹⁶⁵. Dar nesibaigus ištisinei kolektyvizacijai, 1950 m. gegužės 23 d. VKP(b) CK priėmė nutarimą dėl kolūkių šalyje stambinimo. Lietuvoje šis procesas prasidėjo nuo 1950 m. rudens ir tęsėsi iki pat 1956 m.. Kolūkiai buvo stambinami 2–3 sujungiant į vieną ir ne visada atsižvelgiant į geografines ar kitas sąlygas. Dalis kolūkių buvo per daug sustambinti, todėl juos imta vėl mažinti dalį žemės perleidžiant tarybiniams ir kitiems valstybiniams ūkiams. 1950 metais kolūkių skaičius respublikoje siekė – 6032, 1951 m. – 2938 kolūkiai, o vidutinis jų dydis – 1342 ha. 1955 m. – 1809 kolūkiai, o 1960 m. buvo 1912 kolūkių, turinčių po 1918 ha.¹⁶⁶ (žr. 15 lentelę). Sustambinus kolūkius, jų skaičius Lietuvos regionuose sumažėjo apie 4 kartus. Beje, analogiška situacija susiklostė ir Latvijoje. Čia kolūkių skaičius per tą patį laikotarpį sumažėjo nuo 4169 ligi 1792¹⁶⁷.

Kolūkių stambinimo kampaniją lėmė keletas priežasčių. Pirmiausia stambinimas pradėtas vykdyti dėl administracinės-teritorinės perskirstymo politikos. 1950 m. birželio 20 d. Lietuvos SSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo įsaku buvo skubiai panaikintos apskritys ir valsčiai, o vietoje jų respublika suskirstyta į sritis bei rajonus. Tuometinėje Lietuvoje iš 57 apskričių sudarytos 4 sritys (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių) ir 87 rajonai. Sritims nepasiteisinus dėl administracinio

¹⁶² Baliukonienė, Rima. *Lietuvos istorija*, Alytus, 2007. P. 104.

¹⁶³ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979. P. 119.

¹⁶⁴ Ten pat, p. 119.

¹⁶⁵ *Lietuva, 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 287.

¹⁶⁶ Milius, Jonas. „Žemės ūkis“. Jonišio kraštas. *Enciklopedinis žinynas*. Sudaryt. Didžpetris V. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2011. P. 155.

¹⁶⁷ Misiūnas R., Taagepera R., *Baltijos valstybės: priklausomybės metai, 1940-1980*, Vilnius, 1992. P. 114.

dubliavimosi, jos panaikintos 1953 m.¹⁶⁸. Dar kartą pakoregavus Lietuvos SSR administracinį žemėlapi teritorinis suskirstymas buvo: 7 respublikinio pavaldumo miestai, 81 rajoninio pavaldumo miestas, 79 rajonai, 4 miestų rajonai, 28 gyvenvietės, 1206 apylinkės¹⁶⁹. Iš buvusių 1950 m. įsaku patvirtintų Šiaulių srities 23 rajonų po 1954 m. reorganizavimo jie visi tapo atskirais administraciniais – teritoriniais vienetais. Panaikinus Šiaulių sritį, buvo sudaryti šie rajonai: Akmenės, Biržų, Dotnavos, Joniškėlio, Joniškio, Kelmės, Kupiškio, Kuršėnų, Linkuvos, Obelių, Pakruojo, Pandėlio, Panevėžio, Pasvalio, Radviliškio, Ramygalos, Rokiškio, Šeduvos, Šiaulių, Tytuvėnų, Troškūnų, Užvenčio, Vabalinko, Žagarės¹⁷⁰.

Kita, matyt, svarbiausia priežastis, lėmusi kolūkių stambėjimą, buvo siekis padidinti žemės ūkio produkcijos gamybos našumą. Sovietinėje istoriografijoje teigiama, jog ištisinės kolektyvizacijos metu susikūrę kolūkiai buvo smulkūs (20–40 valstiečių kiemų). Todėl jie nepajėgė taikyti racionalių ūkininkavimo formų, našiai naudoti technikos, neturėjo kvalifikuotų darbininkų (pirmininkai, sąskaitininkai, brigadininkai t.t.)¹⁷¹.

Tiek sovietinėje, tiek posovietinėje istoriografijoje pabrėžiama, jog ištisinės kolektyvizacijos metu sukurtų kolūkių gamyba vystėsi lėtai. Įgyvendinat kolektyvizaciją šalyje, nebuvo apsieita be klaidų. Kolūkiuose dėl lėšų stygiaus trūko gamybinių pastatų gyvuliams laikyti. Pradžioje fermos buvo nedidelės. Gyvulininkystės pastatuose tilpo tik 11 % kolūkio arklių, 44 % kiaulių, 26 % galvijų¹⁷². Tad neretai gyvuliai laikyti valstiečių ūkiuose. Kolūkiuose darbas organizuotas brigadomis ir grandimis. Masinės kolektyvizacijos laikotarpiu didžioji dauguma brigadų neturėjo pastovaus žemės sklypo, darbininkų gyvulių, inventoriaus. Prasidėjus stambinimo procesui, kai kuriuose kolūkiuose buvo dirbama smulkiais brigadomis¹⁷³. Tai sudarydavo darbo jėgos ir gamybos įrankių perteklių, kai kitur viso to trūko.

Lietuvoje kolektyvizacijos tempai iš visų trijų okupuotų Baltijos valstybių buvo lėčiausi. Lietuvoje iki 1950 metų pabaigos vis dar veikė apie 11 % privačių ūkių, Estijoje – 8 %, o Latvijoje – tik 4 %¹⁷⁴.

Sovietinė valdžia, siekdama pakelti stambinamų kolūkių ekonominį lygį, pradžioje juose sugriežtino artelės įstatų laikymosi tvarką. Pagal įstatus iš anksto numatytas darbo organizavimas, tiksliai apskaita ir kontrolė, išdirbio normos įvedimas, darbadienių minimumas. Gamybos apimtims didinti iš

¹⁶⁸ Meškauskas K., *Lietuvos ūkis 1940–1990*, Vilnius, 1994. P. 51.

¹⁶⁹ Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo organizacinis – informacinis skyrius, *Lietuvos TSR administracinis – teritorinis suskirstymas, 1959 m. vasario 1 dienos*, Vilnius, 1959. P. 5.

¹⁷⁰ Ten pat, P. 1029.

¹⁷¹ Songaila R., *Lietuvos TSR žemės ūkio vystymo uždaviniai*, Vilnius, 1983. P. 11.

¹⁷² Ten pat, P. 11.

¹⁷³ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979. P. 123.

¹⁷⁴ Misiūnas R., Taagepera R., *Baltijos valstybės: priklausomybės metai, 1940-1980*, Vilnius, 1992. P. 110, 111.

nacionalizuotos žemės sukurtas vieningas žemės masyvas¹⁷⁵. Kolūkinę materialinę bazę sudarė iš valstiečių perimtas ir suvisuomenintas žemės ūkio inventorių ir pastatai. Partinės institucijos didelį dėmesį skyrė visuomeninės gyvulininkystės plėtojimui. Gyvųjų inventorių kolūkiuose sudarė iš stojančių valstiečių ir buožinamų ūkių paimti gyvuliai. Neretai valstybė kredituodavo kolūkius. Kreditų didžioji dalis skirta gyvuliams įsigyti¹⁷⁶. Kolektyvizacijos ir ūkių stambinimo procese svarbią rolę atliko MTS. Jos padėjo kolūkiams išdirbti didesnę žemės plotą per trumpesnę laiką¹⁷⁷. Taip pat MTS turėjo pademonstruoti sovietinės technikos ūkininkavimo pranašumus (žr. 16 lentelę).

Be ankščiau išvardintų priemonių partija, siekiant sustiprinti kolektyvinius ūkius, pradėjo rūpintis trūkstamų gamybos specialistų rengimu ir jų kvalifikacijos kėlimu. Šis procesas neapsiėjo ir be vietinių partijos padalinių sugriežtintos kontrolės. Jų atstovai turėjo važinėti po apylinkių kolūkius, tikrinti nudirbtų darbų ataskaitas, kontroliuoti gamybinių planų įgyvendinimą, skatinti socialistinį lenktyniavimą.

1949 m. sausio 1 d. Joniškio apskrityje veikė 78 kolektyviniai ūkiai arba 12,7 % visų respublikos kolūkių. Joniškio rajone kolūkių stambinimas prasidėjo 1950 m. vasaros pabaigoje (žr. 17 lentelę). Pirmieji kolūkiai susijungė 1950 m. rugpjūčio 12 d. – tai „Kepaliai“ ir „Beržininkai“. Sujungtas kolūkis buvo pavadintas „Stalino“ kolūkiu. Kolūkis turėjo 1580 ha žemės, bet nėra žinoma kas tapo pirmininku. Gataučių apylinkės kolūkiai „Maironiai“, „Naujas kelias“ susijungė su Linkaičių apylinkės kolūkiu „Jaunoji gvardija“. Naujai suformuotas kolūkis pasivadino „Naujoji gvardija“, o pirmininku buvo išrinktas Putna. Iš viso žemės priskirta – 1336 ha. 1950 m rugpjūčio 14 d. Joniškio DŽDT vykusio posėdžio metu patvirtinti kiti susijungę kolūkiai. Maldenių apylinkės kolūkis „Marytė Melnikaitė“ bei Pociūnų apylinkės „S. Nėris“ bei „Kalnelis“. Sustambintas kolūkis pasivadino „Aurora“, kuriam buvo priskirta 1874 ha žemės. Naujuoju pirmininku tapo Šlipatis. Tuo pat metu Andrašiūnų apylinkės kolūkiai „Mikšiūnai“ bei „Auksinė varpa“ susijungė su Gasčiūnų apylinkės kolūkių „Ažuolas į vieną ūkinį vienetą („Kirovas“). Jo pirmininku išrinktas Vaitekūnas. Kolūkis turėjo 2015 ha žemės. Per nepilną paskutinį vasaros mėnesį sujungti 36 kolūkiai, jų liko 12. Daugiausiai ariamos žemės turėjo kolūkis „Raudonasis spalvis (1693 ha), o mažiausiai „Kirovas“ (995 ha).

Šiuolaikinėje istoriografijoje yra teigiama, kad Joniškio rajono teritorija buvo palanki stambinamiems kolūkiams.¹⁷⁸ Tačiau kolūkiai buvo mažesni negu vidutiniški Lietuvoje. Toks lėtas žemės ūkio stambinimo politikos pritaikymas rajone yra sietinas su vietos žemės ūkio vadovų politika.

¹⁷⁵ Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, Vilnius, 1985. P. 343.

¹⁷⁶ Lietuvos TSR istorija, t. 4, Vilnius, 1975. P. 211.

¹⁷⁷ Gregorauskas M., *Tarybų Lietuvos žemės ūkis 1940–1960*, Vilnius, 1960. P. 193.

¹⁷⁸ Milius, Jonas. „Žemės ūkis“. Joniškio kraštas. *Enciklopedinis žinykas*. Sudaryt. Didžpetris V. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2011. P. 157.

Stambinamus žemės ūkio paskirties plotus kolektyviniai ūkiai negalėjo racionaliai panaudoti dėl žemės pertekliaus ir per mažos materialinės-techninės bazės. Be to 1957 m. N. Chruščiovo iniciatyva panaikinus ministerijas ir įkūrus LSSR ir kitų sovietinių respublikų Liaudies ūkio tarybas, nebeveikė SSRS centralizuoto ūkio valdymo principas¹⁷⁹. Reformos metu buvo pereita nuo šakinio prie teritorinio ekonomikos valdymo. Lietuvai suteikė sąlyginę ūkio autonomiją. Todėl vietos valdžia ryžosi atskirti kolūkius. 1960 m. Joniškio rajone po ilgų stambinimo ir žemių redukavimo darbų iš viso veikė 40 kolektyvinių ūkių (žr. 18 lentelę).

Radviliškio rajonas sudarytas 1950 m. birželio 20 d. iš buvusios Radviliškio apskrities 24 apylinkių. 1950–1953 m. jis priklausė Šiaulių sričiai. Į rajono sudėtį sudarė šios apylinkių Tarybas: Aukštelkų, Baroniškių, Giedraičių, Ginčų, Jasaičių, Jukniškių, Kaneivaičių, Kudinų, Kunigiškių, Legečių, Liepiškių, Pašušvio, Piktonių, Ramoškių, Sadūnų, Spičių, Šaukoto, Šiaulaičių, Šiaulėnų, Vališkių, Vismantų, Voskonių, Žeimių, Žinėnų – Radviliškio apskrities. Radviliškio rajonui, 1954 m. teliko 13: Aukštelkų, Daugelaičių, Giedraičių, Jukniškių, Liutkiškių, Notiniškių, Pašušvio, Polekėlės, Sadūnų, Sidorų, Šaukoto, Šiaulėnų, Žeimių¹⁸⁰.

Radviliškio rajone kolektyvinių ūkių stambinimo vėjus prasidėjo 1950 m. rugsėjo mėnesį. Šiaulėnų apylinkėje susijungus kolūkiams „Karolis Požėla“, „Kapsukas Mickevičius“, „Sverdlovas“, „Naujas Montviliškis“ ir „Aukštieji Stelmokai“ susidarė naujas kolūkis „Karolis Požėla“. Kolūkiui buvo priskirta 3200 ha žemės, o 1146,72 ha ariamos žemės¹⁸¹. Grinkiškio apylinkėje kolektyviniai ūkiai „Tarybinė vienybė“, „Giedra“ ir „Ginčiai“ susijungė į kolūkį „Tarybinė vienybė“. Ūkis turėjo 449,63 ha žemės, iš kurios 280,78 ha ariamos. Kolūkio pirmininku buvo išrinktas Lucijonas Samalionis¹⁸². Radviliškio apylinkėje, susijungus kolektyviniams ūkiams „Lenino keliu“, „Vienybė“ ir „Vorošilovas“, susiformavo kolūkis „Lenino keliu“, kuriam pirmininkavo Antanas Stašauskas. Kolūkyje buvo 41 kiemas. Jo plotą sudarė 712,43 ha, o ariama žemė apėmė 502,19 ha¹⁸³. Grinkiškio apylinkėje atsirado dar vienas naujas kolūkis. Tai kolūkių „Šušvė“, „Pažanga“ ir „Gulbinai“ susijungimo rezultatas. Jam pirmininkavo Antanas Povilaitis. Baisogalos apylinkėje sustambėjus keliems kolūkiams susidarė kolūkis pavadinimu „Aukštinė varpa“. Kolūkių junginį sudarė: „Vilnius“,

¹⁷⁹ Grybkauskas, Saulius. *Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965-1985 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011. P. 49.

¹⁸⁰ Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos. Aukščiausios Tarybos žinios, 1954 m. rugsėjo 10d. 1954 05 25 LTSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo Įsakas „Dėl apylinkių sustambinimo“. P. 38, 39.

¹⁸¹ Radviliškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 103, ap. 1, b. 1, l. 1. 65–68.

¹⁸² Radviliškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 103, ap. 1, b. 1, l. 30–33.

¹⁸³ Radviliškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 103, ap. 1, b. 1, l. 82–85.

„Didysis spalvis“ ir „Rytų žvaigždė“. Kolūkio pirmininku tapo Juozas Vulačka. 1950 m. kolūkis turėjo 2042 ha, o 1957 m. – 2174 ha žemės¹⁸⁴.

1950 m. Radviliškio rajone susijungė 25 kolūkiai, o 1951 m. liko 29 kolūkiai. Radviliškio rajone buvo 76779 ha žemės, o čia esantiems kolūkiams priklausė 45225 ha žemės.¹⁸⁵ 1951 m. daugiausiai žemės turėjo kolūkiai „Karolis Požėla“ (2069 ha) ir „Pažangos keliu“ (2018 ha). Mažiausiai žemės turėjo „Naujoji Verdeikė“ (414 ha)¹⁸⁶.

Vieni iš anksčiausiai pradėjusių jungtis į stambius vienetus buvo kolūkiai iš Šiaulių rajono. Gruzdžių apylinkės kolūkius imta stambinti 1950 m. pavasarį. Pirmieji kolūkiai susijungia dar ankstyvą pavasarį. 1950 m. kovo 3 d. prie Gruzdžių kolūkio prisijungė „Poviliškiai“, rugpjūčio mėnesį „Aukštuoliai“ bei „Maniūšiai prisijungė prie „Vienybės“. Pastarasis kolūkis atsidūrė „Gruzdžių“ sudėtyje. 1950 m. rugpjūčio 8d. į kolūkį „Tarybinė žemė“ buvo įjungti „Rakandžiai“, „Tarybinio darbo“, „Sauginių“ kolektyviniai ūkiai. 1951 m. prie „Tarybinės žemės“ prisijungė „Šiupliai“ „Lukošaičiai“¹⁸⁷. Iš viso prie kolūkio „Tarybinė žemė“ buvo prijungti 8 kolūkiai.

Ankščiau aptarti administraciniai ir teritoriniai pasikeitimai neaplenkė ir Gruzdžių. Remiantis 1950 m. birželio 20 d. Lietuvos SSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo įsaku, buvo keičiama Gruzdžių valsčiaus kolektyvinių ūkių priklausomybė. 1950–1954 m. „Piktuižių“ kolūkis atsidūrė Žagarės rajone. 1950 m. rugpjūčio mėnesį prie pastarojo prisijungė „Gedvydžiai“ ir „Diržiai“, o 1953 m. kovo 8 d. – „Tarybinis artojas“. Po teritorinės-administracinės reformos į Žagarės rajono priklausomybę pateko ir „Saveikių“ kolūkis¹⁸⁸.

Pakruojo valsčius, prieš prasidedant administraciniam-teritoriniam persikirstymui, priklausė Šiaulių apskrčiai ir susidėjo iš 8 apylinkių. Pradėjus įgyvendinti administracinę-teritorinę persikirstymo politiką, Pakruojo valsčius 1950 m. birželio 20 d. įsaku pervadintas rajonu. 1950–1953 m. rajonas priklausė Šiaulių sričiai. Naujai sudarytas Pakruojo rajonas jungė 26 apylinkes. Rajono sudėtį sudarė Pakruojo miestas ir šios apylinkės: Mikniūnų, Titonių (anksčiau priklausė Joniškio apskrčiai); Dervelių, Gesvių, Gikonių, Maldžiūnų, Mediniškių, Meldinių, Rozalimo, Valainių, Zigmantiškio (anksčiau priklausė Radviliškio apskrčiai); Akmenėlių, Balsių, Beinoraičių, Dargužių, Joniškaičių,

¹⁸⁴ Radviliškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 103, ap. 1, b. 1, l. 87–92.

¹⁸⁵ Radviliškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 103, ap. 1, b. 16, l. 292.

¹⁸⁶ Radviliškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 103, ap. 1, b. 16, l. 262.

¹⁸⁷ Gumuliauskas Arūnas. *Kolektyvizacija Gruzdžių valsčiuje*. Interaktyvus [2018 kovo 17 d.]

<<http://www.ilt.lt/pdf/gruzdziai/kolektyvizacija.pdf>>

¹⁸⁸ Gumuliauskas Arūnas. *Kolektyvizacija Gruzdžių valsčiuje*. Interaktyvus [2018 kovo 17 d.]

<<http://www.ilt.lt/pdf/gruzdziai/kolektyvizacija.pdf>>

Kapčiūnų, Kausnųjų, Klovainių, Laipuškių, Lygumų, Poškėčių, Stačiūnų, Sutekūnų Telišionių, Vilūnaičių (anksčiau priklausė Šiaulių apskričiai)¹⁸⁹.

Ištisinė kolektyvizacija Pakruojuje iš esmės baigėsi 1949 metų pabaigoje. Tuo metu Pakruojo valsčiui priklausė 36 kolūkiai, turėję 17416 ha žemės, iš jų ariamos, sodų ir daržų – 12134 ha¹⁹⁰.

Kolūkių stambinimo procesas Pakruojo krašte prasidėjo 1950 m. pavasarį. Pirmieji kolūkiai sustambinami (pagal Šiaulių apskrities DŽDT vykdomojo komiteto 1950 m. balandžio 14 d. protokolą Nr. 201) susijungus Pakruojo valsčiaus kolūkiams „Raudonoji Aušra ir „Margiai“ į vieną kolektyvinį ūkį „Raudonoji Aušra“. Pastarasis turėjo 1010,67 ha žemės. Pirmininku išrinktas Antanas Bartkus¹⁹¹. Sprendžiant iš dokumente pateiktų faktų, galima daryti išvadą, kad stambinimo procesas Pakruojo valsčiuje prasidėjo, nelaukiant oficialaus centrinės sovietų valdžios nutarimo, tačiau tolesnis ūkių stambinimas sustojo iki 1950 m. rugpjūčio mėn.

Pakruojo valsčiui persiorganizavus į rajoną, jo ribose atsidūrė kolūkiai, anksčiau priklausę Joniškio, Radviliškio ir Šiaulių apskritims. Tokiomis aplinkybėmis rajone po 1950 m. birželio 20 d. atsirado 89 kolūkiai¹⁹². Įvykę pokyčiai netenkino tų kolūkiečių, kurie iki tol nepriklausė Pakruojo valsčiui. 1950 m. liepos 12 d. Šiaulių srities Vykdomojo komiteto pirmininkui įteiktas jungtinis skundas pasirašytas dešimties kolūkių pirmininkų (Mikniūnų apylinkės: „Žalgiris“ – Antanas Karklys, „Gimtoji žemė“ – Petras Grižas, „Jaunoji gvardija“ – Vasiliauskas, „Spartuolis“ – Jūra Ramonas, „Laisvės keliu“ – Juozas Sindriūnas; Titonių apylinkė: „Žemdirbys“ – Karolis Švereika, „Titoniai“ – Petras Grigaliūnas, „Sūkurių rytojaus“ – Leonas Bortaševičius, „Varpas“ – I. Gasparaitis). Dokumente visi pirmininkai su kolūkiečių pritarimu išreiškė norą, kad Mikniūnų ir Titonių apylinkės prisijungtų prie Joniškio rajono. Išsakyta pozicija argumentuota tuo, kad atstumas iki Joniškio miesto yra trumpesnis. Be to, kolūkius su Joniškiu jungia geresni keliai. Tačiau srities Vykdomojo komiteto atsakymas buvo neigiamas. Minėti kolūkiai ir apylinkės savo teritorinės-administracinės priklausomybės nepakeitė. Analogiška situacija susiklostė 1950 m. liepos 21 d. Stačiūnų apylinkės kolūkyje „Budionovas“. Jo kolūkiečiai taip pat norėjo prisijungti prie Šiaulių rajono, tačiau srities DŽDT VK atsakymas buvo analogiškas¹⁹³.

Stambinimo metu didžioji dalis Pakruojo rajono kolūkių buvo likviduoti. Vidutiniškai kiekvienam iš jų teko 484 ha žemės, 41 kolūkiečių kiemas, 29 darbingi vyrai ir 34 darbingos moterys.

¹⁸⁹ Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo įsakas „Dėl Lietuvos TSR administracinio – teritorinio padalijimo“ 1950 06 20, ŠRVA.

¹⁹⁰ Šiaulių apskrities DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 365, l. 66.

¹⁹¹ Šiaulių apskrities DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 370, l. 321.

¹⁹² Pakruojo rajono DŽDT VK sesijos protokolai, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 5, l. 20.

¹⁹³ Šiaulių srities DŽDT Vykdomojo komiteto bendrasis skyrius. Susirašinėjimas su rajonų ir miestu vykdomaisiais komitetais, ŠRVA, f. 129, ap. 1, b. 17, l. 42, 114; b. 30, l. 3.

Remiantis Pakruojo rajono DŽDT Vykdomojo komiteto protokolais, galima nustatyti, kad kolūkių stambinimo kampanija rajone atsinaujino 1950 m. rugpjūčio 22 d. Tuo metu patvirtinti kiti kolektyvinių ūkių susijungimai. Beinoraičių apylinkėje į vieną kolūkį susijungė „Beinoraičiai“ ir „Petro Cvirkos“ kolūkiai, o naujas kolūkis buvo pavadintas pastarojo vardu. Kolūkis turėjo 1156 ha žemės. Jis buvo sudarytas iš 96 kiemų ir 98 darbingų žmonių. Pirmininku išrinktas V. P. Sturis. Kolūkiai „Raudonoji Žvaigždė“, „Noreikoniai“ ir „Į Šviesią ateitį“ susijungė į kolektyvinį ūkį „Gimtoji Žemė“. Pastarajam priklausė 2313 ha žemės, iš kurios – 1980 ha sudarė ariama žemė. Kolūkis specializavosi gyvulininkystėje (laikė stambių raguočių – 195 vnt., kiaulių – 192 vnt., avių – 105 vnt., paukščių – 813 vnt., arklių lauko darbams 163 vnt.).

Meldinių apylinkėje, susijungus keliems kolūkiams, sustambėjo kolektyvinis ūkis „Ažuolas“ (jį sudarė net penki kolūkiai: „Ažuolas“, „Jaunoji Gvardija“, „Valstietis“, „Naujas kelias“). Sustambintas kolūkis turėjo 1830 ha žemės (1312 ha ariamos). Kolūkis susidėjo iš 88 kiemų bei 129 darbingų žmonių. Pirmininku išrinktas Stočkus. Stačiūnų apylinkėje į vieną ūkinį vienetą susijungė kolektyviniai ūkiai „Mickūnai“, „Žemaitė“ ir „Budionovas“. Jie buvo pavadinti „Žemaitės“ vardu. Naujuoju pirmininku išrinktas J. A. Songaila. Kolūkis turėjo 2058 ha žemės (1403 ha ariamos). Jo pagrindine gamybinės veiklos sritimi tapo gyvulininkystė (turėjo stambių raguočių – 216 vnt., kiaulių – 273 vnt., avių – 235 vnt., paukščių – 380 vnt.). Sustambintoje artelėje buvo 121 darbingų valstiečių iš 120 kiemų.

Ta pačia intencija Lygumų apylinkės kolūkis „Spindulys“ prijungtas prie artelės „Černiachovskis“, kuris dar tada, kai priklausė Lygumų valsčiui, buvo sustambintas Šiaulių apskrities DŽDT VK 1950 m balandžio 27 d. sprendimu. Tada į vieną ūkinį vienetą sujungti „Juknaičių“ ir „Vilunaičių“ kolektyviniai ūkiai. Naujai pertvarkytas „Černiachovskio“ kolūkis Pakruojo rajono Vilūnaičių apylinkėje turėjo 1494 ha žemės. Jis susidėjo iš 102 kiemų ir 138 darbingų žmonių. Pirmininku išrinktas Ignas Trumpis.

Dargužių apylinkės kolūkio „Aušra“ ir Poškėčių apylinkės kolektyvinių ūkių „Kundročiai“, „Vorošilovas“ kolūkiečiai susijungė į vieną bendrą ūkį „Vorošilovas“. Naujojo darinio pirmininku tapo Stasys Pikelis. Kolūkio visą žemės plotą sudarė 1288 ha, o ariamos – 989 ha. Jame dirbo 191 darbingas žmogus¹⁹⁴.

1950 m. rugpjūčio 26 d. Pakruojo DŽDT VK sprendimu patvirtinti kiti kolūkių susijungimai. Telišionių apylinkės „XI komjaunimo suvažiavimas“, Titonių apylinkės „Varpas“, „Titoniai“, Pamūšio apylinkės „Sūkurio rytojaus“ kolektyviniai ūkiai susijungė į vieną bendrą ūkį „XI komjaunimo

¹⁹⁴ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai su priedais; Šiaulių apskrities DŽDT VK sprendimai, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 1, l. 42-52; F. 48, ap. 1, b. 370, l. 384.

suvažiavimas“. Sustambinto kolūkio gyvąjį inventorių sudarė 73 stambūs raguočiai, 113 kiaulių, 113 arklių, 521 paukštis. Jis turėjo 1113 ha ariamos žemės ir 140 darbingų žmonių. Remiantis minėtu nutarimu, Gikonų apylinkėje liko tik vienas kolūkis „Marytė Melnikaitė“. Į jo prijungti kolektyviniai ūkiai „Gegužės Pirmoji“, „Mūsų Vienybė“, „Kolektyviniu keliu“. Naujai suburtame kolūkyje egzistavo 99 kiemai su 142 kolūkiečiais. Kolūkiui iš viso suteikta 1459 ha žemės (1044 ha ariamos). Jis turėjo 38 stambius raguočius, 97 kiaules, 60 arklių, 691 paukštį¹⁹⁵. Remiantis pastarųjų dviejų kolūkių pateiktais duomenimis, galima spręsti, jog ir po sustambinimo kolektyvinių ūkių materialinė padėtis išliko prasta. Fermose laikyta per mažai gyvulių, kad būtų galima įgyvendinti nustatytus penkmečio gamybinius planus.

Pakruojo rajono DŽDT VK taip pat patvirtino, kad Lygumų apylinkėje susijungė „Lygumų“ ir „Vėbaru“ kolektyviniai ūkiai. Jo pirmininku išrinktas Titas Šiliūginas. Kolūkyje dirbo 258 žmonių. Poškėčių apylinkėje susijungė Šukionių apylinkės „Rytų pašvaistės“, „Savelio“ ir Poškėčių apylinkės „Kulyčių“ kolektyviniai ūkiai į naują ūkinį vienetą „Vienybė“. Jam priklausė 1185 ha žemės. Kolūkyje dirbo 125 žmonės, gyvenę 90 kiemų. Kolektyviniai ūkiai „Pergalė“, „Poškėčiai“ ir „Kareiviškiai“ susijungė į vieną ūkinį vienetą „Pergalė“. Jo pirmininku išrinktas Vilčiauskas. 1950 m. šio kolūkio žemės plotą sudarė 2388 ha, o 1956 m. – 2923 ha¹⁹⁶.

1950 m. Pakruojo rajone 74 kolūkiai sustambinti į 25. 6 kolūkiai veikė seniai nustatytose ribose, o kiti devyni buvo ruošiami tolimesnei stambinimo kampanijai. Remiantis pateiktais duomenimis, galima teigti, jog 1951 m. pradžioje Pakruojo rajone gyvavo 40 kolūkių. Per tris metus rajone iš 3702 valstiečių ūkių į kolūkius sustojo 3670 ūkių. Tuo metu kiekvienam sustambintam kolūkiui vidutiniškai teko 1600 ha žemės, 111 kiemų, 77 darbingi vyrai ir 91 darbinga moteris. Kolūkių fermose iš viso laikyta gyvulių: stambiųjų raguočių – 4406 vnt., kiaulių – 5460 vnt., avių – 3216 vnt. ir paukščių – 14425 vnt.¹⁹⁷. Be to, po administracinių-teritorinių pakeitimų bei kolūkių stambinimo proceso 1950 m. Pakruojo rajone buvo 74604 ha žemės, iš kurios – 43522 ha sudarė ariama žemė¹⁹⁸.

Kolektyvinių ūkių stambinimo proceso metu sovietinė valdžia siekė suvaryti į kolūkius paskutinius valstiečius. Todėl 1950 m. žemės ūkio mokesčiai individualiems ūkiams patrigubėjo. Pakruojo rajone į šių nelaimelių sąrašą pateko šie valstiečiai: iš Dargužių apylinkės, Sakalo kaimo Juozas Miežys, Antanas Čepaitis, Kauksnujų apylinkės, Šukionių kaimo Petras Zakaras, Pranas Prikockis, Aleksas Mališauskas, Mediniškių apylinkės, Galalių kaimo Jonas Janušauskas, Mediniškių

¹⁹⁵ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai su priedais, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 1, l. 62–63.

¹⁹⁶ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai su priedais, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 1, l. 95–100.

¹⁹⁷ Pakruojo rajono DŽDT VK sesijos protokolai, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 5, l. 22.

¹⁹⁸ Šiaulių srities DŽDT VK sprendimai, ŠRVA, f. 129, ap. 1, b. 57, l. 226.

kaimo Modesta Jucienė, Jonas Mokelianas¹⁹⁹. Likę „pavienininkai“, nesugebėję sumokėti padidintų mokesčių, sutikdavo stoti į kolūkius. Tokiu atveju Pakruojo rajono DŽDT VK finansų skyrius valstiečiams nurašydavo žemės ūkio mokesčius: Antanui Juknevičiui nurašyta 8420 rub., Stasiui Juknevičiui – 3190 rub., Stasiui Kupriui – 7260 rub., Teodorai Tarasevičienei – 7620 rub., Kaziui Bučniui – 4941 rub. Pakruojo rajono DŽDT VK finansų skyrius per 1950 m. rugsėjo mėn. iš viso nurašė mokesčių pavieniams ūkiams už 102000 rublių²⁰⁰.

Tolimesnė kolektyvinių ūkių stambinimo banga nuvilnijo 1951–1952 m. Šią informaciją patvirtina Pakruojo rajono DŽDT Vykdomojo komiteto posėdžio, įvykusio 1951 m. vasario 26 d., protokolas Nr. 6. Šiuo laikotarpiu Poškėčių apylinkės kolūkis „Vorošilovas“ ir Dervelių apylinkės kolektyvinis ūkis „Bališkiai“ susijungė į vieną ūkinį vienetą („Vorošilovas“). Naujai susikūręs kolūkis turėjo 1947 ha žemės (1404 ha ariamos). Jo pirmininku išrinktas Stasys Pikelis²⁰¹. Po šių reformų 1951 m. pabaigoje Pakruojo rajone liko 32 stambūs kolūkiai.

Tuo tarpu Lygumų apylinkės kolūkis „Aleknaičiai“ Pakruojo rajono DŽDT VK, sprendimu padalintas į dvi dalis. Viena pusė turto atiteko kolektyviniam ūkiui „Černiachovskis“, o kita – kolektyviniam ūkiui „Pergalė“. Toks pat likimas ištiko Lygumų apylinkės kolūkį „Tiesa“. Jo turtas padalintas kolūkiams „Lygumai“ ir „Žemaitė“. Balsių apylinkėje, susijungus kolektyviniams ūkiams „Naujasis ūkis“ ir „S. Nėris“, liko tik vienas kolūkis „Naujasis ūkis“. Pastarajame egzistavo 249 kiemai ir 404 darbingi kolūkiečiai. Jo pirmininku išrinktas Kazys Šumskis. Kolūkiui priklausė 2193 ha ariamos žemės²⁰².

Kolūkių stambinimo proceso jungiamosiomis grandimis buvo ne tik kolūkiai, bet ir tarybiniai ūkiai. Jų žemės plotai, priešingai nei kolūkių, nebuvo perimami dideliais kiekiais. Apie tai byloja Pakruojo DŽDT VK priimtas nutarimas Nr. 95. Dokumente skelbiama, jog Gataučių tarybinio ūkio Mažojo Pamūšio skyrius su 235 ha žemės prijungtas prie kolūkio „Lenino keliu“, Pociūnų tarybinio ūkio Padubysio skyrius su 57 ha žemės – prie „Į šviesią ateitį“, o Simantiškių skyrius su 103 ha žemės – prie „Marytės Melnikaitės“. Pakruojo rajono Lizdeikių tarybinio ūkio skyriaus su 86 ha žemės perleistas kolūkiui „XI komjaunimo suvažiavimas“. Akmenėlių skyriaus 82 ha žemės atiteko kolūkiui „Gimtoji žemė“. Kolūkiui „Lygumai“ perleista 325 ha žemės iš Lygumų skyriaus²⁰³.

Pakruojo rajone per 1951–1952 m. į kolektyvinių ūkių stambinimo procesą įsitraukė visi rajono kolūkiai. Tuometinėse rajonui priklausančiose apylinkėse nebeliko nei vieno šios reformos nepaliesto

¹⁹⁹ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, t. 1, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 6, l. 93.

²⁰⁰ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai su priedais, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 1, l. 62, 79.

²⁰¹ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, t. 1, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 6, l. 94-95.

²⁰² Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 13, l. 194, 198; b. 14, l. 8.

²⁰³ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 13, l. 106.

ūkio. 1952 m. pabaigoje Pakruojo rajono likusiuose 26 kolūkiuose iš viso turėta 55199 ha žemės (41228 ha ariamos). Bendra rajono žemės teritorija sudarė 75037 ha, iš kurių arimo reikmėms skirta 46180 ha²⁰⁴.

4.2. Pirmojo kolūkių stambinimo etapo pabaiga

1953–1956 m. laikotarpiu Lietuvos SSR visiškai baigtas kolūkių stambinimo procesas bei pirmasis valstiečių ūkių kolektyvizacijos etapas. 1953 metais į kolektyvinius ūkius susijungė daugiau kaip 360 tūkst. valstiečių ūkių. Tuo metu Lietuvos SSR veikė 2252 žemės ūkio artelės ir 88 tarybiniai ūkiai. Kiekvienam jų teko po 1580 ha žemės ūkio naudmenų, po 825 ha pasėlių, po 138 galvijus. Dalis kolūkių jau turėjo išvystytą visuomeninį ūkį²⁰⁵.

Pakruojo rajone šiuo laikotarpiu iš 26 kolūkių liko 18. 1954 m. gegužės mėn. Lietuvos SSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo įsaku reformuotos rajonų apylinkės. Remiantis šiuo dokumentu, 26 Pakruojo rajono apylinkės pertvarkytos į 10: Balsių apylinkė (į ją pateko iki tol buvusi Kapčiūnų apylinkė), Klovainių apylinkė (Gesvių, Laipuškių), Lygumų apylinkė (Beinoraičių, Dargužių, Joniškaičių), Mažeikonių apylinkė (Akmenėlių, Telišionių), Pamūšio apylinkė (Mikniūnų, Titonių, Sutrūnų), Rozalimo apylinkė (Dervelių, Maldžiūnų, Zigmontiškių), Stačiūnų apylinkė (Kauksnujų), Šukionių apylinkė (Poškėčių, Valainių), Vilūnaičių apylinkė, Žvirblonių apylinkė (Gikonių, Mediniškių, Meldinių)²⁰⁶.

1953 m. kovo 11 d. Pakruojo rajono DŽDT Vykdomasis komitetas priėmė sprendimą sujungti keturis kolūkius. Stačiūnų apylinkėje į „Gegužės pirmąją“ susijungė „Tarybinis kelias“ ir „Gegužės pirmoji“. Naujam kolūkiui priklausė 3705,34 ha žemės (2751,81 ha ariamos). Pirmininku išrinktas Stasys Grigaliūnas. Pakruojo rajono DŽDT VK. sprendimu Nr. 122 į kolūkį „Salomėja Nėris“ susijungė kolektyviniai ūkiai „P. Cvirka“ ir „Tarybų Lietuva“. Naujai suformuotas ūkis turėjo žemės 2894,34 ha. Jo pirmininku tapo Laurinavičius²⁰⁷.

Kolektyviniams ūkiams susijungus, buvę jų kolūkiečiai privalėdavo apleisti iki tol užgyventus pastatus ir persikelti į naujo kolūkio teritoriją, kur gyvenimas prasidėdavo iš naujo. Ten dažnai trūkdavo tinkamų gyvenamųjų ir ūkinių pastatų. Naujai atsikėlę valstiečiai dažnai būdavo apgyvendinami avarinės būklės namuose arba gyvendavo po dvi ar tris šeimas viename būste. Tačiau į šią problemą kolūkių administracija nekreipė dėmesio ir dažnai pretenzijas palydėdavo necenzūriniais

²⁰⁴ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, t. 4, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 16, l. 115, 116.

²⁰⁵ Lietuvos TSR istorija, t. 4, Vilnius, 1975. P. 309, 310.

²⁰⁶ Lietuvos TSR administracinio – teritorinio suskirstymo žinynas, I dalis, Vilnius, 1974. P. 290–295.

²⁰⁷ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, t. 1, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 19, l. 244–247.

žodžiais. Naujakuriai neretai būdavo neįtraukiami į susijungusių kolūkių narių sąrašus bei nepriregistruojami. Atsikėlusiems kolūkiečiais taip pat būdavo išduodami prastos kokybės maisto produktai. Tokios situaciją išgyveno valstiečiai, persikėlę į kolūkius „Lygumai“, „Gegužės pirmoji“. Juose, kaip minima Pakruojo rajono DŽDT VK sprendime „Dėl persikėlėlių ūkinio ir įdarbinimo eigos Lygumai ir Gegužės pirmoji kol.“, valstiečiai buvo aprūpinti maisto produktais, kurie tiko tik gyvuliams šerti. Kolūkyje „Lygumai“ į narių sąrašą nebuvo įtraukti Abramavičienė, Virbickas, Miliukienė²⁰⁸.

1955 m. sustambinti paskutiniai kolūkiai Pakruojo rajone, tačiau tai nereiškė, kad pirmoji kolektyvizacija bei stambinimo procesas baigtas. 1955–1956 m. kolektyviniuose ūkiuose vyko žemės reorganizacija. Šiuo laikotarpiu likviduoti kolūkių žemės naudojimo reformos netikslumai. Vyko buvusių apylinkių sklypų perdavimai kolūkiams, o kai kurių kolūkių dalis žemių atiteko tarybiniam ūkiams. Žemės ūkio ministerija iš naujai gautų žemių Pakruojo rajone sudarydavo tarybinius ūkius. Be to, dėl technikos stygiaus sustambinti kolūkiai nesugebėjo racionaliai išnaudoti visų paskirtų žemių. Kolūkius vėl imta smulkinti.

Pakruojo rajono DŽDT Vykdomojo komiteto posėdžio, vykusio 1955 m. balandžio 23 d., sprendimu Nr. 122. patvirtintas paskutinis dviejų kolūkių susijungimas. Prie Mažeikių apylinkės kolūkio „Vorošilovas“ prijungtas Lygumų apylinkės kolektyvinis ūkis „Salomėja Nėris“. Tačiau pastarojo turtas nebuvo perduotas. Sustambintų kolūkių žemės ribų nepatogumams likviduoti bei apimtimis sumažinti dalis jų teritorijos perduota tarybiniam ūkiams. Tokia situacija susiklostė „S. Nėries“ kolūkyje su jo žeme (2989 ha). Ant kolūkio žemės stovinčius pastatus, įrengimus valstybė išpirko. Tokiu būdu „Vorošilovo kolūkiui sumokėta 997023 rubliai²⁰⁹. 1957 m. gruodžio 7 d. kolūkis „Vorošilovas“ pasikeitė savo pavadinimą į „Draugystė“. Po šio paskutinio sustambinimo Pakruojo rajone liko 17 kolūkių.

1956 m. Pakruojo rajone dėl geografinių ir ekonominių priežasčių pradėtas priešingas stambinimo procesas – kolektyvinių ūkių smulkinimas. Dėl kolūkiuose egzistavusio žemės pertekliaus kolūkiečiai nesugebėdavo laiku apdirbti laukų. Todėl vietos valdžia ryžosi atskirti kolūkius. Dėl minėtų priežasčių Pakruojo DŽDT VK priėmė nutarimą Nr. 88, kuriuo padalijo Lygumų apylinkės kolūki „Lygumai“ į dvi dalis. Susmulkinti kolektyviniai ūkiai pasivadino „Žemaitė“ ir „Lygumai“. Pirmojo bendrą žemės plotą sudarė 2631 ha (1952 ha ariamos), o antrojo atitinkamai – 2461 ha ir 1684 ha.

1956 metais Pakruojo rajone pasibaigė pirmasis kolektyvizacijos etapas bei ilgas sudėtingas, ypač valstiečiams sunkus, stambinimo procesas. 1950–1956 metų laikotarpiu Pakruojo rajone iš 89 smulkių

²⁰⁸ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, t. 4, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 26, l. 568.

²⁰⁹ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, t. 1, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 32, l. 227, 293.

kolūkių liko tik 18. 1956 m. rajono kolūkiai valdė 50851 ha žemės, iš kurios arimui skirta 33192 ha. Bendrą rajono teritoriją sudarė 73259 ha (kultivuota 38495 ha)²¹⁰. Pakruojo rajono tarybiniam ūkiui iš viso priklausė 9219 ha žemės²¹¹.

Ekonomiškai silpni kolūkiai buvo reorganizuojami į tarybinius ūkius: 1957 m. – 39, 1958 m. – 22 kolūkiai²¹². Tokiomis priemonėmis sovietinė valdžia siekė padidinti žemės ūkio gamybą. Naujai sukurtiems ūkiams valstybė skirdavo stambias lėšas, technikos ir siekdavo aprūpinti specialistais.

4.3. Kolektyvinių ūkių materialinė ir socialinė būklė

1950–1952 m. kolektyvinių ūkių materialinės būklės rodikliai gan stipriai keitėsi. Šiuo laikotarpiu suvisuomenintos žemės plotai kolūkiuose išsiplėtė nuo 205 ha iki 1340 ha. 1952 m. pradžioje į kolūkius jau buvo įstoję 94,1 % valstiečių ūkių. Šiuo laikotarpiu Lietuvos SSR kolūkiams priklausančių gyvulių skaičius išaugo. Didėjo galvijų ir ypač kiaulių kiekiai. Galvijų skaičius vidutiniškai kolūkiuose kito nuo 7,1 vnt. iki 85,4 vnt., kiaulių – nuo 1,7 iki 75,8 vnt., o arklių – nuo 6,4 vnt. iki 113,9 vnt.. Mažiausiai kito avininkystės rodikliai. Jei 1948 m. avių vidutiniškai vienas kolūkis laikė 2,9 vnt., tai 1952 m. jų skaičius siekė 39 vnt. (žr. 19 ir 21 lentelę). 1953 m. pabaigoje respublikos kolūkiams priklausė 310,2 tūkst. vnt. galvijų, o kiaulių – 250, 3 tūkst. vnt. Nepaisant išaugusių gamybos apimčių, dėl fermų trūkumo dauguma gyvulių vis dar buvo laikoma kolūkiečių ir „pavienininkų“ tvartuose²¹³. Dėl priverstinės kolektyvizacijos kiemų skaičius vidutiniškai padidėjo nuo 15 iki 117 vnt. (žr. 19 lentelę), o kolūkiečių – atitinkamai nuo 47 iki 198²¹⁴. Tačiau 1952–1958 m. kolūkiečių skaičius sumažėjo. Kolūkiečių skaičiaus mažėjimo priežastys yra nurodomos sovietinėje istoriografijoje. Minėtoje literatūroje yra teigiama, kad kolūkiečių sumažėjo dėl įvykusio sustambinimo bei nerentabilių kolūkių reorganizavimo į tarybinius ūkius²¹⁵. Tačiau sovietinėje istoriografijoje taip pat pripažįstama, jog dauguma kolūkių ir tarybinių ūkių minimumu laikotarpiu buvo ekonomiškai silpni, o valstiečiai materialiai nesuinteresuoti (negaudavo piniginio atlygio)²¹⁶. Todėl didžioji dalis valstiečių dėl pablogėjusių ekonominių, socialinių ir politinių sąlygų bėgo į miestus.

1953 m. rugsėjo mėnesį SSKP CK plenumas apsvartė žemės ūkio padėtį ir konstatavo, kad per didelė žemės ūkio planavimo ir valdymo centralizacija trukdė ūkiui plėtotis. Po plenumo buvo

²¹⁰ Pakruojo rajono DŽDT Vykdomojo komiteto posėdžių protokolai, t. 2, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 40, l. 334.

²¹¹ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, t. 2, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 33, l. 8, 45, 88, 525.

²¹² Lietuvos TSR istorija, t. 4, Vilnius, 1975. P. 312.

²¹³ Lietuvos TSR istorija, t. 4, Vilnius, 1975. P. 310.

²¹⁴ Lietuvos Komunistų Partijos istorijos apybraiža, t. 3, Vilnius, 1985. P. 346.

²¹⁵ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979. P. 140.

²¹⁶ Songaila Ringaudas. *Lietuvos TSR žemės ūkio vystymo uždaviniai*, Vilnius: Mokslas, 1983. P. 11.

sumažintos produktų pristatymo privalomos normos bei didinamos lėšos kolūkių materialiniai-techniniai bazei stiprinti.

Šiaulių krašto rajonuose susikūrę kolūkiai 1950–1958 m. buvo įvairialypiai materialiniu ir socialiniu požiūriu. Radviliškio rajone kolūkių materialinė būklė rodo, kad kai kurių gyvulių skaičius padidėjo, o kitų sumažėjo. Avių skaičius labiausiai mažėjo „Auksinės varpos“ kolūkyje (net 110 vnt.). Kiaulių skaičius didėjo „Černiachovskio“ kolūkyje (nuo 87 iki 284), „Auksinė varpa“ arklių skaičius nuo 167 sumažėjo iki 124 vnt.

Pakruojo rajone (žr. 22 ir 49 lenteles) nemaža dalis sustambintų kolūkių specializavosi ne tik laukininkystėje, bet ir gyvulininkystėje. Išanalizavus duomenis, galima pažymėti, kad kolektyviniuose ūkiuose nuo 1950 iki 1954 m. pastebimas visų gyvulių rūšių skaičiaus augimas. Gyvulių skaičius didėjo, nes kolūkiai bei rajono vadovybė skyrė nemažai lėšų fermų statyboms. Antai Pakruojo rajono Kolūkyje „Pavasaris“ minimu laikotarpiu stambių raguočių skaičius padidėjo nuo 90 vnt. iki 336 vnt., kiaulių – 310 vnt., o paukščių – 894 vnt. Mažiausiai padaugėjo arklių (1950 m. – 154 vnt., 1954 m. – 179 vnt., 1956 m. – 136 vnt.). Žvirblonių apylinkės kolūkyje „Ažuolas“ stambių raguočių padidėjo nuo 68 iki 282, kiaulių – nuo 62 iki 456. Didžiausi gyvulių augimo tempai pastebimi kolektyviniuose ūkiuose „Jaunoji gvardija“ ir „Pirmoji vaga“. Pastarajame kolūkyje stambiųjų raguočių skaičius kito nuo 41 vnt. iki 300 vnt., kiaulių – atitinkamai nuo 38 iki 464, avių – nuo 31 iki 136, paukščių – nuo 136 iki 1024, arklių – nuo 106 iki 212.

Geriausius kiaulininkystės rodiklius 1954 m. pasiekė kolūkiai „Gegužės pirmoji“ (1121 vnt.), „Lygumai“ (1048 vnt.), „Jaunoji gvardija“ (676 vnt.). Paukštininkystės srityje pirmavo jau minėtas kolektyvinis ūkis „Lygumai“ (3477 vnt.), taip pat „Gegužės pirmoji“ (3430 vnt.), „Lenino keliu“ (1953 vnt.), „Jaunoji gvardija“ (1846 vnt.),

Lentelėse pateikti duomenys iliustruoja, jog Pakruojo rajono kolektyviniai ūkiai vystė ir avininkystę. Kita vertus, ji plėtota mažiausiai. Todėl kolūkių avininkystės gamybiniai rodikliai buvo kuklūs. Daugiausiai avių rajone 1954 m. laikė kolūkis „Jaunoji gvardija“ (898 vnt.), „Lygumai“ (466 vnt.), mažiausiai – „Mūša“ (100 vnt.), „Vorošilovas“ (107 vnt.), „Pirmoji vaga“ (143 vnt.).

1950–1954 m., kai kolektyviniai ūkiai ir MTS turėjo mažai technikos, svarbų vaidmenį atliko valstiečių suvisuomeninti padargai bei arkliai. Su pastarųjų pagalba kolūkiečiai nudirbdavo ne tik laukininkystės, bet ir visus kitus darbus. Iš lentelėse pateiktų duomenų galima spręsti, jog per minėtą laikotarpį arklių laikymo kiekybiniai rodikliai šoktelėjo į viršų. Pakruojo rajono kolūkiuose 1949 m. vidutiniškai buvo 41,5 arkliai, 1950 m. – 114,5 vnt., 1954 m. – 212,8 vnt., 1956 m. – 137,8 vnt. Daugiausiai arklių buvo „Gegužės pirmosios“ kolūkyje (nuo 179 iki 424 vnt.), toliau ėjo „Lygumai“ (nuo 158 iki 361 vnt.). Mažiausiai arklių laikė „Vorošilovo“ kolūkis.

Arklių skaičiaus mažėjimui 1955–1956 m. įtakos turėjo keletas priežasčių: 1) kolūkiečiai neturėjo atsakingumo jausmo, todėl svetimus arklius dažnai darbo metu nualindavo; 2) ligos ir pašarų stygius kolūkiuose sukėlė masinį arklių bei kitų gyvulių kritimą; 3) arklių poreikis kolūkiuose sumažėjo, nes pagerėjo MTS techninės bazė; 4) kolūkiuose imta plačiau naudoti techniką.

Pakruojo valsčius 1949 m. neturėjo nei vienos mašinų-traktorių stoties. Todėl didžiąją dalį valsčiaus kolūkių aptarnaudavo gretimo Lygumų valsčiaus MTS, o kitus – Šeduvos ir Linkuvos MTS. 1950 m., Pakruojo valsčių perorganizavus į rajoną, šiam jau priklausė Lygumų ir Rozalimo MTS. 1950–1956 m. Pakruojo rajone jos paskirstytos į dvi aptarnaujančias kolūkių zonas²¹⁷. Tačiau regiono kolūkiuose suformavus didelius žemės masyvus, dėl mechanikos ir technikos detalių stygiaus MTS nesugebėdavo įvykdyti žemės purenimo planų, o už darbus imdavo nemažą atlygį. Dauguma kolūkių stengdavosi kuo daugiau darbų atlikti turima technika ir gyvąja darbo jėga. Daugelį Radviliškio rajono kolūkių aptarnavo Radviliškio MTS. Kai kuriuos kolūkius iki 1950 m. liepos mėnesio aptarnavo Baisogalos MTS.

1950–1954 m., Pakruojo rajono kolektyviniams ūkiams jungiantis į vieną didelį bendrą darinį, jų kiemų ir darbo jėgos kiekis taip pat išaugo (žr. 50 ir 78 lenteles). Daugiausiai kiemų Pakruojo rajone turėjo kolūkis „Lygumai“. Šiame kolektyviniame ūkyje šis rodiklis padidėjo nuo 160 iki 310. Taip pat dideliu kiemų skaičiumi pasižymėjo Stačiūnų apylinkės „Gegužės pirmosios“ kolūkis (išaugo nuo 125 iki 264). Kiemų padidėjo kolūkiuose „Jaunoji gvardija“ (nuo 74 iki 178) ir „Pirmoji vaga“ (nuo 93 iki 181).

Remiantis lentelėse pateiktais duomenimis, galima teigti, jog daugiausiai darbingų kolūkiečių, kaip ir kiemų, turėjo kolektyvinis ūkis „Lygumai“. Kolūkio narių kiekis didėjo 1,9 karto (nuo 267 iki 522). Po toėjo „Gegužės pirmosios“ kolūkis (atitinkamai 201 ir 418). Iš pateiktų duomenų matyti kai kurių kolūkių narių regresija. Antai Klovainių apylinkės kolektyviniame ūkyje „Pavasaris“ kolūkiečių sumažėjo nuo 336 iki 285, Mažeikonių apylinkės – „Vorošilove“ atitinkamai nuo 212 iki 153, Rozalimo apylinkės kolūkyje „Į šviesią ateitį“ – nuo 427 iki 369. Itin mažai darbingų žmonių liko kolūkyje „Ažuolas“ (nuo 130 iki 93). Kiemų skaičius ypač išaugo Radviliškio rajono kolūkyje „Žingsnis į komunizmą“ (nuo 84 iki 164 vnt.). Kiemų skaičius mažėjo kolūkiuose „Lenino keliu“, „Pergalė“, „Raudonoji žvaigždė“, „Višinskio“²¹⁸.

Kaip jau buvo minėta, kolūkiečių mažėjimą lėmė keletas esminių priežasčių. Stambinant kolūkius, dalis jų dėl silpnai vystomos gamybos buvo reorganizuoti į tarybinius ūkius. Į pastaruosius išėjo dirbti dalis kolūkiečių. Kita šios tendencijos priežastimi tapo žmonių persikėlimas iš kaimų į

²¹⁷ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, t. 1, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 23, l. 8.

²¹⁸ Radviliškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 103, ap. 1, b. 21, l. 19.

miestus. Be to, patys kolūkiečiai, neapsikentę prastų gyvenimo sąlygų, prašė kolūkio visuotinio narių susirinkimo atleisti iš kolūkio.

Sovietų valdžia, siekdama skatinti kolūkinę gamybinę veiklą ir drausmę, sugriežtino žemės ūkio artelės įstatus. Kolūkių visuomeninis ūkis formuotas, remiantis šiuo dokumentu²¹⁹. Įstatai buvo tipiniai ir skirti visiems besikuriantiems ir susijungusiems kolūkiams. Antai kolektyvinio ūkio „Ažuolas“ įstatai sudaryti iš 8 skyrių ir 25 punktų.

Pirmajame skyriuje „Tikslai ir uždaviniai“ rašoma, jog „Pakruojo rajono kolūkio „Ažuolas“ darbo valstiečiai savo noru jungiasi į žemės ūkio artelę, kad bendrosiomis gamybos priemonėmis ir bendru organizuotu darbu sukurtų kolektyvinį, tai yra, visuomeninį, ūkį, užtikrintų visišką pergalę prieš buožes, visus darbo žmonių išnaudotojus ir priešus, užtikrintų visišką pergalę prieš skurdą ir tamsumą, prieš smulkaus individualaus ūkio atsilikimą, sukurtų aukštą darbo našumą ir tuo būdu užtikrinti geresnį kolūkiečių gyvenimą“²²⁰. Dokumente taip pat buvo nustatyta kolektyvinio ūkio valdymo tvarka: „Kolūkį valdė visuotinis narių susirinkimas, kurio metu buvo renkama valdyba dvejų metų kadencijai. Valdyba kolūkyje atliko vykdomosios valdžios funkcijas, o visuotinis narių susirinkimas kolūkyje buvo aukščiausias valdymo organas. Susirinkę nariai: a) rinko kolūkio pirmininką, valdybą, revizijos komisiją; b) priėmė arba šalino kolektyvinio ūkio narius; c) tvirtino metinį gamybos planą, pajamų-išlaidų sąmatą, statybos planą, išdirbio normas ir darbų vertinimą darbadieniais; d) tvirtino sutartis su MTS; e) tvirtino metinę apyskaitą; f) tvirtino įvairių fondų dydį ir duotinių už darbadienius produktų bei pinigų kiekį; g) tvirtino artelės vidaus tvarkos taisykles“²²¹. Visuotinio narių susirinkimo nutarimai buvo priimami kolūkiečių balsų dauguma atviru balsavimu.

Kolūkių pavyzdiniai žemės ūkio įstatai turėjo sudaryti valstiečiams iliuziją apie kuriamą vidinę demokratiją. Atviro balsavimo metu buvo galima priiminėti tik kolūkio valdžiai naudingus ir priimtinus sprendimus.

Kolektyvinių ūkių įstatus tvirtindavo rajono DŽDT Vykdomieji komitetai. Jis peržiūrėdavo kolūkiečių visuotiniame susirinkime priimtus nutarimus ir nusprendavo juos tvirtinti. Tokių būdu DŽDT VK 1952 m. birželio mėn. patvirtino 8 kolūkių įstatus. Tuo metu priimti Valainių apylinkės „Aušros“, Kauksnujų apylinkės „Pergalės“, Poškėčių apylinkės „Vorošilovo“, Dervelių apylinkės „Žalgirio“, Rozalimo apylinkės „Į šviesią ateitį“, Laipuškių apylinkės „Pirmosios vagos“, „Puodiškių“,

²¹⁹ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979. P. 122.

²²⁰ Pakruojo rajono Meldinių apyl., kolūkis „Ažuolas“. Žemės ūkio artelės įstatai, ŠRVA, f. 475, ap. 1, b. 21, l. 1.

²²¹ Ten pat, f. 475, ap. 1, b. 21, l. 9.

Pašvitinio apylinkės „Jaunosios gvardijos“ kolūkių įstatai. Analogiška tvarka 1952 m. liepos mėn. priimti dar 8 kolektyvinių ūkių dokumentai²²².

Kolektyviniuose ūkiuose gamybos ir darbo organizavimo formomis tapo fermos, brigados, grandys ir kiti padaliniai, turintys savo žinioje kolūkio žemės sklypus, inventorių, darbinių ir produktyviųjų gyvulių, įvairių statinių ir kitų gamybos priemonių. Kolūkiečių sudarytoms brigadoms ir grandims vadovaudavo brigadininkai. Brigados dirbo augalininkystėje ir gyvulininkystėje. Lietuvoje kaip ir visoje Sovietų Sąjungoje atliktas darbas skaičiuotas „darbadieniais“. Kolūkiuose taip pat buvo sudaromos darbadienių normos. Darbiniam aktyvumui skatinti kolūkiečiams nustatytos metinis privalomas darbadienių minimumas. Jo neišdirbus, būdavo imamas sankcijų. Tai galėjo būti sodybų sklypų sumažinimas ar blogesnės ganyklos išskyrimas²²³. Kolūkių administracija su kolūkiečiais už darbą atsilygindavo metų pabaigoje, nuėmus visą derlių. Už darbadenius mokėta produktais (daugiausia grūdais, šiaudais, šienu, cukrumi) ir pinigais (žr. 79 lentelė). Egzistuojant tokiai apmokėjimo sistemai, dažnas kolūkis likdavo įsiskolinęs savo kolūkiečiams. Šios skolos 1949 m. siekė 1,2 mln. rb., 1951 m. – 2,9 mln., o 1953 m. – 4,8 mln.²²⁴. Darbadienių sistema buvo panaikinta tik 1966 m., kolūkiečiams garantuojant apmokėjimą pinigais bei išmokant avansą kiekvieną ketvirtį, o vėliau ir kiekvieną mėnesį²²⁵.

1950 m. Lietuvos SSR, kolūkiuose valstiečiai privalėjo išdirbti (vyras – 150, moteris – 100) darbadienių minimumą, o 1954 m. – 218 darbadienių²²⁶. 1950–1956 m., augant stambinimo mastams, didėjo ir ekonominis smukimas. 1950 m. tai užfiksuota kolūkių metinėse apyskaitose. Antai „Lygumų“ kolektyviniame ūkyje už vieną darbadienį patvirtinta 3 kg. grūdų ir 2 rb., „Pavasario“ – atitinkamai 2,9 kg. ir 1 rb., 1 kg. šiaudų, 140 g. cukraus, „Gimtosios žemės“ – 2,3 kg. ir 0,23 rb., „Puodiškių“ – 4,4 kg. ir 0,1 rb., „Pavasario“ – 1,186 kg. grūdų, 1,5 kg. šieno, 25 g. cukraus. Antai 1953 m. pastarajame kolūkyje jau išskirta 1,3 kg. grūdų, 0,28 rb. Tuo tarpu „Gimtosios žemės“ kolūkiečiai gavo 1,32 rb., 1,01 kg. grūdų, 670 g. cukraus, „Puodiškių“ – 1,3 kg. grūdų ir 0,28 rb., „Lygumų“ – 1,80 rb., 1,5 kg. grūdų, 30 g. cukraus. Tačiau ištikrųjų kolūkietis negaudavo nei to, kas būdavo numatyta metinėse kolūkių apyskaitose.

Pakruojo rajono Meldinių apylinkės kolūkio „Ažuolas“ visuotinis narių susirinkimas 1954 m. balandžio 3 d. priėmė nutarimą dėl pagrindinių žemės ūkio darbų išdirbimo normų ir jų įvertinimo

²²² Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, t. 2; Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, t. 3, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 14, l. 166, 190; b.15, l. 41, 42.

²²³ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius: Mokslas, 1979. P. 145.

²²⁴ Treinys, Mečislovas. *Talkos galia*, Vilnius, 1990. P. 97.

²²⁵ Ten pat, P. 98.

²²⁶ Tuska, Liudas. *Lietuva 1938–1953 metais*, Kaunas, 1995. P. 164.

darbadieniais²²⁷. Kolūkiečiams minimaliai reikėjo išdirbti 200 darbadienių. Remiantis dokumente pateiktais duomenimis, kolūkiečiui už arimą vienvagių ir dvivagių plūgų priskaičiuota po 2 darbadienius, o už akėjimą „zig-zag“ akėčiomis – 1,25 darbadienio, javų pjovimą dalgiu, pjautuvu, javapjove – 2, 25 darbadienių, pėdų rišimas ir jų sustatymas į gubas – du darbadieniai, šieno vartymas – 1,25 darbadienio, linų nukūlimas rankiniu būdu – 1,5 darbadienio, kviečių, rugių, avižų, miežių sėklos valymas – vienas darbadienis, grūdinių kultūrų ravėjimas – 1,5 darbadienio, bulvių sėklos perrinkimas – 0,75 darbadienio, ryšių paruošimas – 0,5 darbadienio.

Lietuvos kolūkiečių darbo aktyvumui kelti naudotas „socialistinis lenktyniavimas“ tarp kolūkių. Šios akcijos komunistų įsitikinimų turėjo tapti varomąja jėga, siekiant gerinti kolūkinės gamybos apimtis. „Socialistinio lenktyniavimo“ rezultatai buvo išaiškunami tikrinant vieniems kitus. 1953 m. sausio mėnesį buvo organizuojamos Joniškio rajono kolūkiuose „Mūsų ateitis“ ir Lenino keliu“. Sudaryta pastarojo kolūkio komisija patikrino „Mūsų ateities“ kolūkio sėklų fondus, jų laikymą, atremontuotą inventorių. Tą pačią dieną tokį patį patikrinimą „Lenino keliu“ kolūkyje atliko „Mūsų ateities“ kolūkio narių komisija. Abiejų kolūkio valdybos apsvarsčiusios komisijų nurodytus trūkumus bei pasiūlymus, numatė trūkumus pašalinti²²⁸. 1952 m. Pakruojo rajono Kauksnųjų apylinkės kolūkis „Pergalė“ pasirašė „socialistinio lenktyniavimo“ sutartį su Viliūnaičių apylinkės kolūkiu „Černiachovskis“. Nutarta lenktyniauti laukininkystės, gyvulininkystės srityse. Dokumentu kolūkių brigados įsipareigojo pasiekti tam tikrų laimėjimų. „Pergalės“ kolūkiečiai užsibrėžė nuimti po 19 cent rugių iš 359 ha, kviečių – po 18,5 cent. iš 133 ha, miežių – po 20 cent. iš 244 ha, ankštinių kultūrų – po 19 cent. iš 32 ha, cukrinių runkelių po 250 cent. iš 69 ha. Gyvulininkystėje siekta pagerinti primelžio rodiklį iki 2200 kg iš kiekvienos karvės. Lenktyniavimo eigai prižiūrėti kolūkyje paskirta trijų asmenų komisija, į kurią įėjo pirmininkas Vilčiauskas, agronomas Petras Švilpa, Leonas Montvydas²²⁹. Kolektyvinio ūkio „Černiachovskis“ užsibrėžti tikslai buvo kur kas didesni. Čia kolūkiečiai siekė nuimti po 19 cent. rugių iš 230 ha, kviečių – po 19,5 cent. iš 100 ha, ankštinių kultūrų – po 10 cent. iš 28 ha, cukrinių runkelių – po 235 cent. iš 53 ha. Įsipareigota primelžti po 1950 kg. pieno iš kiekvienos karvės, užauginti 22 paršelius, 750 vištų. Šiame kolūkyje lenktyniavimo eigą prižiūrėjo Aleksas Debraitis, Vladas Gaškauskas, Virginijus Dėtras²³⁰. Panašias sutartis sudarinėjo ir kitų rajono kolūkiai. Aplamai visą socialistinį lenktyniavimą kontroliavo rajonų DŽDT Vykdomojo komiteto vadovai.

²²⁷ Pakruojo rajono Meldinių apyl., kolūkis „Ažuolas“. Pagrindinių žemės ūkio darbų išdirbimo normos ir jų įvertinimas darbadieniais, ŠRVA, f. 475, ap. 1, b. 44, l. 1-17.

²²⁸ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius: Mokslas, 1979. P. 146.

²²⁹ Pakruojo rajono Kauksnųjų apyl., kolūkis „Pergalė“. Socialistinių lenktynių įsipareigojimai, ŠRVA, f. 456, ap. 1, b. 20, l. 1-3.

²³⁰ Pakruojo rajono Viliūnaičių apyl., kolūkis „Černiachovskis“. Socialistinių lenktynių įsipareigojimai, ŠRVA, f. 476, ap. 1, b. 8, l. 1-4.

Tačiau 1950–1955 m. socialistinis lenktyniavimas dar nebuvo masinis reiškinys. Daugelyje kolūkių socialistinio lenktyniavimo sutartys budavo sudaromos formaliai arba iš viso nebūdavo sudaromos. Taip pat kolūkiečiai nesistengė individualiai lenktyniauti. Sovietinė propaganda pasiremmdama „pirmūnų“ pavyzdžiais agituodavo už kolūkinių socialistinį lenktyniavimą rajoniniuose, zoniniuose, respublikiniuose atskirų specialybių žemės ūkio darbuotojų pasitarimuose.

Nors tiek sovietinėje, tiek posovietinėje istoriografijoje pabrėžiama sustambintų kolūkių sugriežtėjusi centralizacija ir darbo drausmės sustiprėjimas. Valstiečiai nesugebėjo susitaikyti su individualios nuosavybės netektimi bei skurdžiu atlygiu. Todėl kolūkiuose nyko darbo kultūra, nevengta viešai girtuokliauti. Be to, kolūkiečiai pradėjo vadovautis posakiu – geriau gyvena ne tas, kuris dirba, o tas, kuris yra apsukresnis ir sugeba daugiau pavogti²³¹.

Apatijos darbui apraiškų ir vagysčių galima rasti rajono kolūkiuose. Akmenėlių apylinkės „Gimtosios žemės“ kolūkio antrojoje laukininkystės brigadoje brigadininkas ir jos nariai neretai darbo metu žaisdavo kortomis iš pinigų. Žvirblonių apylinkės kolūkio „Ažuolas“ visuotinis narių susirinkimas skyrė „perspėjimą“ kolūkiečiui Viktorui Kainauskui, kaip rašoma protokole, už šiaudų grobstymą „dideliais kiekiais“²³². Kolektyviniame ūkyje „Lenino keliu“, kaip nurodoma laikraštyje „Tiesa“, pirmininkas sumenkino savo autoritetą, kai nuolat būdavo neblaivus. Viso kolūkio drausmė taip pat pašlijo. Kaip minima straipsnyje, kolūkio dirbamos žemės padargai mėtėsi laukuose neprižiūrimi, revizija nedirbo savo darbo, o iš aruodų išgrobstyta 8 tonos javų. Šis įvykis apsvarstytas Pakruojo rajono DŽDT Vykdomajame komitete. Nuspręsta, kad kolūkio pirmininkas turi apleisti užimamas pareigas²³³.

Bendras kolūkių gamybos lygis pirmosios kolektyvizacijos laikotarpiu buvo žemas. Stambinamų kolūkių proceso viena iš svarbiausių neigiamų pasekmių tapo žemės ūkio nuosmukis. Daugelis kolūkių 1954–1956 m. išaugindavo menką derlių. Taip pat pablogėjo gyvulių produktyvumas bei darbo našumas. Besibaigiančios kolektyvizacijos tęsiama stambinimo kampanija buvo viena iš sudėtingiausių reformų per visą kolektyvizuojamo ūkio laikotarpį. Jos metu sukolektyvintas Lietuvos agrarinis ūkis patyrė didžiausius ekonominius nuostolius nuo okupacijos pradžios. Respublikos ūkis masinės kolektyvizacijos išvakarėse siekė prieškarinį gamybos lygį. Vidutinis javų derlius 1947 m. buvo 11,7 cnt., o 1949 m. – 15 cnt. iš ha. 1950 m. kolūkiuose šis rodiklis krito iki 8 cnt. iš ha, 1953 m. – 5 cnt.,

²³¹ Gumuliauskas Arūnas. *Lietuvos istorija (1795-2009 m.)*, Šiauliai, 2010. P. 343.

²³² Pakruojo rajono Žvirblonių apyl., kolūkis „Ažuolas“. Kolūkio narių visuotinių susirinkimų ir kolūkio valdybos posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 475, ap. 1, b. 52, l. 2.

²³³ Pakruojo rajono DŽDT VK laikraščių straipsnių ir žinučių iškarpos ir jų tyrimo medžiaga, Ten pat. f. 482, ap. 1, b. 36, l. 22.

1955 m. – vos 4 cnt. iš ha²³⁴. Sukolektyvintas Lietuvos žemės ūkis 1955 m. pasiekė kritinį tašką. Tokie žemi rodikliai buvo ne tik javų derliaus, bet ir kitose augalininkystės bei gyvulininkystės produkcijos srityse. Kolektyviniuose ūkiuose truko išvystytų mechanizuotų ir elektrifikuotų fermų gyvuliams laikyti. Dauguma gyvulių vis dar buvo sutelkti kolūkiečių ir pavienių valstiečių rankose. Organizuojant kolūkių gamybinį darbą, truko gebančių vadovauti asmenų bei žemės ūkio specialistų, sugebančių vystyti sustambintus kolūkius. Dauguma fizinį darbą dirbusių kolūkiečių dirbo nekvalifikuotą darbą. Tai lėmė nepakankamas laukininkystės ir gyvulininkystės darbų mechanizavimas. Žemės ūkio produktų ir supirkimo kainos buvo žemos, jos neskatino kolūkių ir kolūkiečių našiai dirbti. Žemės ūkio produktų gamyba neatitiko gyventojų poreikių. Kolūkiuose dirbantys valstiečiai artėjo prie nepritekliaus ribos. Nuo visiško bado juos saugojo 60 arų kolūkio skirtas sodybinis žemės sklypas, kuris davė tris ketvirtadalius visų pajamų (15–20% pajamų gauta iš kolektyvinio ūkio).

Katastrofiška padėtimi susirūpinusi Maskva 1955 m. 1 d. SSKP CK ir SSRS MT nutarė imtis priemonių „Lietuvos TSR žemės ūkiui pakelti“. Šiuo sprendimu buvo nurašyti visi kolūkių įsiskolinimai už neįvykdytas produktų prievoles valstybei. Silpniems kolūkiams panaikintos piniginės skolos valstybei, kitiems pratęstas paskolų mokėjimo laikas.²³⁵ Taip pat buvo nurašytos visos kolūkių skolos MTS už žemės ūkio darbus. Be to 1958 m. pagal SSRS CK birželio plenumo nutarimus²³⁶ kaimo gyventojai buvo atleisti nuo privalomųjų žemės ūkio produktų prievolių, o MTS panaikintos ir jų technika perduota kolūkiams. Todėl sparčiai ėmė didėti žemės ūkio materialinė-techninė bazė kolūkių sudėtyje.

Taip pat svarbu paminėti, kad 1957 m. N. Chruščiovo iniciatyva buvo įgyvendinta reforma, kurios metu panaikintos ministerijos, o vietoj jų įsteigtos Liaudies ūkio tarybos (toliau – LŪT)²³⁷. Šios reformos metu buvo pereita nuo šakinio prie teritorinio ekonomikos valdymo LSSR suteikiant sąlyginę ūkio autonomiją bei siekiant sustiprinti ekonomiką. Kaip teigia Aleksandras Vasiliauskas, 1957–1965 m. naudodamiesi LŪT LSSR vietiniai ūkiniai vadovai sugebėjo atsižvelgti į vietos poreikius ir sistemingiau bei sparčiau plėtoti ūkį. LŪT autonomiškumas buvo palankus LSSR pramonės, žemės ūkio bei energetikos sektorių plėtrai²³⁸.

Sovietinėje istoriografijoje yra akcentuojama, kad prie kolūkių modernizavimo prisidėjo SSRS vyriausybės paskelbti specialus nuostatai, pagal kuriuos kolūkiai buvo elektrifikuojami bei

²³⁴ Lietuvos TSR istorija, t. 4, Vilnius: Mokslas, 1975. P. 288.

²³⁵ *Lietuva, 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 443.

²³⁶ Lietuvos TSR istorija, t. 4, Vilnius: Mokslas, 1975. P. 311.

²³⁷ Grybkauskas, Saulius. *Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965-1985 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011. P. 49.

²³⁸ Vasiliauskas, Aleksandras. *Sovietinė Lietuvos industrializacija: strateginiai sprendimai ir jiems įtaką dariusios asmenybės*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2016. P. 48.

mechanizuojami, prijungiant juos prie valstybinių pramoninių ir komunalinių elektrinių. 1958 m. LSSR buvo elektrifikuoti 522 kolūkiai ir 121 tarybinis ūkis²³⁹. Elektrifikavimas padidino žemės ūkio našumą. 1958 m. buvo mechanizuotos gyvulių fermos. Jos turėjo 2660 pašarų šutintuvų, 908 šakniavaisių plovimo mašinas. 32, 4% kolūkių galvijų buvo laikomi fermose su automatinėmis girdyklomis, 22, 1% galvijų ir kiaulių fermose buvo vidaus transportas²⁴⁰.

1956–1960 m. Lietuvos žemės ūkis pamažu pradėjo atsigauti, nors ūkiniai rodikliai dar nepasiekė prieškarinio lygio ir buvo labai maži. Bendroji žemės ūkio gamyba padidėjo 1,3 karto. Kolūkių produktyvumai kilti padėjo visuotinė elektrifikacija, žemių melioravimas, darbų mechanizavimas bei žemės ūkio specialistų kvalifikavimas. Nepaisant žemės ūkio kilimo 1958 m. grūdų derlius tesudarė 6,5 cnt iš ha. Kolektyviniuose ūkiuose valstiečiai Lietuvos žemės ūkio prieškarinį gamybos lygį pasiekė, tik prabėgus 12 metų nuo kritinio momento.

4.4. MTS kolūkinėje sistemoje

Prasidėjus kolektyvinių ūkių stambinimui, imta plačiau naudoti techniką. Remiantis sovietine literatūra, 1951 m. veikė 120 mašinų-traktorių stočių, kurios turėjo 5406 traktorius, 1010 sunkvežimių, 829 kombainus²⁴¹. Po 1953 m. SSKP CK rugsėjo plenumo buvo nuspręsta padidinti lėšas žemės ūkui. Iš kurių dalis buvo skirta žemės ūkio techninei bazei stiprinti. 1955 m. traktorių parkas išaugo iki 10 tūkst., 1958 m. – 14,7 tūkst. Iš jų 4200 naujos mašinos (dyzeliniai traktoriai DT-54 ir ratiniai traktoriai „Belarus“, DT-14 ir DT-24) (žr. 80 ir 82 lentelės). Techninį inventorių taip pat sudarė: traktorių plūgai, šienapjovės, bulvių sodinimo mašinos²⁴². Žemės ūkio mašinų gamyba 1956–1960 m rūpinosi virš dešimties gamyklų, kurios gamino svarbiausius padargus²⁴³. Sovietinėje istoriografijoje yra pabrėžiamas didelis skaičius mašinų, bet realybėje ratinių mechanizmų truko tiek MTS, tiek kolūkiams, kurių reikėjo susidariusiems dideliems žemės plotams išdirbti.

1949 m. Gruzdžių valsčiuje ėmė veikti Gruzdžių MTS. 1950 m. Šiaulių apskrities Gruzdžių MTS traktorių parką sudarė seno tipo traktoriai (vikšriniai ChTZ – 9, STZ-NATI – 6, ratiniai SChTZ – 2 ir Universal-2 – 3) (žr. 83 ir 84 lentelės). Šiuo laikotarpiu visoje respublikoje truko kombainų (žr. 85 lentelę). Iš 77 Lietuvoje veikusių mašinų-traktorių stočių, tik 20 turėjo kuliamųjų mašinų. Tačiau

²³⁹ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius: Mokslas, 1979. P. 136.

²⁴⁰ Ten pat, P. 136.

²⁴¹ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius: Mokslas, 1979. P. 134.

²⁴² Lietuvos TSR istorija, t. 4, Vilnius: Mokslas, 1975. P. 311.

²⁴³ Meškauskas, Kazimieras, Meškauskienė Malvina. *Lietuvos pramonės socializmo laikotarpis*, Vilnius: Mintis, 1980. P. 144.

Gruzdžių MTS tokios technikos neturėjo (žr. 86 lentelę). Pirmieji kombainai Gruzdžių MTS ėmė dirbti tik 1951–1952 m.²⁴⁴.

Lyginant su kitomis Šiaulių krašto mašinų-traktorių stotimis, Radviliškio MTS padėtis buvo kur kas geresnė. 1951 m. Radviliškio MTS turėjo 57 traktorius, 6 kombainus bei tiek pat automobilių. 1952–1955 m. apdirbamos žemės kiekis didėjo nuo 22886 ha iki 28141 ha bei aptarnavo 29 kolūkius. Radviliškio MTS traktorių skaičius stotyje išaugo nuo 65 iki 93 vnt., o kombainų – atitinkamai nuo 6 iki 16 vnt.²⁴⁵. Radviliškyje 1949 m. pradėjo veikti žemės ūkio mašinų gamykla. Iki 1960 m. joje buvo remontuojami sunkvežimiai ir jų varikliai, o nuo 1962 m. gamykloje buvo gaminami šienapjovės-smulkintuvai²⁴⁶.

Po naujo Lietuvos administracinio-teritorinio pertvarkymo 1950 m. birželio 20 d. į Šiaulių sritį pateko Žagarės rajonas. Šio rajono Šakynos apylinkėje 1952 m. buvo įkurtas MTS. Pirmuoju direktoriumi tapo Jonas Zaparackas, vyriausiuoju inžinieriumi – Rapolas Vaišvilas²⁴⁷. Šakynos MTS techninė bazė buvo geresnės būklės, nes ji įsteigta prasidėjus kolūkių stambinimui bei valdžiai skyrus lėšų naujos ir geresnės technikos aprūpinimui. 1953 m. stotis turėjo 32 vikšrinis (2 „Stalincec“ ČTZ-59/8, 2 SChTZ-NATI, 14 DT-54, 13 KD-35, 1 KDP-35), 7 ratinius (5 Universal-2, 2 ChTZ-7) traktorius ir 9 kombainus S-4-13. 1957 m. Šakynos MTS turėjo 19 ratinių ir 45 vikšrinis traktorius²⁴⁸. Tais pačiais metais Gruzdžių MTS techninę bazę sudarė 41 vikšrinis, 36 ratiniai traktoriai bei 15 kombainų²⁴⁹.

1956 m. baigus kolektyvinių ūkių stambinimą, kolektyvizacija taip pat buvo baigta. Didinant kolūkiečiams darbų skaičių ir taikant kitus administravimo metodus bei gaunant didžiulę valstybės materialinę paramą, 1956–1958 m. Lietuvos žemės ūkis atsigavo. Kolūkiai šiuo laikotarpiu jau buvo pajėgūs apsirūpyti materialine-technine baze. Nuo 1956 m. kolūkiai ėmė supirkinėti nedidelius ratinius traktorius. Šiuolaikinėje istoriografijoje taip pat minima, kad dar 1955 m. iš MTS į kolūkius buvo

²⁴⁴ Gumuliauskas Arūnas. *Gruzdžių ir Šakynos MTS vaidmuo kaimo sovietizacijos procese*. Interaktyvus [2018 balandžio 22 d.] <<http://www.llt.lt/pdf/gruzdziai/gruzdziai-MTS.pdf>>

²⁴⁵ Morkūnas, Vaidotas. *Kolektyvizacijos proceso Radviliškio apskrityje bei rajone istorinė analizė*. Diplominis darbas. Šiauliai. 2009. P. 33.

²⁴⁶ Meškauskas, Kazimieras, Meškauskienė Malvina. *Lietuvos pramonės socializmo laikotarpis*, Vilnius: Mintis, 1980. P. 148.

²⁴⁷ Gumuliauskas Arūnas. *Gruzdžių ir Šakynos MTS vaidmuo kaimo sovietizacijos procese*. Interaktyvus [2018 balandžio 26 d.] <<http://www.llt.lt/pdf/gruzdziai/gruzdziai-MTS.pdf>>

²⁴⁸ Gumuliauskas Arūnas. *Gruzdžių ir Šakynos MTS vaidmuo kaimo sovietizacijos procese*. Interaktyvus [2018 balandžio 26 d.] <<http://www.llt.lt/pdf/gruzdziai/gruzdziai-MTS.pdf>>

²⁴⁹ Gumuliauskas Arūnas. *Gruzdžių ir Šakynos MTS vaidmuo kaimo sovietizacijos procese*. Interaktyvus [2018 balandžio 26 d.] <<http://www.llt.lt/pdf/gruzdziai/gruzdziai-MTS.pdf>>

perkelti agronomai ir zootechnikai²⁵⁰, todėl stiprėjantys kolūkiai galėjo be pagalbos iš šalies atlikti mechanizuotus darbus.

1958 m. SSRS Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą „Dėl tolesnio kolūkinės santvarkos išvystymo ir MTS reorganizavimo“²⁵¹. Remiantis šiuo įstatymu, nauji traktoriai, žemės ūkio mašinos, mechanizmai ir įrenginiai buvo perduoti kolūkiams. Dėl to kolūkiai galėjo savarankiškai plėsti žemės ūkio gamybą (žr. 87 ir 88 lentelės). 1958 m. kolūkiai įsigijo 7927 traktorius, 485 kombainus ir kitos žemės ūkio technikos²⁵².

Mašinų-traktorių stočių panaikinimą lėmė tai, kad jos buvo nepakankamai efektyvios. Kolūkiams finansiškai buvo nenaudinga samdyti MTS darbininkus mechanizacijos darbams, nes darbai brangiai kainavo. Kolūkiai stengėsi išsiversti su savo vidiniais darbo resursais. Kitas svarbus faktas – mašinų-traktorių stotims trūko technikos, o ir turima nuolatos gesdavo. Mechanizatoriai buvo žemos kvalifikacijos, todėl technikos variklius dažniausiai perdegindavo. Dėl šios priežasties MTS nesugebėdavo įvykdyti užsibrėžtų mechanizuotų laukininkystės darbų. Įvykus kolūkių sustambinimui, didelių žemės plotų MTS tiesiog nesugebėdavo išdirbti.

Joniškio rajono DŽDT VK 1958 m. balandžio 29 d. sprendimu buvo panaikintas Joniškio MTS²⁵³. MTS direktorius Kornijenko buvo įpareigotas perduoti kolūkiams visą turimą mechanizuotą bei kitą žemės ūkio inventorių. Čiapajevo vardo kolūkis įsigijo daugiausiai inventoriaus. Įvairių markių traktorių (9), plūgų (8), kultivatorių (6). Lenino vardo kolūkis įsigijo traktorių (7), plūgų (7), kultivatorių (7). Mažiausiai technikos nusipirko Ždanovo kolūkis: traktorių (3), plūgų (3), kultivatorių (3). Remiantis kitu Joniškio rajono DŽDT VK protokolu Nr. 471, matyti MTS inventoriaus įkainojimas²⁵⁴. Kolūkiai už inventorių turėjo atsiskaityti pinigais per 1959–1960 m. Janonio kolūkiui per numatytą laikotarpį reikėjo sumokėti 23578 rublių. Tą patį turėjo atlikti kiti kolūkiai. Pirmoji komuna (25200 rub.), Taika (23400 rub.), Kapsukas (25200 rub.), Bariūnai (18000 rub.), Raudonoji žvaigždė (10760 rub.).

1958 m. liepos 4 d. Lietuvos KP CK ir LSSR Ministrų Taryba priėmė nutarimą „Dėl mašinų-traktorių storių pertvarkymo į remonto-technikos stotis“. Todėl vadovaujantis šiuo nutarimu Gruzdžių ir Šakynos MTS buvo reorganizuotos į Šakynos RTS, o Gruzdžių MTS – į Šiaulių RTS Gruzdžių skyrių²⁵⁵.

²⁵⁰ *Lietuva, 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 443.

²⁵¹ Songaila, Ringaudas. *Lietuvos TSR žemės ūkio vystymo uždaviniai*, Vilnius: Mokslas, 1983. P. 12.

²⁵² Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius: Mokslas, 1979. P. 137.

²⁵³ Joniškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 213, l. 198.

²⁵⁴ Joniškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 221, l. 87.

²⁵⁵ Gumuliauskas Arūnas. *Gruzdžių ir Šakynos MTS vaidmuo kaimo sovietizacijos procese*. Interaktyvus [2018 balandžio 27 d.] <<http://www.ilt.lt/pdf/gruzdziai/gruzdziai-MTS.pdf>>

Po MTS reorganizacijos kolūkių pirmininkai buvo įpareigoti našiai panaudoti gautas mašinas bei turėjo priimti buvusius MTS traktorininkus ir kitą personalą, kuriems MTS perdavė turėtą savo techniką.

5. SSKP AGRARINĖ POLITIKA LIETUVOJE 1960–1989 M.

5.1. Vienkiemų naikinimas ir kolūkinio kaimo statyba

Nuo prievartinės kolektyvizacijos pradžios sovietinė valdžia siekė susidoroti su individualius ūkius turinčiais valstiečiais. Dauguma valstiečių gyveno vienkiemiuose, todėl dar 1948 m. balandžio 9 d. LKP(b) CK nutarė steigti kolūkines gyvenvietes, tačiau dėl lėšų stygiaus beveik nieko nebuvo padaryta. 1956 m. SSKP CK pritarė Lietuvos kolūkinių kaimų steigimui²⁵⁶, o 1957 m. SSKP CK ir SSRS MT priėmė nutarimą „Dėl gyvenamųjų namų statybos išvystymo“²⁵⁷. Iš savo gyvenamųjų namų valstiečiai nenorėjo keltis. Valstiečių gyvenamieji namai buvo geros kokybės, o aplinka prižiūrėta ir apželdinta.

Didysis vienkiemų valymas ir valstiečių kėlimas gyventi į kolūkinius kaimus prasidėjo 1966 m. ir dar vadinamas antrąja kolektyvizacija. Šis procesas yra sietinas su SSRS MT melioracijos darbais respublikoje bei didelių gyvenviečių statybos planais²⁵⁸. Valstiečiai buvo išvaromi iš savo iš gimtųjų vietų dviem būdais: 1) prievarta; 2) savo noru.

Vienkiemų naikinimo vajui prasidėjus, vieni valstiečiai tikėdamiesi geresnio gyvenimo keldavosi į kolūkines gyvenvietes. Žmonėms, kurie niekur nenorėjo keltis, buvo grasinama, kad jie iš valdžios sulauks sankcijų. Valdžia vienkiemų teritoriniuose planuose numatydavo atlikti melioracijos darbus arba planuodavo laukus. Taip pat valstiečiai buvo iškeliami iš valstybinės reikšmės kelių vietų bei rekreacinių zonų. Prievarta iš savo gyvenamųjų namų išvaryti valstiečiai turėdavo žiūrėti, kaip naikinamas jų turtas, o sodai iškertami.

Kiti valstiečiai migruodavo gyventi į miestą, tikėdamiesi geresnio darbo bei geresnių gyvenimo sąlygų. 1960–1965 m. 100 tūkst. Lietuvos žemdirbių išvyko dirbti į pramoninius miestus, tuštėjo kolūkiai. 1961–1982 m. laikotarpiu kaimo gyventojų skaičius sumažėjo 420,4 tūkst. žmonių, arba ketvirtadaliu (žr. 89 ir 90 lentelės). Tačiau daugumą valstiečių paveikdavo sovietinės valdžios numatytos piniginės kompensacijos už išsikėlimą ir įsikūrimą kolūkinėje gyvenvietėje (žr. 91 lentelę). 1956 m. už persikėlimą buvo galima gauti iki 15 tūkst. rub. Nuo 1966 m. buvo nustatytas 3,5 tūkst. rub. kreditas vienai šeimai 13 metų²⁵⁹. Kreditas būdavo padengiamas iš valstybės biudžeto. Tarp kolūkių vyko lenktyniavimas, kas daugiau sunaikins vienkiemų. 1971 m. Vilkaviškio rajono Šeimenos kolūkis visus vienkiemius perkėlė į gyvenvietes. 1975 m. tokių kolūkių jau buvo 15, 1984 m. – 32. Kolūkinių gyvenviečių plėtra paspartėjo aštuntojo dešimtmečio viduryje, pradėjus veikti Alytaus namų statybos kombinatui. Jis gamino tipinius surenkamus gyvenamuosius namus kaimui. 1980 m. Lietuvoje vis dar

²⁵⁶ *Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 506.

²⁵⁷ Lietuvos TSR istorija, t. 4, Vilnius: Mokslas, 1975. P. 324.

²⁵⁸ Kazimieras, Meškauskas., *Lietuvos ūkis 1940–1990*, Vilnius, 1994. P. 195.

²⁵⁹ *Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 507.

buvo 145 tūkst. vienkiemių, o 1989 m. 1089 kolūkinėse gyvenvietėse jau gyveno daugiau kaip pusė milijono žmonių²⁶⁰. Tačiau antrosios kolektyvizacijos užbaigti nepavyko, nors ją buvo numatyta baigti iki 1991 m.

1967 m. Pakruojo DŽDT VK, remdamasis Lietuvos SSR Ministrų tarybos nutarimu „Dėl priemonių gyventojų perkėlimui iš vienkiemių į gyvenvietes paspartinti“, priėmė nutarimą iš melioruojamų plotų iškraustyti valstiečius. Nutarimu taip pat buvo numatyta sudaryti iškeliamų valstiečių sąrašus, vienkiemių įkainojimo aktus. Valstiečiai iš nusausinamų vietų persikėlė į „Ždanovo“ ir „Jaunosios Gvardijos“ kolūkius, kuriuose buvo numatyta pastatyti 100 gyvenamųjų namų²⁶¹.

Vienkiemių naikinimas vyko pagal tam tikrą procedūrą. Pakruojo DŽDT VK sudarydavo vienkiemio turto įkainavimo komisiją. Ji įvertindavo vienkiemiuose gyvenančių žmonių turtą. Antai 1967 m. spalio 17 d. Pakruojo rajono Guostagalio apylinkės Ramonaičių kaimo ribose į „Pažangos“ kolūkį nukeliamo Jono Čereškos turto įkainojimo komisiją sudarė: pirmininkas buvo A. Šidlauskas, gamybos valdybos atstovė – Atkočiūnaitė, komunalinio ūkio atstovė – Šimoniulaitė, finansų skyriaus atstovai – Baranauskaitė, Kalvelytė, ūkio atstovas – Petrevičius. Sudarytame akte buvo įkainoti statiniai ir įrenginiai: gyvenamasis namas (1200,7 rub.), tvartas (723,5 rub.), klėtis (378 rub.), šulinys (39,69 rub.). Iš viso pastatai buvo įvertinti 2461,89 rub. Vienkiemyje taip pat buvo įvertinti esantys vaismedžiai ir vaiskrūmiai. Juos komisija įvertino 631,80 rub. Žeimelio apylinkės Nakrošiūnų kaimo ribose į „M. Melnikaitės“ kolūkio gyvenvietę nukeliamo Juozo Jonušo turtas buvo taip pat įvertintas. Vienkiemio statiniai ir įrenginiai: gyvenamasis namas (879, 99 rub.), tvartas (398,80 rub.), klėtis (556,99 rub.), priemenė (88,51 rub.), daržinė (74,24 rub.), malkinė (219,09 rub.), peludė (71,05 rub.), viralinė (130 rub.), šulinys (176,39 rub.). Iš viso pastatai buvo įvertinti 2591,85 rub., o vaismedžiai – 768,70 rub²⁶². Tokie pat įkainojimo aktai buvo sudaromi ir kituose rajonuose. Kelmės rajono DŽDT VK 1970 m. balandžio 18 d. sprendimu buvo iškelti 68 vienkiemiai iš melioruojamų plotų. Visų iškeliamų valstiečių turtas buvo įkainotas. Iškeliamų vienkiemių sąrašą sudarė: Antanas Bartkus (3113,12 rub.), Jonas Volakis (3113,12 rub.), Ona Volakienė (804,14 rub.), Morta Dimskienė (1130,34 rub.), Gertrūda Dimskienė (4836,70 rub.), Veronika Sirtautienė (781,88 rub.), Jonas Kazlauskas (4626,81 rub.), Ona Gudaitienė (3155, 61 rub.), Bronius Strolkauskas (3021,50 rub.), Adelė Jokšienė (1669,87 rub.), Stasys Petrauskas (5334,59 rub.), Petras Milašius (2876,15 rub.), Steponas Petrauskas (3420,46 rub.), Stepas Vaišvilis (3644,51 rub.), Pranciškus Talatt-Kelpas (2340,04 rub.), Stasys Talatt-Kelpas (5164,59 rub.), Aleksandras Talatt-Kelpas (3628,61 rub.), Vladas Žultauskas (1277,32 rub.),

²⁶⁰ *Lietuva, 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 507.

²⁶¹ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, t. 3, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 143, l. 54.

²⁶² Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai su priedais, t. 1, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 164, l. 57, 67.

Edmundas Spukas (2373,86 rub.), Antanas Petrauskas (2171,39 rub.), Antanas Špokas (5261,22 rub.), Aleksas Venckus (3110,83 rub.), Kostas Šimkus (3715, 87 rub.), Jonas Gembutas (4905,06 rub.), Leonas Jankauskas (3886,26 rub.), Aleksas Banys (3492,54 rub.). Didžiausias sumas už įkainotą turtą gavo: Bronislovas Turškinas (6097,23 rub.), Marijona Razlonė (6066,73 rub.), Juozas Vaičekauskas (5788,37 rub.). Mažiausiomis sumomis įvertinti vienkiemiai: Pranas Pelanis (339,77 rub.), Zigmas Navakauskas (655,58 rub.), Stefa Rimkienė (655,57 rub.)²⁶³. Pagal 1983 m. sausio 1d. Pakruojo DŽDT VK duomenys Pakruojo rajone dar buvo likę 977 vienkiemiai ir buvo numatyta pastatyti 115 namų.

Vienkiemų nukraustymo metu sovietinė valdžia sudarė tam tikras sąlygas ūkininkams likti vienkiemiuose ir niekur nesikraustyti ilgesnį laikotarpį. Ilgalaiškės ir neužbaigiamos statybos kolūkinėse gyvenvietėse, kurių metu valstiečiai negalėdavo persikelti į gyvenvietes, iš dalies stabdė vienkiemų naikinimą. Sovietinės valdžios atstovai sudarydavo tam tikras išlygas valstiečiams pasilikti vienkiemiuose. Vienkiemų vertinimo komisijos atstovai įvertinę pastatų būklę, konstrukcinį susidėvėjimą, pavyzdžiui.: geri mūriniai ūkiniai pastatai, didelis sodas, tokiais atvejais išduodavo leidimus likti vienkiemiuose. 1970 m. gruodžio 25 d. Jonišio DŽDT Vykdomojo Komiteto sprendimu 77 ūkininkai nebuvo išskeldinti iš vienkiemų. Į šį sąrašą pateko: Emoldas Janulis, Marijona Maliesaitė, Stasys Vipartas, Eufrozina Jasutienė, Elena Steponavičienė, Pranciška Nagliutė, Valerija Vaitiekūnaitė, Albertas Jatulis, Jonas Čepulevičius, Alfonsas Juozapaitis, Antanas Rimkevičius, Jonas Baikštys, Jonas Burkauskas, Valerija Petraitytė, Jonas Gudelis, Bronius Jasnauskas, Pranas Mačiūnas, Jeraminas Impolis, Kazys Impolis, Simonas Marcinkus, Jonas Galkus, Vladas Galkus, Povilas Petrikaitis ir kiti asmenys²⁶⁴.

Išvaryti valstiečiai apsigyvendavo kolūkių statomose gyvenvietėse. 1960 m. Lietuvos SSR Ministrų Taryba patvirtino instrukciją apie teritorijos kaimo gyvenvietės parinkimą, jos išplanavimą ir užstatymą. Tokių priemonių imtasi, nes iki tol sovietinė valdžia nebuvo davusi aiškų nurodymų gyvenviečių skaičiui nustatyti bei buvo suprojektuotos smulkios gyvenvietės. Pagal 1960 m. instrukciją buvo baigti sudaryti visiems kolūkiams ir tarybiniam ūkiams gyvenviečių išplanavimo nauji projektai. Remiantis naujomis instrukcijomis, gyvenviečių išplanavimo projektai buvo peržiūrėti pataisyti arba perplanuoti. Vietos valdžios atstovai turėjo vadovautis pateiktomis rekomendacijomis. Kolūkiams, kurie turėjo 1000–1500 ha žemės ūkio naudmenų, buvo numatyta 1 gyvenvietė. Ūkiams, turėjusiems 1500–2500 ha žemės ūkio naudmenų, buvo numatytos 2–3 gyvenvietės ir žemės artelėms, turėjusioms virš 2500 ha žemės ūkio naudmenų, numatytos 3 ir daugiau gyvenviečių. Instrukcijose taip pat buvo

²⁶³ Kelmės rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 697, ap. 1, b. 776, l. 15–17.

²⁶⁴ Jonišio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai su priedais, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 448, l. 188.

numatyta, kad atstumas tarp gyvenvietės ribos ir darbo vietos turėjo būti 1,5–2 km. Kiekviena gyvenvietė turėjo talpinti ne mažiau kaip 40 kiemų²⁶⁵.

Projektas turėjo trūkumų. Kadangi gyvenvietės buvo sustambintos, tai namų statyba vyko padrikai, o projektiniai planai buvo nuolat keičiami. Namai buvo statomi kolūkinėse gyvenvietėse, nesilaikant tvarkingo namų užstatymo plano. Todėl statomi pastatai nebuvo tarpusavyje suderinti bei tiksliai suskirstyti jų sklypai. Dalis gyvenviečių buvo statomos per daug arti, todėl nebuvo išvedžiojamas vandentiekis ar nutiesiamas šaligatvis. Joniškio rajono Kepalių ir Pošupių gyvenvietės buvo per daug išstętos, namai sustatyti nesuderinti tarpusavyje, o gatvės monotoniškos. Dalis namų buvo pastatyti be jokių projektų arba kiekvienas namas buvo atskirai projektuojamas. Kirovo kolūkyje po gyvenviečių sustambinimo dalis pastatytų namų liko ne gyvenvietėje. Kolūkyje buvo numatytos 5 gyvenvietės, tačiau po stambinimo liko 3. Cigoniškių gyvenvietė buvo panaikinta, tačiau jos vietoje pastatyti 5 namai ir dviejų namų pradėtos statybos. Panaši padėtis buvo „Laisvės“, „Pergalės“, „Ždanovo“ kolūkiuose²⁶⁶.

Kolūkinių gyvenviečių išplanavimo projektuose centrinėse gatvėse turėjo būti suformuojamas centras, kuriame statomi kultūros namai, kolūkio kontora, parduotuvė, vaikų darželis, tačiau ir čia neišvengta klaidų. Dalyje kolūkių gyvenviečių centrinėse gatvėse buvo statomi valstiečių mediniai gyvenamieji namai. Pagal 1960 m. patvirtintas statybos instrukcijas mediniai pastatai turėjo būti perkelti į antraeilės gyvenviečių vietas. Kita problema su kuria susidūrė iš vienkiamų iškeliami valstiečiai buvo ta, kad dauguma gyvenamųjų namų nebuvo laiku pastatomi. Valstiečiai neturėdavo, kur persikelti gyventi. Dauguma kolūkinių gyvenviečių buvo prastai suprojektuotos ir netvarkingai apstatomos. Namus statantys darbininkai nesilaikydavo statybos taisyklių. Statybos vykdavo savavališkai be reikalingų dokumentų ar leidimų. 1960 m. Joniškio rajone buvo patvirtinti 180 statybos projektai. Iš protokolų matyti, kad tik 60 buvo suteikti statybų leidimai²⁶⁷. Likę nesudarė statybos sutarčių ir statybas vykdė savavališkai. Tokie atvejai užfiksuoti „Didvyrio“, „Lenino“, „Šaltinio“, „Taikos“ kolūkiuose. Dauguma valstiečių nenorėjo persikelti į kolūkines gyvenvietes gyventi, nes nebuvo suinteresuoti, nematė gyvenviečių patrauklumo. Joniškio DŽDT VK protokoluose yra minimas atvejis, kai valstiečiai nesikeldavo į kolūkių gyvenvietes, o vietoj to savavališkai statydavosi namus vienkiamuose²⁶⁸. Iš dokumento matyti, kad apie šiuos faktus žinojo „Spartuolio“, „Jaunosios Gvardijos“, „Gegužės Pirmosios“, „Auksinės varpos“ kolūkių vadovai bei apylinkių tarybų nariai,

²⁶⁵ Joniškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai su priedais, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 245, l. 89.

²⁶⁶ Joniškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai su priedais, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 245, l. 90.

²⁶⁷ Joniškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai su priedais, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 245, l. 91.

²⁶⁸ Joniškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai su priedais, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 245, l. 91.

tačiau nesiėmė aktyvių veiksmų prieš valstiečius. Priešingai, faktus buvo mėginta suslėpti nuo Jonišio DŽDT Vykdomojo Komiteto bei teikė paramą vienkiemiams.

Valstiečiai, kurie persikeldavo į kaimo gyvenvietes, savo naujų namų neprižiūrėdavo. Jonišio DŽDT VK protokoluose yra minima, jog naujosios gyvenvietės nėra apželdintos, o valstiečiai nededa pastangų, kad aplinka aplink namus būtų sutvarkyta. Todėl buvo duotas nurodymas, kuo greičiau apželdinti kolūkių gyvenviečių namus. Rajono architektūros skyrius turėjo sudaryti gyvenvietės apželdinimo planus. Apželdinimo planuose buvo numatyti tam tikri medeliai, krūmokšniai, darželiai bei tvorelės. Buvo nutarta kasmet rengti gražiausios sodybos rinkimus. Vietinė rajono valdžia siekė motyvuoti valstiečius, kad šie prižiūrėtų savo namų aplinką ir ją apželdintų augalais. Kitas svarbus dalykas, kad pagal valdžios duotus nurodymus iš apylinkių tarybų buvo sudaromos pastovios komisijos, kurios turėjo prižiūrėti aplinkos sutvarkymo ir apželdinimo darbus, senų tvartų, daržinių ir kitų nebenaudojamų pakelėse buvusių pastatų likvidavimą. 1965 m. Jonišio rajone buvo pasodinti 32640 medeliai, 2180 vaismedžiai, 1910 vaiskrūmiai ir 340 dekoratyviniai krūmai. Skaistgirio apylinkės „Pergalės“ kolūkio Skaistgirio gyvenvietė užėmė pirmąją vietą paskelbtame respublikiniame gyvenviečių tvarkymo konkurse.²⁶⁹

1974 m. Jonišio rajone buvo 2236 vienkiemiai. Jonišio DŽDT VK nutarimuose buvo numatyta per metus iškelti po 135 vienkiemius²⁷⁰. Rajonuose kolūkinių gyvenviečių statybomis rūpindavosi „Tarpkolūkinė Statybos Organizacija“ (toliau – TSO). Tačiau TSO dažniausiai nesugebėdavo laiku atlikti kokybiškų statybos darbų. Daug kolūkių net neturėjo savo statybos brigadų arba jiems trūkdavo kvalifikuotų specialistų. TSO vykdomų statybos projektų įgyvendinimą apsunkindavo statybinių medžiagų ir finansinių išteklių stygius. Šią padėtį turėjo pagerinti ir vienkiemių iškeldinimą pagreitinti Alytaus namų statybos kombinato gaminami skydiniai namai. Tokio tipo namų buvo suplanuota kasmet pastatyti nuo 15 iki 25. Pagal 1958 m. SSRS Aukščiausios Tarybos Prezidiumo įsaką buvo numatyta, jog statomi gyvenamieji namai negalėjo turėti daugiau nei 5 kambarius. Visų kambarių gyvenamasis plotas turėjo būti ne didesnis negu 60 m² ir ne mažesnis nei 20 m². Dėl medienos taupymo buvo uždrausta statyti naujus mažus medinius pastatus, išskyrus tuos atvejus, kai iš vienkiemio yra perkeliamas senasis pastatas arba mediena buvo suruošta namų statybai iki 1958 m. nutarimo.

Baigti statyti mediniai namai turėjo būti apkalti medinėmis lentelėmis ir nudažyti, tačiau šių taisyklių taip pat nebuvo laikomasi. Daugumos gyvenvietėse pastatytų namų išvaizda buvo prasta. Gyvenamieji namai nebuvo apkalti medinėmis lentelėmis, nudažyti, iškrypusiomis tvoromis ir jų

²⁶⁹ Jonišio rajono susirašinėjimai su Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumu ir Lietuvos TSR Ministrų Tarybos vykdomojo komiteto veiklos ir kitais klausimais, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 342, l. 8.

²⁷⁰ Jonišio rajono DŽDT VK sesijų protokolai, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 624, l. 111.

aplinka neapželdinta. Gyvenamiesiems plotams truko sporto ir poilsio aikštelių, pirčių, mokyklų, kultūros namų. Naujiems kaimo gyventojams namai buvo perduodami eksploatuoti su defektais (trupančios sienos, byrantys pamatai). Todėl daugumą naujai pastatytų namų reikėdavo vėl remontuoti arba griauti ir perprojektuoti.

„TSKP XXI“ suvažiavimo programos tikslams „kaimo gyventojams sudaryti miestietiško gyvenimo sąlygas“ nebuvo lemta išsipildyti. Pagal komunizmo sukūrimo programą, kaimas ir miestas turėjo suartėti²⁷¹. Darbininkai ir valstiečiai, supanašėjus darbo ir buitės sąlygomis, turėjo susiliesti į vieną klasę, palikus vien valstybinę gamybos priemonių nuosavybės formą. Buvo naikinami ne tik vienkiemiai ir valstiečiai suvaromi į kolūkinės gyvenvietes, bet ir kaime kuriama panaši į miestus infrastruktūra. Kaimą buvo planuota paversti agromiestu: buvo statomi mūriniai namai, o rajonų vadovai lenktyniavo, griaudami vienkiemius. Lietuvos kaimai turėjo visiems laikams prarasti savo senąjį veidą ir niekada nebegrįžti prie individualaus gyvenimo būdo.

5.2. Kolūkinės gamybos vystymas

1960 m. Lietuvoje buvo 1912 kolūkių, turinčių po 1918 ha. SSKP programoje, priimtoje 1961 m. buvo paskelbta, kad kolūkis – tai valstietijos komunizmo mokykla²⁷². Kremliaus vadovybė toliau siekė kuo greičiau suvisuomeninti kaimą. Žemdirbiai buvo prievarta pratinami gyventi pagal bendruomeninius principus, maksimaliai ribojant asmeninę nuosavybę ir kontroliuojant jų privatų gyvenimą²⁷³. Pagal patvirtintus kolūkių visuotinio susirinkimo artelių įstatus, valstiečiams buvo leidžiama laikyti tik nustatytą naminių gyvulių skaičių, draudžiama laikyti arklius, už kolūkio valdybų nutarimo nevykdymą mažinamas sodybinis sklypas.

1963 m. Kelmės rajono gamybinė kolūkių ir tarybinių ūkių posėdžių protokoluose yra minima apie neteisėtus pasodybinių sklypų panaudojimus²⁷⁴. Kelmės rajono ūkiuose buvo sudaromos specialios komisijos sodybiniams sklypams matuoti ir tikrinti. Jos privalėjo aplankyti kiekvieną kiemą ir atriboti valstiečio kiemo asmeninio naudojimo žemę nuo kolūkio visuomeninių žemių. Komisijai patikrinus „Artojo“ kolūkio pirmosios brigados 56 kolūkiečių, darbininkų ir tarnautojų sodybinius žemės sklypus buvo nustatyta, kad valstiečiai „užgrobė“ 5,23 ha kolūkio žemės. Taip pat protokole minima, kad

²⁷¹ Joniškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai su priedais, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 245, l. 97.

²⁷² Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius: Mokslas, 1979. P. 163.

²⁷³ *Lietuva, 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 445.

²⁷⁴ Kelmės rajono gamybinės kolūkių ir tarybinių ūkių valdybos tarybos posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 697, ap. 1, b. 47, l. 103–105.

sodybiniai sklypai buvo skirti pašaliniais asmenims. Nurodoma, jog Tytuvėnų durpių įmonės darbų vykdytojui Mižutavičiui buvo skirtas 0,30 ha dydžio sodybinis žemės sklypas, Kelmės MSV darbininkui Pištikui – 0,31 ha dydžio sodybinis sklypas. Kolūkietis Vacys Būdas Tytuvėnų miestelio ribose naudojosi 1,35 ha sklypu, o kolūkis papildomai skyrė 0,60 ha žemės sklypą bei pridėjo 0,30 ha žemės sklypą už atiduotą veršelį. Be to, komisija nustatė, kad jis laiko dvi karves, du stambių raguočių prieauglius, vieną arklį ir mažai dalyvauja kolūkinėje gamyboje. Remiantis 1956 m. SSKP CK ir SSRS Ministrų Tarybos priimtu nutarimu, sodybinio sklypo plotas galėjo būti sumažintas visuotiniu kolūkio narių pritarimu, jei kolūkinėje gamyboje nedalyvavo visos šeimos nariai arba valstietis valdo didesnę nei 0,60 ha pasodybinį žemės sklypą. Visuotinius kolūkių narių nutarimus tvirtindavo rajonų DŽDT VK, tik tokiu atveju įsigaliodavo sklypo sumažinimas. Sodybų sklypus buvo galima sumažinti iki 0,30 ha, o išimtiniais atvejais – iki 15 ha. Panašių atvejų buvo ir kituose rajonuose, kai buvo sumažinami valstiečių sodybų sklypai. 1967 m. Pakruojo DŽDT VK sprendimu Nr. 97 buvo sumažinti pasodybiniai sklypai 43 asmenims. Jiems buvo palikta po 0,25 ha žemės sklypo²⁷⁵. Tačiau būta atvejų, kai vykdomieji komitetai nepatvirtindavo sumažintų pasodyminių sklypų nutarimų. 1967 m. Pakruojo rajono DŽDT VK nepatvirtino „M. Melnikaitės“ kolūkio sprendimo dėl pasodyminių sklypų sumažinimo. „M. Melnikaitės“ kolūkio visuotiniu sprendimu buvo nuspręsta sumažinti sklypus iki 0,15 ha tiems kolūkiečiams, kurie yra vieniši ir laiko karves. Pakruojo rajono DŽDT VK, vadovaudamasis SSKP CK ir SSRS Ministrų Tarybos 1956 m. nutarimu Nr. 312, kolūkio visuotinis narių susirinkimas turėjo teisę tik apriboti gyvulių laikymą, bet negalėjo visai uždrausti tai daryti. Todėl Pakruojo rajono DŽDT VK nutarimą panaikino ir kolūkiui buvo liepta nutarimą atmesti, kaip neteisėtą²⁷⁶.

Leidus valstiečių pasodybiniams ūkiams turėti ribotą galvijų skaičių, Lietuvoje intensyvėjo gyvulininkystė²⁷⁷. Gamyboje didėjo mėsos ir pieno produkcija, kurios didesnę dalį tuo metu sudarė kolūkiečių pagalbiniai ūkeliai. Asmeniniams poreikiams neoficialiai buvo naudojama ir dalis kolūkių žemių. Esant tokiai padėčiai, pradėtos statyti didelės fermos, o vėliau – stambūs kompleksai.

Svarbus etapas žemės ūkio vystyme prasidėjo po SSKP CK 1965 m. kovo ir 1966 m. gegužės plenumų²⁷⁸. Remiantis šiuose plenumuose priimtais nutarimais, buvo pradėtos kurti ilgalaikės nuolat veikiančios ekonominės sąlygos, skatinančios žemės ūkio produktų gamybos plėtojimą, ekonominių rodiklių gerinimą. Kovo (1965 m.) plenumo priimta kompleksiška žemės ūkio vystymo programa numatė padidinti kolūkių ir valstybinių ūkių gamybinius fondus, gerinti jų kokybę, spartinti mokslo ir

²⁷⁵ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, t. 2, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 182, l. 18–20.

²⁷⁶ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, t. 1, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 141, l. 393.

²⁷⁷ *Lietuva, 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 445.

²⁷⁸ Šiaulių rajono DŽDT VK Žemės ūkio Valdyba, Valdybos viršininko ir pavaduotojo pranešimai pasitarimuose, susirinkimuose bei sesijose, ŠRVA, f. 747, ap. 1, b. 583, l. 18.

technikos pažangą žemdirbystėje ir gyvulininkystėje, pakeisti kolūkių pajamų apmokestinimo tvarką. Geriausiai žemdirbius aprūpinti chemikalais, trąšomis, statybinėmis medžiagomis. Plenumo taip pat numatytos priemonės žemės ūkio specialistų bei masinių kvalifikacijų kadru rengimui gerinti.

Svarbiausiems agrarinės politikos klausimams buvo skirtas dar ne vienas vėlesnis SSKP CK plenumas. SSKP CK 1965 m. kovo plenumo nutarimai buvo apsvaistyti 1965 m. balandžio mėnesį įvykusiame Lietuvos KP CK VI ir vėlesniuose plenuose. Žemės ūkio gamybos vystymo intensyvinimo rezultatai buvo aptarti Lietuvos KP CK XIX plenumo, įvykusiame 1975 m. rugsėjo mėnesį. Šiame plenumo taip pat buvo numatytos priemonės tolesniam žemės ūkio gamybos efektyvumo didinimui, specializavimui ir koncentravimui²⁷⁹.

1960–1975 m. LSSR žemės ūkis buvo toliau specializuojamas pieno ir mėsos, gyvulininkystės, bekoninės kiaulininkystės bei paukštininkystės vystymo kryptimis, derinant jas su grūdų, bulvių, daržovių, cukrinių runkelių ir linų pluošto gamyba. Gamino tai, kas labiausiai buvo tinkama, atsižvelgiant į Lietuvos sąlygas. Tikėtasi, kad žemės ūkio šakas plėtoti padės žemių melioravimas. Todėl sovietinė valdžia siekė sureikšminti žemės melioravimo darbus, mineralinių trąšų panaudojimą bei kitomis priemonėmis padidinti ir pagerinti žemės plotus.

Nuo pat žemdirbystės pradžios neatsiejama jos pagalbininke tapo laukų melioracija (lot. *melioratio* – pagerinimas). Tai ne tik speciali įranga vandens pertekliui šalinti – melioruojamame plote neturi likti krūmų, akmenų, paviršiaus nelygumų, trukdančių žemės ūkio technikai dirbti. Iš pradžių žemė buvo sausinama grioviais, tačiau laikui bėgant šio būdo atsisakyta ir plačiai pradėtas taikyti drenažas kaip pažangiausias sausavimo būdas. Nusausintuose plotuose pagerėjo dirvos fizikinės ir cheminės savybės. Melioruotoje, sukultūrintoje žemėje auga brandesnis grūdas, žmonės iš jos gauna daugiau naudos. Lietuvoje melioracijos sistemos buvo įrengtos sovietiniais laikais visų kolūkių ar tarybinių ūkių teritorijose, kurios siekė šimtus hektarų. Pernelyg drėgnos ir pelkėtos žemės užėmė apie 56 % Lietuvos teritorijos. Daugiausia tokių žemių buvo Lietuvos vidurio lygumoje ir Pajūrio žemumoje. Todėl melioracijai Lietuvoje buvo prirta ir skirtas didelis dėmesys²⁸⁰. Plečiant melioracijos darbus, 1956 m. Lietuvoje buvo įsteigtos 9 naujos melioracijos mašinų stotys, kurios kartu su anksčiau ir vėliau įkurtomis tokiomis pat įmonėmis, nuo 1963 m. pavadintomis melioracijos statybos valdybomis (toliau – MSV), dirbo savo rajonuose melioracijos darbus.

Lietuvos SSR teritorijoje intensyviausia imta sausinti žemes, kaip mini K. Meškauskas, 1966–1985 metais. Didžiausi melioracijos dabai yra sietini su SSKP CK 1966 m. gegužės plenumo

²⁷⁹ TSKP XXIV suvažiavimo medžiaga. *TSKP XXIV suvažiavimo direktyvos dėl 1917-1975 metų liaudies ūkio vystymo penkmečio plano*, Vilnius: Mintis, 1971. P. 113–119.

²⁸⁰ Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija. Interaktyvus [2017 gegužės 12 d.] <<http://zum.lrv.lt/lt/naujienos/melioruotoje-dirvoje-gausenis-ir-geresnis-derlius>>

nutarimais, kurie paruošė ilgalaikius žemių sausinimo darbus. 1975 m. Lietuvoje buvo numelioruota 1 mln. ha, iki 1985 m. – apie 2,5 mln. ha drenuotų žemių. Drėkinami laukai sudarė 35 tūkst. ha, sukultūrintų nusaustintų žemių buvo 1,5 mln. ha²⁸¹. Melioruojamų žemių plotus iliustruoja lentelės (žr. 92 ir 93 lentelės). Drėkinamų žemių buvo nedaug 1985 m. – 37,2 tūkst. ha. Melioravimas buvo vykdomas daugiausia tik sausinant žemes, nebuvo sudaromas dvipusis vandens režimo reguliavimas, krito podirvio vandens lygis, keitėsi vandens išteklių balansas. Vandens ištekliams išsaugoti melioratoriai turėjo įrengti daugiau stambių vandens saugyklų.

Remiantis 1966 m. SSRS CK gegužės plenumo nutarimais, buvo pareikalauta neformuoti mažų drenažo sistemų (kokias buvo galima įrengti tankiai apgyvendintoje teritorijoje), bet statyti dideles, ne mažesnes nei 200 ha, taigi, tai buvo sietina su siekiu iškelti vienkiemius ir sukurti kolūkinės gyvenvietės²⁸². Melioraciniai darbai daugelyje vietų visiškai pakeitė kraštovaizdį.

1969 m. Pakruojo rajone uždaru drenažu buvo nusaustinti 4400 ha. šlapių žemių. Iš melioruojamų plotų buvo iškeldinta 140 vienkiemių, suformuoti 895 km. nuvedamieji grioviai. Į nuvedamuosius kanalus suleista 4774 drenažo žiotys, veikė 168 paviršinio ir pritekamojo vandens filtrai. Žemių sausinimui rajono ūkiuose buvo paklota 1998 km. rinktuvų ir 11257 km. sausintuvų. Pakruojo rajone buvo atlikta 2515 ha plote kultūrtechniniai darbai (akmenų, krūmų, medžių pašalinimas, žemės paviršiaus lyginimas, suariama žemė). Laukų masyvai buvo paruošiami sėjomainai. 1969 m. melioracijos statybai buvo skirta 13590000 rub. Pakruojo rajono „Lenino“ kolūkyje buvo nusaustinta drenažu 910 ha žemių. Daugiausiai intensyviai nusaustintų žemių pagal plotą rajone turėjo: Pakruojo ŽŪT mokomasis ūkis (1436 ha), Gačionių tarybinis ūkis (1355 ha), Žvirblonių tarybinis ūkis (1058 ha), „Komunaro“ kolūkis (1144 ha), „K. Požėlos“ kolūkis (1006 ha), „Ždanovo“ kolūkis (915 ha). Mažiausi nusaustintų žemių skaičiai buvo „Naujojo ūkio“ (701 ha), „Pavasario“ kolūkyje (495 ha), „Vilties“ kolūkyje (726 ha) kolūkiuose²⁸³. 1969 m. Pakruojo rajone kolūkių sektoriaus žemių bendras plotas buvo 87214 ha, tame tarpe ariamos: 58742 ha, pievų 2803 ha, ganyklų 9482 ha, sodybinės žemės 3738 ha, miškų 3871 ha, vandenių 1242 ha, nenaudojamų žemių 327 ha²⁸⁴.

1969 m. Šiaulių rajono ūkiuose buvo atlikti nusausinimo darbai 4734 ha plote. Ūkiuose, besiverčiančiuose žemės ūkio gamyba, iš viso nusaustinta 4611 ha: drenažų 4597 ha, atvirais grioviais – 14 ha. Šiaulių rajono 28 kolūkių bendras nusaustintos žemės plotas 24860 ha: drenažų (18221 ha),

²⁸¹ Kazimieras, Meškauskas., *Lietuvos ūkis 1940-1990*, Vilnius, 1994. P. 195.

²⁸² *Neišmoktos P. Stolyfino pamokos. Konferencijos medžiaga.* (2010) Sudaryta. Pečiulytė A, Šlikienė J. Kėdainiai: Spaudvita, 2010. P. 124.

²⁸³ Pakruojo rajono DŽDT VK sesijų protokolai, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 184, l. 23, 124, 128.

²⁸⁴ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai su priedais, t. 3 ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 187, l. 297.

ariamoms (17273 ha), iš kurios drenažų (113884 ha), žemės ūkio naudmenų (22047 ha), iš kurios drenažų (16592 ha). 1970 Šiaulių rajone buvo numatyta nusausti 4400 ha²⁸⁵.

1970 m. Radviliškio rajone užtvirtintos žemės su nusaustinamuoju tinklu sudarė 51687 ha: ariamos (29082 ha), pievų (6005 ha), ganyklų (4224 ha), sodybinės žemės (1277 ha), miškų (7922 ha), vandenų (555 ha). Iš viso Radviliškio rajone žemės naudmenų buvo priskirta 163728 ha, ariamos – 75284 ha²⁸⁶.

Joniškio MMS kūrimosi pradžioje 1956 m. rajone drenažu buvo nusausta tik 668 ha, per pirmuosius penkerius metus nuo įsikūrimo drenažų įrengta 8284 ha plote, po 1963 metų drenažo ir kitų darbų apimtis itin plėtėsi ir kasmet buvo perduodama naudojimui apie 3500 ha drenažo²⁸⁷. Pagal Joniškio DŽDT VK protokolus, matyti, kad 1973 m. uždarytų drenažų atlikta 4929 ha. Iš viso rajone nusausta 63329 ha žemių, uždaru drenažu 51245 ha žemių. Pagal žemės ūkio panaudojimą: ariamos (41385 ha), ganyklų (9656 ha), sodybiniai sklypai (2227 ha), miškų (5924 ha), vandenų (997 ha). Kolūkių naudojama žemė sudarė 37594 ha, iš jų uždaru drenažu – 32297 ha²⁸⁸. Po MMS įkūrimo per 1956-1991 metus Joniškio rajone drenažu buvo nusausta 87066 ha, o tai sudarė 97% nuo sausinti reikalingo šlapių žemių fondo, t. y. 98,1 tūkst. ha.

Drenažo darbuose vis plačiau buvo taikomi nauji mokslo pasiekimai: lazeriniai nuolydžio reguliatoriai, plastmasiniai vamzdžiai, sintetinės filtracinės medžiagos, plastmasinės movos keramikinėms drenoms, tai padidino melioracijos sistemų efektyvumą ir ilgesnį panaudojimą. Vykdamas žemės nusaustinimo darbus, taip pat buvo atliekamas ir rūgštinių dirvų, pievų bei ganyklų kalkinimas²⁸⁹.

Be šių darbų melioratoriai kolūkiuose tiesė vidaus kelius. Iš viso 1985 m. jau buvo nutiesta 12 tūkst. km vidaus kelių. Melioracija kartu su mechanizacija ir chemizacija buvo žemės ūkio vystymo, jo gamybos intensyvinimo sąlyga. Ji padėjo gauti pastovių derlių²⁹⁰.

Sovietinėje istoriografijoje yra pabrėžiamas melioracijos naudingumas ir efektyvumas, gaunant žymiai didesnę derlį. Be to, buvo pabrėžiama, kad daugiau dėmesio imta skirti ne tik naujų žemių įsisavinimui, bet jau turimų žemių kokybės gerinimui, jų naudojimo intensyvinimui. Melioruotuose plotuose grūdinių kultūrų derlingumas buvo didesnis negu nemeliuoruotuose, o pievų bei ganyklų

²⁸⁵ LTSR Žemės ūkio Ministerija Šiaulių rajono Žemės ūkio valdyba, Rajono ūkių žemės paskirstymo pagal naudmenas su nusaustinamuoju tinklu ataskaita, ŠRVA, f. 747, ap. 1, b. 315, l. 2.

²⁸⁶ LTSR Radviliškio gamybinių kolūkių ir tarybinių ūkių valdyba, Viršinininko įsakymai su priedais, ŠRVA, f. 796, ap. 1, b. 73, l. 213.

²⁸⁷ Zabarauškas, Gediminas. Žmonės, pažadinę žemę: Joniškio melioracijos istorija 1956–2013 metais, Šiauliai: šiaurės vilkas, 2014. P. 33.

²⁸⁸ Joniškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 586, l. 110, 111.

²⁸⁹ Kelmės rajono DŽDT VK žemės ūkio valdybos, 1970 m. valdybos tarybos posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 697, ap. 1, b. 476, l. 73; Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai su priedais, t. 3 ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 187, l. 297.

²⁹⁰ Meškauskas, Kazimieras. *Lietuvos ūkis 1940–1990*, Vilnius, 1994. P. 197.

produktyvumas padidėjo 4 kartus²⁹¹. Grūdinių kultūrų derliaus priedas melioruotose žemėse sudarė 7–10 cnt iš ha.

Joniškio rajono Bariūnų kolūkyje grūdų derlingumas iki melioracijos (1960 m.) buvo 15,2 o 1970 m – 44,8 cnt. iš ha. Panašūs rodikliai buvo ir kituose kolūkiuose. 1960 m. Pakruojo rajono „M. Melnikaitės“ kolūkis grūdų išaugino 15 cnt. iš ha, Auksinės varpos kolūkis – 14 cnt. iš ha, „Pirmyn į komunizmą“ – 13 cnt. iš ha. 1970 m. „M. Melnikaitės“ kolūkyje buvo išauginta grūdų 23,7 cnt. iš ha. Auksinės varpos kolūkis išaugino 26, 2 cnt. iš ha, o „Pirmyn į komunizmą“ – 24, 4 cnt. iš ha. Tuo pačiu laikotarpiu mažiausiai grūdinių kultūrų išaugino „Spartuolio“ kolūkis. Šis kolūkis 1970 m. grūdų gavo tik 20,9 cnt. iš ha. Kolūkis specializavosi linų auginime, bet šių įsipareigojimų valstybei taip pat nesugebėjo įvykdyti²⁹².

Septintajame dešimtmetyje Lietuvos SSR žemės ūkis pasiekė prieškarinio lygi. Smarkiai pakilo grūdinių kultūrų derlingumas (žr. 94 lentelę). 1975 m. buvo užauginta po 23 cnt. iš ha (SSRS vidurkis – 14,7 cnt.). 1976 m. gautas beveik 30 cnt. iš ha. Vėliau grūdų derlingumas buvo apie 25–27 cnt iš ha²⁹³. Taip pat padidėjo bulvių, daržovių, pašarinių šakniavaisių, pievų ir kitų kultūrų derlingumas bei derliai. Tačiau greta pažangos vis dar klestėjo šablonas, sprendimų ir rekomendacijų priėmimas visai šaliai. Jeigu būdavo nutariama sėti kukurūzus, tai buvo sėjama visur, nepaisant klimato ir oro sąlygų. Jeigu buvo diegiamas kvadratinis-lizdinis sėjos būdas, tai jis diegiamas visuotinai ir privalomai. Ignoruojamas žemės ūkio zoniškumas, susiklosčiusi specializacija, gamtos ir geografijos veiksniai. Dėmesys skiriamas kiekybiniais rodikliais: hektarams ir gyvulių skaičiui, kokybė nebuvo svarbi.

1965 m. kolūkiečiai pradėjo gauti senatvės pensijas, įvesta nauja apmokėjimo už darbą sistema kolūkiuose. Už darbadienius buvo mokama 2,82 rub, 1975 m. – 6,01 rub (žr. 95 lentelę). Tiems kolūkiams, kurie dirbo nuostolingai, valstybė teikdavo kreditus, kuriuos vėliau nurašydavo²⁹⁴.

Kelmės Valdybos Tarybos posėdžių protokoluose yra nustatytos taisyklės bei atlygio apskaičiavimo formos, kuriomis vadovaujantis buvo mokamas atlygis kolūkio nariams. Kolūkio vadovaujančių darbuotojų darbo apmokėjimas kiekvienais metais buvo tikslinamas, atsižvelgiant į kolūkių gamybos ir ekonominius vystymosi pasikeitimus. Kolūkio pirmininkams pagrindinis darbo atlygio dydis buvo nustatomas nuo faktinių piniginių pajamų bendros sumos, gautos per ataskaitinius metus ir piniginės pajamos, gautos iš 100 ha žemės ūkio naudmenų dydžio bei faktinai išdirbtų darbadienių skaičiaus. Kolūkių pirmininkų atlyginimas svyrudavo nuo 100 iki 200 rublių

²⁹¹ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius: Mokslas, 1979. P. 170.

²⁹² Joniškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 231, l. 17; Pakruojo rajono DŽDT VK socialistinio lenktyniavimo medžiaga ir susumavimo žinios, Ten pat, f. 482, ap. 1, b. 72, l. 2, 4; Pakruojo rajono DŽDT VK sesijų protokolai, Ten pat, f. 482, ap. 1, b. 255, l. 67.

²⁹³ *Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 547.

²⁹⁴ Gumuliauskas, Arūnas. *Lietuvos istorija (1795–2009 m.)*, Šiauliai, 2010. P. 309.

(priklausomai nuo minėtų rodiklių). Pagal patvirtintas taisykles, kolūkio pirmininko atlyginimas negalėjo viršyti 250 rublių. Užbaigus ūkinius metus, faktinai gautų piniginių pajamų pagrindu buvo atsiskaitoma su kolūkio pirmininku. Be to, pirmininko atlyginimas buvo išmokamas tik tuo atveju, kai faktinai atsiskaityta su kolūkiečiais (apmokėti darbadieniai). Kolūkio specialistams: agronomams, zootechnikams, inžinieriams, veterinarams, fermų vedėjams, brigadininkas už darbą turėjo būti atlyginama 80% kolūkio pirmininko darbo atlyginimo²⁹⁵.

Pagal 1967 m. Pakruojo rajono DŽDT VK duomenys buvo skirta 3899 kolūkinės pensijos. Iš jų 218 invalidumo pašalpos ir 89 piniginių išmokos netekus maitintojo, o 578 moterims-kolūkietėms apmokėtos dekreto atostogos. Tačiau iš dokumentų matyti, kad daugumoje kolūkių buvo netinkamai tvarkoma dokumentacija, o ypač kolūkinių darbo knygelių apskaita. Darbo knygelėse nepadaryti įrašai arba jie nepatvirtinti parašais, neatspauduoti. Kolūkių valdybos išduodavo neteisingas pažymas apie kolūkiečių darbo stažą ir uždarbį. Atsižvelgiant į išvardintus trūkumus, kolūkiečiams-pensininkams tekdavo laukti ilgą laiką, kol socialinio aprūpinimo skyrius skirdavo teisėtai priklausančią pensiją. Be to, buvo išskirtinių atvejų, kai kolūkis buvusiam tremtiniui į pensijos laikotarpį įskaičiuodavo tremtyje prabūtą laiką, tačiau valdžia tokių dalykų netoleruodavo. Toks atvejis buvo nutikęs Pakruojo rajono „K. Požėlos“ kolūkio narei Onai Vegienei. Kolūkio valdyba užskaitė senatvės amžiaus laikotarpį nuo 1951 iki 1958 m., kai O. Vegienė buvo ištremta į Sibirą (spec. evakuota). Už šį priskaičiuotą laikotarpį pensininkei buvo išmokėta 244 rub. Pakruojo rajono DŽDT VK šį sprendimą laikė neteisėtu, todėl kolūkio valdybai buvo pavesta pinigus susigražinti. Klaidų pasitaikydavo ir kituose kolūkiuose. Lenino kolūkio valdyba kolūkiečiams, einantiems į pensiją, uždarbį apskaičiavo, remdamiesi kolūkiečių darbo knygelėmis, kuriose esantys įrašai neatitiko pirminių dokumentų. Tokiu būdu 9 kolūkiečiams pensijos buvo apskaičiuotos mažesnės negu priklausė. Į šį sąrašą pateko: Ona Česiulienė, kuriai buvo paskirta 23,38 rub. pensija, o priklausė mokėti 30,07 rub. Ona Kibildienė gavo 14,40 rub, nors jai priklausė 30,34 rub. K. Černauskas faktinai gavo 17,93 rub., o priklausė 27,56 rub. Pagal Pakruojo rajono DŽDT VK sprendimą pensijos turėjo būti perskaičiuotos nuo išaiškinimo datos²⁹⁶.

Sovietinėje literatūroje yra minima, kad kolektyviuose ūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose vyravo daugiašakė ūkininkavimo forma, kuri neleido visko sutelkti į vieną ūkio šaką. Smulki ir daugiašakė gamybos struktūra stabdė žemės ūkio pertvarkymus²⁹⁷. 1429 kolūkiuose buvo 3480 gamybinių padalinių. Vienam jų vidutiniškai tekdavo 613 ha žemės ūkio naudmenų, iš jų 436 ha buvo ariama žemė. 1970 m. išryškėjo neigiamosios vidutinių pajėgumų pusės: ribotos mechanizavimo galimybės,

²⁹⁵ Lietuvos TSR Kelmės rajono gamybinė kolūkių ir tarybinių ūkių valdyba, Valdybos tarybos posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 697, ap. 1, b. 47, l. 37–43.

²⁹⁶ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, t. 1 ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 141, l. 36–39.

²⁹⁷ Songaila, Ringaudas. *Lietuvos TSR žemės ūkio vystymo uždaviniai*, Vilnius, 1983. P. 40.

sunkios darbo sąlygos, žemas darbo našumas²⁹⁸. Dėl šios priežasties nuo 1970 m. kolūkius vėl imta stambinti.

1975 m. Kelmės rajone susijungė 3 kolūkiai. Atlikus ūkių stambinimą ir įvykdžius teritorijos sutvarkymą, vidutinis ūkio dydis buvo 4032 ha bendros žemės ploto. Žemės ūkio naudmenoms skirta 2900 ha, o ariama žemė sudarė 1781 ha²⁹⁹. Joniškio rajone susijungė „Paryžiaus komunos“ ir „Kapsuko“ kolūkiai. Po susijungimo kolūkio pavadinimas liko toks, koks buvo antrojo kolūkio – „Kapsukas“. Taip pat susijungė kolūkiai „Didvyris“ ir „Naujasis gyvenimas“. Naujo kolūkio pavadinimas buvo „Naujasis gyvenimas“. Kiti kolūkiai, kurie susijungė į vieną bendrą masyvą, buvo „K. Požėlos“ ir „Kalinino“. Sustambintas kolūkis pavadintas K. Požėlos vardu. Be to, naujojo kolūkio 1259,3 ha žemės sklypas buvo perduotas Mindaugių tarybiniam ūkiui. Už sklypą ir jame esančius pastatus tarybinis ūkis turėjo sumokėti „K. Požėlos“ kolūkiui 910444 rublių. Priešingas procesas įvyko, kai Satkūnų paukštininkystės tarybinio ūkio žemės buvo priskirtos kolūkiams. Remiantis Joniškio rajono DŽDT VK sprendimu, „Kepalių“ kolūkiui buvo perleista (584,1 ha), o J. Janonio“ kolūkiui – 592,2 ha. Kolūkiams už gautus žemės plotus ir pastatus nemokėti nereikėjo³⁰⁰. Kolūkių stambinimas, mechaniškai juos sujungiant, dar nereikšė, kad gamyba bus koncentruota. Nors kolūkiai ir tarybiniai ūkiai buvo stambinami, gamyba liko daugiašakė ir buvo numatyta tolesnė žemės ūkio gamybos specializacijos kryptis. Ūkių sustambinimas paspartino gamybos tempus ir ekonomikos vystymąsi Šiaulių, Joniškio, Radviliškio, Pakruojo ir Kelmės rajonuose.

Ilgą laiką kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose buvo statomi mažos talpos gyvulininkystės pastatai. Apie 1965 m. fermos vidutiniškai turėjo po 200 karvių, 600–800 kiaulių. Pasėlių struktūros pertvarkymas, jos pritaikymas pašarų gamybai sudarė tinkamas sąlygas produktyviai gyvulininkystei vystyti. Stiprėjant pašarų bazei, atitinkamai augo ir gyvulių skaičius bei didėjo gyvulininkystės produkcija: pieno, mėsos, kiaušinių gamyba (žr. 96 lentelę). Lietuvos KP XIX plenumo (1975 m.) nutarimuose buvo pritarta žemės ūkio išplanavimo schemai ir numatyta gyvulininkystės specializavimo ir koncentravimo programa iki 1990 m.³⁰¹. Šiuo laikotarpiu buvo numatyta stambių gyvulininkystės fermų (kompleksų) statybos programa.

Kaip teigia Aleksandras Vasiliauskas, sovietinėje ideologijoje visuomet buvo išskirtinai deklaruojamas SSRS vieningo ūkio komplekso kūrimo strateginis prioritetas, nors pati ūkio kompleksiskumo samprata keitėsi. Tokiems pokyčiams esminę įtaką darė SSRS ūkio uždarmo

²⁹⁸ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius: Mokslas, 1979. P. 179.

²⁹⁹ Lietuvos TSR Kelmės rajono DŽDT VK Žemės ūkio Valdybos, 1977 metų rajonų kolūkių tarybos nutarimai, darbo planai ir posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 697, ap. 1, b. 1021, l. 71.

³⁰⁰ Joniškio rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 702, l. 186, 187, 196, 192.

³⁰¹ Kaluina, Kazys. *Lietuvos agropromoninis kompleksas*, Vilnius: Mokslas, 1985. P. 25.

mažėjimas. Pirmaisiais SSRS egzistavimo dešimtmečiais, esant aukščiausiam ūkio uždaramui, sovietinio ūkio kompleksiskumas buvo vertinamas pagal galimybes tenkinti svarbiausias šalies reikmes vietinės gamybos pagrindu. Vėlesniais dešimtmečiais, plečiantis tarptautiniams ekonominiams SSRS ryšiams, vieningas ūkio kompleksas turėjo užtikrinti augančio importo ir eksporto balansą³⁰².

Šiaulių, Joniškio, Radviliškio, Pakruojo ir Kelmės rajonai vykdydami plenumų nutarimus atliko tam tikrus darbus specializuojant, koncentruojant žemės ūkio gamybą, plėtojant tarpūkinius (kompleksinius) ryšius. Minėtuose rajonuose buvo kuriami teritoriniai susivienijimai su tarpūkiniais objektais. Tokie susivienijimai nustatydavo specializacijos kryptys, gamybos koncentraciją. Kiekviename rajone buvo sudaromos teritorinės tarpūkinės susivienijimų tarybos, šakinės komisijos. Planuose buvo numatyta, kad ūkiai augins tik po vieną techninę kultūrą arba prekinę kultūras.

Susivienijimų veikla buvo grindžiama pavyzdiniais teritorinio tarpūkinio susivienijimo nuostatais. Vadovaujantis nuostatais, buvo išrinktos tarybos, jų pirmininkai ir pavaduotojai, sudarytos partinių organizacijų sekretorių tarybos, šakinių specialistų komisijos. Nuostatose apibrėžtos tarybos funkcijos, sprendžiant ūkio klausimus.

Radviliškio rajone 1975 m. susikūrė Šaukoto gamybinis susivienijimas, kurį sudarė 6 kolūkiai. Šiame susivienijime buvo sukurti du tarpūkiniai objektai. Šaukoto kolūkyje pastatyta komplekse per metus buvo užauginama 6000 galvijų, o „K. Poželos“ kolūkyje buvo statomas 12000 kiaulių auginimo kompleksas³⁰³. Joniškio rajone buvo numatyta pastatyti „Rudiškių“ 10000 kiaulių fermą ir pradėti statyti 27000 kiaulių auginimo kompleksą „Sidabrė“. Kompleksų statybai buvo skirti 4880000 rublių³⁰⁴. 1977 m. Pakruojo rajono DŽDT VK priėmė sprendimą dėl 27000 kiaulių auginimo ir penėjimo komplekso statybos „Lenino“ kolūkio teritorijoje. Tarpūkinio susivienijimo kiaulininkystės kompleksas buvo pavadintas „Mūša“. Komplekso statybai buvo numatyti 2000000 rublių³⁰⁵. Kelmės rajone, Pagryžuvyje, buvo numatyta statyti tarpūkinio susivienijimo kompleksą³⁰⁶.

1975 m. pabaigoje respublikoje buvo suorganizuota daugiau kaip 60 teritorinių susivienijimų stambių gyvulininkystės kompleksų statybai ir naudojimui. Jie jungė per 500 kolūkių ir tarybinių ūkių.

Sprendžiant vėlesnius žemės ūkio gamybos didinimo ir intensyvinimo uždavinius, SSKP XXVI suvažiavimo SSKP CK liepos (1978 m.) gegužės ir lapkričio (1982 m.) plenuose buvo numatyta: sistemingai kelti kolūkių ir tarybinių ūkių materialinę-techninę bazę, atsižvelgiant į tolimesnę gamybos

³⁰² Vasiliauskas, Aleksandras. *Sovietinė Lietuvos industrializacija: strateginiai sprendimai ir jiems įtaką dariusios asmenybės*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2016. P. 47.

³⁰³ Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius: Mokslas, 1979. P. 184.

³⁰⁴ Joniškio rajono DŽDT VK sesijų protokolai, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 686, l. 69.

³⁰⁵ Pakruojo rajono DŽDT VK posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 590, l. 161

³⁰⁶ Lietuvos TSR Kelmės rajono DŽDT VK Žemės Ūkio Valdybos, 1978 metų rajonų kolūkių tarybos nutarimai, darbo planai ir posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 697, ap. 1, b. 1087, l. 14.

plėtrą, didinti elektrifikavimą ir kompleksišką mechanizavimą, žemės ūkio gamybos organizavimą ir valdymo tobulinimą, užtikrinant viso agropromoninio komplekso proporcingą ir subalansuotą gamybos kilimą³⁰⁷.

5.3. Agropromoninio komplekso suformavimas

Agropromoninis kompleksas (toliau – APK) – tai integruota materialinės gamybos šakų visuma, kurią jungia bendras tikslas – žemės ūkio produktų ir žaliavų gamyba, jų perdirbimas ir realizacija. Be savo pagrindinės veiklos funkcijos – visuomenės poreikių žemės ūkio produktams tenkinimo, APK vykde ir kai kurias tarpines funkcijas: visuomenės darbo pasidalinimas ir jo reguliavimas³⁰⁸. Šiame procese jungiant skirtingas gamybas į vieningą kompleksą, formavosi visiškai naujas gamybos ciklas – agrarinė pramonės gamyba su būdingais tiek žemės ūkiui, tiek pramonei gamybai bruožais. Sovietinės valdžios organizuotas gamybinis procesas tapo ne tik glaudžiai tarpusavyje susijęs, bet priklausomas.

Iš sovietmečiu paskelbtų šaltinių, tiesiogiai susijusių su agropromoninio komplekso kūrimu ir jo valdymu, minėtinas 1982 metų gegužės mėn. SSKP CK plenumas, kuriame buvo pritarta paruoštai maisto programai „Dėl žemės ūkio ir kitų agropromoninio komplekso šakų valdymo gerinimo“ bei priimtos konkrečios priemonės jai įgyvendinti³⁰⁹. Agropromoninį kompleksą buvo numatyta planuoti ir valdyti kaip vieningą gamybinių grandžių visumą. APK sovietinės valdžios buvo išskiriamas kaip savarankiškas valdymo objektas. Tuo siekiant ne tik geriau suderinti žemės ūkio ir jį aptarnaujančių šakų teritorinį, šakinį ir tikslinį-programinį planavimą, valdymą, bet kartu siekiant kuo geresnių jų veiklos rezultatų. Pagal gegužės mėn. SSKP CK plenumo iškeltą siekį buvo numatyta APK veiklą orientuoti į tai, kad būtų užtikrintas nepertaukiamas ir pilnas šalies aprūpinimas maisto produktais bei mažinti produktų gamybos išlaidas.

Agropromoninio komplekso funkcionavimo pagrindinis tikslas, kaip buvo numatyta SSKP XXVI suvažiavime, diegiant mokslo pasiekimus gaminti kuo daugiau žemės ūkio produkcijos, perdirbti pramoniniu būdu žemės ūkio žaliavą į maisto produktus ir pateikti vartotojui³¹⁰. Tuo pačiu buvo siekta kuo efektyviau ir racionaliau panaudoti tiek turimus žemės ūkyje, tiek ir su juo susijusių šakų materialinius, techninius, finansinius ir darbo išteklius.

³⁰⁷ Songaila, Ringaudas. *Lietuvos TSR žemės ūkio vystymo uždaviniai*, Vilnius, 1983. P. 18.

³⁰⁸ Kaluina, Kazys. *Lietuvos agropromoninis kompleksas*, Vilnius: Mokslas, 1985. P. 5.

³⁰⁹ TSKP Centro Komiteto 1982 m. gegužės plenumo medžiaga. TSRS aprūpinimo maistu produktais programa laikotarpiui iki 1990 metų ir priemonės jai realizuoti. Vilnius: Mintis, 1982. P. 110.

³¹⁰ TSKP XXVI suvažiavimo medžiaga. *Pagrindinės TSRS ekonominio ir socialinio vystymo kryptys 1981–1985 metams ir laikotarpiui iki 1990 metų*, Vilnius: Mintis, 1982. P. 169, 170.

Specializuojant žemės ūkio produktų gamybą, buvo susiformuoti trys veiklos padaliniai, kurie sudarė agropramoninį kompleksą. Pirmasis – tai gamybinė infrastruktūra, kurią sudarė šakos, gaminančios žemės ūkio gamybos priemones ir teikiančios ūkiams gamybinės paslaugas (agroservisas). Šio padalinio tikslas buvo didinti žemės ūkio produkcijos gamybą. Antrą agropramoninio komplekso padalinį sudarė žemės ūkis. Į šį padalinį įėjo kolūkiai ir tarybiniai ūkiai. Trečiasis – pramoninis žemės ūkio produkcijos perdirbimas, pervežimas ir realizavimas. Šis padalinys turėjo paruošti žemės ūkio produkciją ir ją pateikti vartotojams³¹¹.

Agropramoninis kompleksas apėmė plačią gamybinės veiklos sferą. Ją sudarė Žemės ūkio, Paruošų, Melioracijos ir vandens ūkio, Vaisių ir daržovių ūkio, Mėsos ir pieno pramonės, Maisto pramonės ministerijos, Lietuvos SSR valstybinis gamybinio-techninio žemės ūkio aprūpinimo komitetas, Kaimo statybos ministerija, Lietuvos žuvies pramonės gamybos gamybinis susivienijimas, Žuvininkystės valdyba prie Lietuvos SSR Ministrų Tarybos, Vartotojų kooperatyvų sąjunga, Respublikinis tarpkolūkinių statybos organizacijų susivienijimas, Lengvosios pramonės ministerijos priminio linų bei odos ir kailių apdirbimo įmonės³¹². Suformavus SSRS Valstybinį agropramoninį komitetą, buvo panaikinti įvairūs trestai, susivienijimai ir kitos įvairios valdybos grandys. Iš viso buvo panaikinti 3200 įvairiausi valdymo organai. Remiantis SSKP CK gegužės (1982 m.) plenumo nutarimais, buvo numatyta rajonuose įsteigti agropramoninio komplekso susivienijimus. Tokie susivienijimai buvo kuriami Šiaulių, Pakruojo, Joniškio, Kelmės, Radviliškio rajonuose. Į susivienijimą buvo įjungiami kolūkiai, tarybiniai ūkiai, tarpūkinės formuotės, kitos žemės ūkio įmonės, taip pat jas aptarnaujančios ir susijusios su žemės ūkio produkcijos gamyba bei perdirbimu įmonės ir organizacijos.

Atskirų rajonų agropramoninių susivienijimų sudėtis buvo skirtinga. Į rajonų agropramoninius susivienijimus įeinančias įmones ir organizacijas galima skirstyti į tris padalinius: 1) agroservisas – tai rajonų žemės ūkio valdybos tiesiogiai pavaldžios žemės ūkio produktų gamybos įmonės (kolūkiai, tarybiniai ūkiai, tarpūkinės gyvulininkystės įmonės); 2) žemės ūkis, kurį sudaro dvigubo pavaldumo žemės ūkio įmonės, tiesiogiai Žemės ūkio ministerijai pavaldžių trestų ir susivienijimų ūkiai (Žemės ūkio ministerijos ūkiai, Vaisių ir daržovių ūkio ministerijos ūkiai, šiltnamių kombinatai, Žuvininkystės valdybos ūkiai ir t. t.); 3) žemės ūkio produkcijos perdirbimas ir realizavimas, tai žemės ūkį aptarnaujančios įmonės ir organizacijos (mėsos kombinatai, pieninės, grūdų produktų kombinatai, cukraus fabrikai, linų fabrikai, kaimo statybos organizacijos).

³¹¹ Kaluina, Kazys. *Lietuvos agropramoninis kompleksas*, Vilnius: Mokslas, 1985. P. 6.

³¹² Songaila, Ringaudas. *Lietuvos TSR žemės ūkio vystymo uždaviniai*, Vilnius, 1983. P. 27.

Šiaulių rajono Liaudies deputatų tarybos vykdomasis komitetas 1982 m. gruodžio 29 d. priėmė sprendimą „Dėl rajono agropramoninio susivienijimo įsteigimo“. Šiaulių rajono agropramoninį susivienijimą sudarė: 1) kolūkiai („Didžiojo spalio“, „Gegužės 9-osios“, „Energijos“, „Kalinino“, „Micaičių“, „Naujojo gyvenimo“, „Pirmyn“, „Pr. Jankutės“, „Raudonoji vėliava“, „Raudonasis Spalis“, „Tarybinis artojas“, „Tarybų Lietuva“, „Taika“, „Tarybinė žemė“, „Už taiką“, „Žadžiunai“); 2) tarybiniai ūkiai (Bubių, Gilvyčių, Kuršėnų, Paežerių, Ringuvos, Šakynos, Varputėnų, Žarėnų-Latvelių, Raudėnų, Ginkūnų daržininkystės ūkis, Gruzdžių tarybinis ūkis-technikumas); 3) Kužių tarpūkinė gyvulininkystės įmonė; 4) Šiaulių rajono gamybinis agrocheminio žemės ūkio aptarnavimo susivienijimas; 5) Šiaulių tarprajoninis gamybinis susivienijimas; 6) Šiaulių melioracijos statybos montavimo valdyba; 7) Pavenčių cukraus kombinatas; 8) Kuršėnų miško ūkio gamybinis susivienijimas; 9) Šiaulių melioracijos eksploatavimo valdyba; 10) Šiaulių tarpūkinė gyvulių sėklinimo įmonė; 11) Kuršėnų pieninė; 12) Šiaulių tarpkolūkinė statybos organizacija; 13) Kilnojamoji mechanizuota kolona; 14) Gulbinų valstybinis medžioklės ūkis³¹³.

Išanalizavus šį organizacijų sąrašą, matyti, kad nebuvo pakankamai išvystytas trečiasis šio komplekso padalinys. Šiaulių agropramoninio susivienijimo trečiąjį padalinį sudarė pieninė, cukraus kombinatas ir gamybinis agrocheminis žemės ūkio aptarnavimo susivienijimas. Panaši situacija buvo ir kitų rajonų agropramoniniuose susivienijimuose. Be to, rajonuose buvo skirtingos gamybos apimtys, jų intensyvumas, aprūpinimas žemės ūkio darbuotojais, nevienodai išvystyti ir atskiri agroserviso padaliniai. Pavyzdžiui, Pakruojo rajono agropramoninio susivienijimo trečiame padalinyje buvo tik sūrių gamykla, linų fabrikas ir rajono kooperatyvų sąjungos organizacijos. Panaši padėtis buvo Radviliškio rajono agropramoniniame susivienijime, tik čia buvo įsteigtos pieninė ir rajono kooperatyvų sąjungos organizacijos. Šiuose rajonuose buvo geresnis žemės ūkio aprūpinimas. 1982 m. Radviliškio rajono agropramoninio susivienijimo struktūra buvo tokia: agroserviso sistemoje dirbo – 13 %, žemės ūkyje – 77 %, o trečiajame padalinyje – 10 % visų rajono susivienijimo dirbančiųjų³¹⁴.

Agropramoniniai susivienijimai kūrėsi ir kituose rajonuose. 1983 m. sausio 6 d. Joniškio Liaudies Deputatų Taryba patvirtino rajono agropramoninį susivienijimą. Tuo pat metu Kelmės rajone buvo įkurtas agropramoninis susivienijimas. Pakruojo rajone agropramoninis susivienijimas patvirtintas 1983 m. gegužės 26 d..

Rajonų agropramoniniai susivienijimai turėjo patvirtintus nuostatus. Šiuos nuostatus tvirtino rajonų Liaudies Deputatų Tarybos vykdomasis komitetas. Pagal juos į agropramoninį susivienijimą

³¹³ Lietuvos TSR Šiaulių rajono Liaudies Deputatų Tarybos Vykdomojo Komiteto sesijų protokolai, ŠRVA, f. 49, ap. 1, b. 1150, l. 254, 255.

³¹⁴ Kaluina, Kazys. *Lietuvos agropramoninis kompleksas*, Vilnius: Mokslas, 1985. P. 8.

įeinančios įmonės ir organizacijos neprarado savo ūkio savarankiškumo, taip pat juridinių teisių bei žinybinio priklausomumo.

Pagal patvirtintus nuostatus, rajono agropramoniniam susivienijimui vadovavo susivienijimo taryba, kurią tvirtindavo rajono Liaudies Deputatų Tarybą. Į tarybos sudėti įėjo rajono Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto žemės ūkio valdybos viršininkas (jis kartu buvo ir rajono vykdomojo komiteto primininko pavaduotojas) – susivienijimo tarybos pirmininkas, kolūkių primininkai, tarybinių ir kitų valstybinių žemės ūkio įmonių direktoriai, taip pat kitų į agropramoninį kompleksą įeinančių įmonių ir organizacijų vadovai, visuomeninių organizacijų atstovai³¹⁵.

Šiaulių rajono agropramoninio susivienijimo tarybą sudarė: 1) tarybos pirmininkas M. Levickas; 2) tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas A. Narvilas; 3) tarybos pirmininko pavaduotojai A. Šinkūnas, R. Šatas, D. Tamošiūnas. Tarybos narius sudarė jau įvardintų kolūkių, tarybinių ūkių pirmininkai ir įmonių direktoriai. Pakruojo rajono agropramoninio susivienijimo tarybos sudėtis buvo: 1) tarybos pirmininkas Alfonsas Genys; 2) tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas Vytautas Vaišnys; 3) tarybos pirmininko pavaduotojai Alfonsas Markevičius, Algimantas Žitkus, Justinas Macijauskas. Tarybos sudėtį sudarė kolūkių, tarybinių ūkių pirmininkai ir įmonių direktoriai. Joniškio rajono agropramoninio susivienijimo tarybą sudarė: tarybos pirmininkas V. Norkevičius; 2) tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas V. Morkūnas. Tarybos sudėtį sudarė jau įvardintų kolūkių, tarybinių ūkių pirmininkai ir įmonių direktoriai. Kelmės rajono agropramoninio susivienijimo tarybą sudarė: 1) tarybos pirmininkas Izidorius Šižkus; 2) tarybos pirmininko pirmasis pavaduotojas Stasys Jonsitis; 3) tarybos pirmininko pavaduotojai Jonas Mieltežis, Petras Banys, Leonas Grigslis. Tarybos sudėtį sudarė kolūkių, tarybinių ūkių pirmininkai ir įmonių direktoriai³¹⁶.

Rajono agropramoninio susivienijimo nuostatose įtvirtinta, kad susivienijimo taryba yra valstybinis valdymo organas, todėl jos nutarimai buvo privalomi visoms į susivienijimą įeinančioms įmonėms ir organizacijoms. Tarybos darbo aparato funkcijas atliko rajonų žemės ūkio valdybos aparatas, suformuotas tiek iš valdybos, tiek iš kolūkių bei tarybinius ūkius aptarnaujančių įmonių ir organizacijų darbuotojų. Pagal nuostatus numatyta, kad agropramoninio susivienijimo tarybos posėdžiai turėjo būti šaukiami ne rečiau kaip kartą per mėnesį. Be to, kad jie būtų teisėti, turėjo

³¹⁵ Lietuvos TSR Šiaulių rajono Liaudies Deputatų Tarybos Vykdomojo Komiteto sesijų protokolai, ŠRVA, f. 49, ap. 1, b. 1150, l. 258-259.

³¹⁶ Lietuvos TSR Šiaulių rajono Liaudies Deputatų Tarybos Vykdomojo Komiteto sesijų protokolai, ŠRVA, f. 49, ap. 1, b. 1150, l. 248; Lietuvos TSR Pakruojo rajono Liaudies Deputatų Tarybos Vykdomojo Komiteto posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 936, l. 23; Lietuvos TSR Joniškio rajono Liaudies Deputatų Tarybos Vykdomojo Komiteto sesijų protokolai su priedais, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 1236, l. 7; Lietuvos TSR Kelmės rajono DŽDT VK Žemės Ūkio Valdybos, 1984 m. agropramoninio susivienijimo nuostatai ir tarybos sudėtis, ŠRVA, f. 697, ap. 1, b. 1696, l. 243.

dalyvauti ne mažiau kaip trys ketvirtadaliai visų tarybos narių. Nutarimai buvo priimami balsų dauguma, atviru balsavimu³¹⁷.

Rajonų agropramoniniai susivienijimai vadovavosi jų pačių parengtais suvestiniais penkmečio ir metiniais rajono agropramoninio komplekso ekonominio ir socialinio vystymo planais, kuriuose numatyti pagrindiniai į susivienijimą įeinančių įmonių bei organizacijų planiniai rodikliai, taip pat rodikliai, susiję su visą agropramoninį kompleksą liečiančių uždavinių sprendimu³¹⁸. Rajono agropramoniniai susivienijimai rengė žemės ūkio produkcijos pardavimo valstybei planų projektus kolūkiams, tarybiniams ūkiams bei kitoms žemės ūkio įmonėms ir pateikdavo juos tvirtinti rajono Liaudies Deputatų Tarybai.

Rajonų ūkiai, kurie buvo pavaldūs tiesiogiai rajono žemės ūkio valdybai, rajono agropramoninis susivienijimas, remdamasis nustatytais limitais, sudarydavo bei tvirtino kapitalinių įdėjimų paskirstymo, pagrindinių žemės ūkio mašinų, trąšų, cheminių augalų apsaugos priemonių, taip kombinuotų pašarų planus. Taip pat rajonų agropramoniniai susivienijimai skirstė kolūkiams medžiagas, skirtas statybos ir montavimo darbams, pastatams, įrenginiams remontuoti bei eksploatuoti. Susivienijimas tvirtino naftos produktų bei kitų materialinių-techninių išteklių, reikalingų planams vykdyti tiekimo limitus. Agropramoniniai susivienijimai turėjo teisę perskirstyti tarp į susivienijimą įeinančių įmonių ir organizacijų dalį materialinių-techninių išteklių. Susivienijimai galėjo nustatyti ir atsiskaitomąsias kainas kolūkiams, tarybiniams ūkiams ir kitoms įeinančioms į susivienijimą žemės ūkio įmonėms tarpusavio atsiskaitymui už gyvulių, pašarų, medžiagų tiekimą, sudarant šių išteklių centralizuotus fondus³¹⁹. Tuo buvo siekiama padėti intensyvinti gamybą ir stiprinti ekonomiką nelabai rentabiliuose ūkiuose.

Agropramoniniame komplekse svarbiausią vietą užėmė žemės ūkis. Tai nulėmė keletas priežasčių. Žemės ūkis yra niekuo nepakeičiamas maisto ir kitų vartojimo reikmenų žaliavos šaltinis. Nuo žemės ūkio lygio, jo poreikių didele dalimi priklausė visų kitų agropramoninio komplekso šakų raida. 1982 m. žemės ūkyje buvo sutelkta apie 74 % visų pagrindinių agropramoninio komplekso gamybinių fondų, daugiau kaip pusė visų dirbančiųjų.

Sovietinėje istoriografijoje minima, kad žemės ūkio plėtojimo bruožas – intensyvinimas: didinamas lauko kultūrų derlingumas, gerinama jų struktūra, keliamas gyvulių produktyvumas³²⁰.

³¹⁷ Lietuvos TSR Pakruojo rajono Liaudies Deputatų Tarybos Vykdomojo Komiteto posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 936, l. 10.

³¹⁸ Lietuvos TSR Kelmės rajono DŽDT VK Žemės Ūkio Valdybos, 1984 m agropramoninio susivienijimo nuostatai ir tarybos sudėtis, ŠRVA, f. 697, ap. 1, b. 1696, l. 12.

³¹⁹ Lietuvos TSR Joniškio rajono Liaudies Deputatų Tarybos Vykdomojo Komiteto sesijų protokolai su priedais, ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 1236, l. 70, 71, 72.

³²⁰ Kaluina, Kazys. *Lietuvos agropramoninis kompleksas*, Vilnius: Mokslas, 1985. P. 10.

Pakruojo, Joniškio, Šiaulių, Kelmės, Radviliškio rajonuose agropramoninio susivienijimo metu svarbiausios kultivuojamos žemės ūkyje šakos buvo augalininkystė ir gyvulininkystė. Pavyzdžiui Joniškio rajone agrokultūrų auginima vyravo javų (26-uose ūkiuose), cukrinių runkelių (21-ame ūkyje). Dalyje ūkių buvo specifinė specializacija: bulvininkystė – Daukšių kolūkyje; sodininkystė – Joniškio ir Žagarės sodininkystės tarybiniuose ūkiuose; paukštininkystė – Satkūnų paukštininkystės tarybiniame ūkyje; žirgų auginiams – Žagarės sodininkystės tarybiniame ūkyje; avininkystė – Bariūnų kolūkyje³²¹. 1982 m. Pakruojo rajone geriausius rezultatus augalininkystėje pasiekė: „Ažuolo“, „Komunaro“, „Naujojo ūkio“, „Ždanovo“ kolūkiai. Gyvulininkystėje „Komunaro“, „Ažuolo“, „Naujojo ūkio“, „Ždanovo“ kolūkiai³²². Kelmės rajone geriausius grynaveislių galvijų auginimo rezultatus pasiekė: „Pergalės“, „Stulgiu“, „Gryžuvos“ kolūkiai³²³.

Pagal gyvulininkystės produktų gamybą vienam gyventojui Lietuva pirmavo SSRS. Buvo statoma daug fermų. 1984 m. Lietuvoje buvo 472 pieno kompleksai, 32 kiaulininkystės kompleksai, 5 dideli paukštynai. Paskutiniaisiais sovietiniais dešimtmečiais ūkiniai eksperimentai žemdirbystėje buvo racionalesni negu anksčiau. 1989 m. buvo 750 kolūkiai ir 275 tarybiniai ūkiai³²⁴.

Per dvejus metus (1986–1987 m.) po to, kai įdiegta SSRS Valstybinio agropromo sistema, buvo įgyta šiek tiek patirties organizuojant APK valdymą, panaudojant ekonominį mechanizmą, taikant efektyvesnius planavimo ir skatinimo gamyboje metodus. Tačiau kaip teigia K. Meškauskas, naujos žemės ūkio valdymo struktūros – APK formavimas vyko sunkiai. Žinybiškumo barjerai, susiskaldymas, ekonominių interesų nesuderinamumas, tarpusavyje priklausančių šakų gamybos apimčių pproporcingumas ir nesubalansavimas, nepagrįsta kaupimo tarp atskirų gamybos šakų diferenciacija, kuri vyko keliant pramonės gaminių kainas, buvo pagrindinės priežastys, kurios lėtino žemės ūkio produkcijos augimą³²⁵. Vytautas Tininis išvelgia pernelyg griežtą sovietinės valdžios administracinę ir centralizuotą valdymą. Ūkininkavimo sistema, pagrįsta privalomu kolūkiečių darbu ir administraciniais valdymo metodais, buvo neefektyvi – nemažėjo gamybos kaštai ir produkcijos savikaina. Sukurti didžiuliai ūkiai buvo nerentabilūs, jiems ir visiems kitiems ūkiams valstybė skyrė dotacijas. Todėl stambus kolektyvinis žemės ūkis negalėjo egzistuoti be labai stiprios valstybės paramos³²⁶.

³²¹ Milius, Jonas. „Žemės ūkis“. Joniškio kraštas. *Enciklopedinis žinynas*. Sudaryt. Didžpetris V. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2011. P. 158.

³²² Lietuvos TSR Pakruojo rajono Liaudies Deputatų Tarybos Vykdomojo Komiteto posėdžių protokolai su priedais, ŠRVA, f. 482, ap. 1, b. 987, l. 88.

³²³ Lietuvos TSR Kelmės rajono DŽDT VK Žemės Ūkio Valdybos, 1984 m. agropramoninio susivienijimo tarybos posėdžių protokolai, ŠRVA, f. 697, ap. 1, b. 1697, l. 59.

³²⁴ *Lietuva, 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007. P. 546.

³²⁵ Meškauskas, Kazimieras. *Lietuvos ūkis 1940–1990*, Vilnius, 1994. P. 190.

³²⁶ Tininis, Vytautas. *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, Vilnius: Enciklopedija, 1994. P. 108.

IŠVADOS

1. Sovietizacija prasideda Sovietų Rusijoje kada bolševikai po 1917 m. Spalio perversmo pradėjo šalyje pertvarkyti visas visuomenės gyvenimo sritis. Leninas tvirtino, kad po Spalio perversmo pasaulis suskilo į dvi sistemas: kapitalizmą ir socializmą. Sovietų Rusija tapo pirmąja komunistine valstybe pasaulyje. Socializmo terminas Lenino darbuose nėra tiksliai panaudotas. Praktiškai socializmas jam reiškė perėjimą į totalitarinę komunizmo sistemą. Sovietizacija buvo diegiama SSRS jėga užimtose teritorijose.
2. Lietuvoje įvykdžius pirmąją sovietinę okupaciją ir aneksiją, į ją buvo perkeliama ir diegiama svetima politinė sistema, kurios esminis bruožas buvo komunistų partijos diktatūra ir totalitarinis režimas. Valdanti komunistų partija su valstybės valdžios pagalba vadovavo visuomenės procesams ir juos valdė, formavo ir keitė socialię-politinę tikrovę pagal savo politinę doktriną. Lietuvos sovietizavimo politiką buvo įgyvendinama per visas sovietinės politinės sistemos institucijas, pirmiausia partijos organizacijas ir joms pavaldžias administracines įstaigas, kurios tiesiogiai administravo ir pagal partijos nurodymus keitė įvairias visuomenės sritis. 1941 vasario 9 d. įvyko LKP(b) V suvažiavimas, kuris savo rezoliucijoje davė aiškius kaimo sovietizacijos nurodymus.
3. 1940 m. liepos 22 d., Liaudies seimui paskelbus žemės reformą, neatidėliotinai prasidėjo stambių ūkių žemės apkarpymas ar atėmimas. Šia žemės reforma buvo siekta supriešinti Lietuvos valstietiją tarpusavyje. Nacionalizacija truko tris mėnesius. Kaimo sovietizacijos pagrindiniu tikslu tapo didinami mokesčiai, privatinės nuosavybės, vienkiemių sunaikinimas, žemės ūkio kolektyvizacijos įgyvendinimas. Ši pertvarka savo mastu buvo didžiausia Lietuvos žemės ūkio istorijoje. Antrasis pasaulinis karas nutraukė pirmuosius kolektyvizacijos žingsnius.
Antrosios SSRS okupacijos metais Lietuva vis dar buvo agrarinis kraštas. Dauguma žmonių tebegyveno kaime. Prieš prasidedant kolektyvizacijai Lietuvoje, vykdyta agrarinio ūkio reforma. Reformos tikslai 1944–1948 m. liko nepakitę, kaip ir pirmosios okupacijos metu. Ir toliau siekta panaikinti individualią nuosavybę bei išleidžiama eilė įstatymų, nutarimų, kuriais ruošiama dirva kolektyvizacijos pradžiai.
4. Lietuvoje kolektyvizacijos procesas prasidėjo 1947 m. vasario 26 d., reformavus žemės ūkio kooperacijos metu įkurtas pirmąsias artelės. Didžiausią dalį kolektyvinių ūkių narių sudarė bežemiai ir mažžemiai. Į kolūkius jungtis buvo skatinama: mokesčių (prievolių) sistema, „buožiniais“ sąrašais ir trėmimais. 1947–1951 m. prievartine kolektyvizacija bei trėmimais galutinai likviduoti individualiai besiverčiantys valstiečių ūkiai. Valstiečiai pradėjo masiškai stoti į kolūkius.

5. Prievartinė kolektyvizavija anksčiausiai prasidėjo Joniškio apskrityje. Čia įsteigta 10% visų Lietuvos kolektyvinių ūkių. 1947 m. gegužės mėnesį Pašvitinio valsčiuje Draudelių apylinkėje Draudelių kaime savo veiklą pradėjo kolūkis „Tarybų Lietuva“. Kolūkiai Radviliškio apskrityje pradėti įsteigti 1948 m. balandžio – rugsėjo mėnesiais. Pats pirmasis įkurtas 1948 m. balandžio 1 d. Šeduvos valsčiuje Pakalniškių apylinkėje Mažulių kaime. Jis vadinosi „Pirmyn“. 1948 m. gegužės 3 d. Šiaulių valsčiaus Dausiškių apylinkėje Juodenkių kaime susikūrė kolūkis „Juodenkiai“. Pakruojo valsčiuje kolektyvinių ūkių steigimo procesas prasidėjo 1948 m. balandžio 2 d., kada Pakruojo apylinkėje, Sigutėnų kaime, įsteigtas kolūkis „Aušra“.
6. Kolektyvinių ūkių steigimas vyko pagal standartinę procedūrą, kurią nustatė partinės ir sovietinės valdžios organai. Kolektyvinių ūkių įstatai tvirtinti spontaniškai, be išsamesnio jų aptarimo, kartais jau po kolūkio steigiamojo susirinkimo. Tokiu būdu nebuvo įsigilinta į įstatų esmę ir prasmę. Valstiečiai nežinojo į kokią organizaciją įstojo. Aukščiausia kolūkinės valdžios institucija turėjo tapti visuotinis kolūkiečių susirinkimas, kuris rinkdavo artelės prezidiumą, pirmininką, valdybą, revizijos komisiją, priiminėjo arba šalino kolektyvinio ūkio narius. Tačiau praktiškai visus kolūkinės veiklos procesus valdė komunistų partija bei jos padaliniai.
7. Gyvavimo pradžioje kolūkiai negalėjo pasigirti inventorius gausa. Valstiečiai, stodami į kolūkius, turėdavo įnešti turimą kilnojamą bei nekilnojamą turtą. Be to, jie privalėjo pasirašyti suvisuomeninimo aktą. Kolūkiuose taikytas stojimo mokestis valstiečiams, kuris siekė 20-40 rublių. Kolūkių veiklos pradžioje jautėsi atsainus požiūris į visuomeninį turtą, buvo nustatyti visuomeninio turto išėikvojimai.
8. 1949 m. prasidėjo ištisinė kolektyvizacija. Ši tendencija buvo matoma visoje Lietuvoje. Per visus metus vietinių valdžios institucijų prievartiniu valstiečių darbo kolektyvinimu susikūrė nauji kolektyviniai ūkiai. Masiškai kolūkiai kūrėsi 1949 m. pavasari: balandžio ir gegužės mėnesiais. Daugiausia prievarta suvarytų valstiečių į kolektyvinius ūkius.
9. 1950 m. birželio 20 d., pakeitus Lietuvos administracinį – teritorinį suskirstymą bei likvidavus apskritis, valsčius, siekta sukurti veiksmingesnę valdymo sistemą. Pakruojo rajone po šios reformos pasikeitė kolūkių lokalizacija ir skaičius. Dalis kolūkių iš Joniškio, Radviliškio bei Šiaulių buvusių apskričių buvo įjungti į Pakruojo rajoną. Tokiomis aplinkybėmis 1950 m. vasarą Pakruojo rajone atsirado papildomai 53 kolūkiai.
10. 1950 m. egzistavę kolūkiai buvo labai smulkūs, ekonomiškai silpni. Todėl 1950 m. prasidėjo kolūkių stambinimo procesas. Buvo du kolūkių stambėjimo būdai. Pirmas, kai kolūkiai jungėsi tarpusavyje, o kitas, kai į juos įstojo likę pavieniai valstiečiai. Pakruojo ir Šiaulių rajonuose stambinimo procesas prasidėjo dar iki oficialios kampanijos pradžios. 1948 m. Joniškio apskrityje

veikė 78 kolektyviniai ūkiai. 1950 m. Joniškio rajone sustambinami 36 kolūkiai iš kurių lieka tik 12. 1950 m. pabaigoje Pakruojo rajone 74 kolūkiai sustambinti į 25. 1951 m. rajone liko 32 kolūkiai, 1952 m. – 26, 1955 m. – 17. 1950 m. Radviliškio rajone susijungė 25 kolūkiai, o 1951 m. liko 29 kolūkiai. 1956 m. Pakruojo rajone liko 18 kolūkių.

11. Pagrindinėmis Šiaulių, Joniškio, Radviliškio, Kelmės, Pakruojo rajonų kolūkių veiklos sferomis buvo augalininkystė ir gyvulininkystės produktų gamyba. Kolūkių darbo organizavimo formos: fermos, brigados, grandys ir kiti padaliniai, turintys savo žinioje žemės sklypus, inventorių, darbinių ir produktyviųjų gyvulių bei kitų gamybos priemonių.
12. Atlikta duomenų analizė parodė, jog stambinamų kolūkių materialinė būklė buvo silpna. Visgi 1950–1954 m. pastebimas visų kolūkinių gyvulių rūšių skaičiaus lėtas augimas. Tam įtakos turėjo valstybinių kreditų skyrimai. Tačiau gaunamų pinigų ir statybinių medžiagų neužteko gamybos kaštams padengti. Todėl daugelyje kolūkių trūko gyvulininkystei skirtų pastatų. Turėtose fermose tilpo tik 11% arklių, 44% kiaulių, 26% galvijų. Kolūkiai turėjo rimtų socialinių ir ekonominių problemų. Jiems ypač trūko kvalifikuotų darbuotojų, technikos. Be to, netikslingai naudota darbo jėga, švaistytas ir grobstytas visuomeninis turtas. Dėl šių priežasčių daugumos rajono kolūkių ekonominiai rodikliai 1954–1955 m. ženkliai pablogėjo.
13. Didysis vienkiemių valymas ir valstiečių kėlimas gyventi į kolūkinius kaimus prasidėjo 1966 m. ir dar vadinamas antrąja kolektyvizacija. Šis procesas yra sietinas su SSRS MT melioracijos darbais respublikoje bei didelių gyvenviečių statybos planais. Vienkiemių naikinimas vyko pagal tam tikrą procedūrą. Rajonų DŽDT VK sudarydavo vienkiemio turto įkainavimo komisiją. Ji įvertindavo vienkiemiuose gyvenančių žmonių turtą už persikėlimą buvo galima gauti iki 15 tūkst. rub.
14. 1960–1975 m. Šiaulių, Joniškio, Radviliškio, Pakruojo ir Kelmės rajonai vykdydami plenumų nutarimus atliko tam tikrus darbus specializuojant, koncentruojant žemės ūkio gamybą, plėtojant tarpūkinius (kompleksinius) ryšius. Minėtuose rajonuose buvo kuriami teritoriniai susivienijimai su tarpūkiniais objektais. Tokie susivienijimai nustatydavo specializacijos kryptys, gamybos koncentracija.
15. 1982 metų gegužės mėn. SSKP CK plenumas patvirtinta agropramoninio komplekso programa. Specializuojant žemės ūkio produktų gamybą buvo susiformuoti tris veiklos padaliniai: 1) agroservisas (gaminama žemės ūkio produkcija); 2) Žemės ūkio ministerijai pavaldžios įmonės; 3) produkcijos perdirbimas, pervežimas ir realizacija. 1983 m. agropramoniniai susivienijimai buvo kuriami Šiaulių, Joniškio, Pakruojo, Radviliškio ir Kelmės rajonuose.

16. Pagal gyvulininkystės produktų gamybą vienam gyventojui Lietuva pirmavo SSRS. Pakruojo, Joniškio, Kelmės, Radviliškio rajonuose buvo statomi gyvulių auginimo kompleksai. Šiuose rajonuose daugiausiai buvo statomi kiaulininkystės kompleksai.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Nepublikuoti šaltiniai

1. F. 1, ap. 1, b. 1, 481, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
2. F. 5, ap. 1, b. 21–591, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
3. F. 16, ap. 2, b. 4, 366, 382, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
4. F. 41, ap. 1, b. 21, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
5. F. 34, ap. 1, b. 11, 13, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
6. F. 48, ap. 1, b. 282–375, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
7. F. 49, ap. 1, b. 1150, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
8. F. 87, ap. 1, b. 2, 5, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
9. F. 103, ap. 1, b. 1, 16, 21, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
10. F. 129, ap. 1, b. 17, 50, 57, 86, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
11. F. 139, ap. 1, b. 1–8, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
12. F. 154, ap. 1, b. 10, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
13. F. 183, ap. 1, b. 1, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
14. F. 282, ap. 1, b. 8–45, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
15. F. 404, ap. 1, b. 187, 213, 221, 231, 245, 342, 448, 586, 624, 686, 702, 1236, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
16. F. 407, ap. 1, b. 7, 10, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
17. F. 446, ap. 1, b. 1–30, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
18. F. 456, ap. 1, b. 13, 20, 25, 28, 30, 36, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
19. F. 466, ap. 1, b. 5, 8, 14, 21, 27, 33, 40, 46, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
20. F. 469, ap. 1, b. 1, 2, 3, 6, 11, 15, 20, 28, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
21. F. 470, ap. 1, b. 2, 7, 14, 22, 28, 33, 40, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
22. F. 472, ap. 1, b. 8, 10, 12, 14, 17, 23, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
23. F. 473, ap. 1, b. 9, 13, 18, 20, 22, 26, 29, 32, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
24. F. 474, ap. 1, b. 9, 18, 21, 25, 33, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
25. F. 475, ap. 1, b. 8, 16, 28, 37, 38, 44, 47, 52, 56, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
26. F. 476, ap. 1, b. 8, 10, 17, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.

- 27.F. 482, ap. 1, b. 1–47, 72, 141, 143, 164, 182, 184, 187, 590, 936, 987, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
- 28.F. 492, ap. 1, b. 4, 8, 10, 23, 28, 32, 37, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
- 29.F. 583, ap. 1, b. 2, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
- 30.F. 601, ap. 1, b. 1–30, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
- 31.F. 617, ap. 1, b. 1, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
- 32.F. 626, ap. 1, b. 1–30, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
- 33.F. 697, ap. 1, b. 47, 476, 776, 776, 1021, 1087, 1696, 1697, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
- 34.F. 747, ap. 1, b. 315, 583, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
- 35.F. 796, ap. 1, b. 73, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.
- 36.Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo įsakas „Dėl Lietuvos administracinio – teritorinio padalijimo“ 1950 06 20, *Šiaulių regioninis valstybės archyvas*.

Publikuoti šaltiniai

1. Kasperavičius A., Manelis E., Sindaravičius A., *Dokumentų rinkinys XX amžius*, Vilnius, 2001.
2. Коллективизация крестьянских хозяйств Литовской ССР. Сборник документов и материалов, Вильнюс, 1977.
3. Leninas, Vladimiras. *Eiliniai Tarybų valdžios uždaviniai*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1953.
4. *Lietuvos liaudies seimas: Stenogramos ir medžiaga*, Vilnius, 1985.
5. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo organizacinis – informacinis skyrius, *Lietuvos TSR administracinis – teritorinis suskirstymas, 1959 m. vasario 1 dienai*, Vilnius, 1959.
6. *Lietuvos TSR administracinio – teritorinio suskirstymo žinynas*, I dalis, Vilnius, 1974.
7. *Šiaulių apygardos archyvo fondų žinynas*, Vilnius, 1994.
8. TSKP XXIII suvažiavimo direktyvos dėl 1966–1970 metų penkmečio plano TSRS liaudies ūkiui vystyti, Vilnius: Mintis, 1966.
9. TSKP XXIV suvažiavimo direktyvos dėl 1971–1975 metų penkmečio plano TSRS liaudies ūkiui vystyti, Vilnius: Mintis, 1972.
10. TSKP XXVI suvažiavimo pagrindinės TSRS ekonominio ir socialinio vystymo kryptys 1981–1985 metams ir laikotarpiui iki 1990 metų, Vilnius: Mintis, 1982.

9. TSKP CK 1982 m. gegužės plenumo medžiaga. *TSRS aprūpinimo maisto produktais programa laikotarpiui iki 1990 metų ir priemonės jai realizuoti*, Vilnius: Mintis, 1982.

Statistikos leidiniai

1. Centrinė statistikos valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų tarybos. Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra, Vilnius: Statistika, 1972.

Atsiminimai

1. Balčiūnas, Leonas. *Gimtinėje prie Mūšos*, Kaunas, 1998.
2. Martinaitis, Marcelijus. *Mes gyvenome: biografiniai užrašai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009.

Literatūra

1. Adomonienė, Irena. *Kolektyvizacija Anykščių apskrityje 1948–1950 m.*, Utena, 2009.
2. Baliukonienė, Rima. *Lietuvos istorija*, Alytus, 2007.
3. Burinskaitė, Kristina. *Lietuvos ir Rusijos santykiai XV–XX a.*, Vilnius, 2005.
4. Butkus, Giedrius. *Pirmieji žingsniai kolektyvinių keliu*, Vilnius, 1977.
5. Butkus Giedrius. *Mašinų – traktorių stotys*, Vilnius, 1973.
6. Anton Cheremukhin, Mikhail Golosov, Sergei Guriev, Aleh Tsyvinski. „Was Stalin Necessary for Russian’s Economic Development?“ NBER Working paper series. September (2013): National Bureau of Economic Research. Interaktyvus [2018 gegužės 5 d.] <<http://www.nber.org/papers/w19425.pdf>>
7. Gregorauskas, Marijonas. *Tarybų Lietuvos žemės ūkis 1940-1960*, Vilnius, 1960.
8. Grybkauskas, Saulius. *Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965–1985 metais*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2011.
9. Grunskis, Eugenijus. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, Vilnius, 1996.
10. Gumuliauskas Arūnas. *Gruzdžių ir Šakynos MTS vaidmuo kaimo sovietizacijos procese*. Interaktyvus [2018 balandžio 26 d.] <<http://www.llt.lt/pdf/gruzdziai/gruzdziai-MTS.pdf>>
11. Gumuliauskas Arūnas. *Kolektyvizacija Gruzdžių valsčiuje*. Interaktyvus [2018 kovo 17 d.] <<http://www.llt.lt/pdf/gruzdziai/kolektyvizacija.pdf>>
12. Gumuliauskas Arūnas. *Lietuvos istorija (1795-2009 m.)*, Šiauliai, 2010.
13. Vilius, Ivanauskas. *Sovietmečio laimėjimai Lietuvoje ir jų interpretacijos: nomenklatūros veiklos vertinimas nacionaliniu aspektu. Darbai ir dienos*, Nr. 52 (2009).

14. Kaluina, Kazys. *Lietuvos agropromoninis kompleksas*, Vilnius: Mokslas. 1985.
15. Katinas Petras. Nepasmerktas genocidas, *XXI amžiaus horizontai*, „XXI amžiaus“ priedas apie Lietuvą ir pasaulį, 2006, nr. 1 (117). Interaktyvus [2017 liepos 7 d.] <<http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/20060111/5-1.html>.>
16. Kniuraitė, Vida ir Kriščiūnas, Edvardas. *Tarybų Sąjungos istorija: mokymo priemonė studentams*, Vilnius, 2003.
17. *Lietuva 1940-1990: okupuotos Lietuvos istorija*, Vilnius, 2007.
18. Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, Vilnius, 1985.
19. Lietuvos TSR istorija, t. 4, Vilnius, 1975.
20. *Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija*. Interaktyvus [2017 gegužės 12 d.] <<http://zum.lrv.lt/lt/naujienos/melioruotoje-dirvoje-gausesnis-ir-geresnis-derlius>>
21. Meškauskas, Kazimieras. *Lietuvos ūkis 1940–1990 m.*, Vilnius, 1994.
22. Meškauskas, Kazimieras ir Meškauskienė, Malvina. *Lietuvos pramonės socializmo laikotarpis*, Vilnius, 1980.
23. Milius, Jonas. “Žemės ūkis”. Joniškio kraštas. *Enciklopedinis žinynas*. Sudaryt. Didžpetris V. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 2011.
24. Misiūnas, Romualdas ir Taagepera, Reino. *Baltijos valstybės: priklausomybės metai, 1940–1980*, Vilnius, 1992.
25. Morkūnas, Vaidotas. *Kolektyvizacijos proceso Radviliškio apskrityje bei rajone istorinė analizė*. Diplominis darbas. Šiauliai. 2009.
26. Naimark, Norman. *The Soviet Union and the Establishment of Communist Regimes in Eastern Europe, 1944–1954: A Documentary Collection*, Stanford University, 2004, P. 8, 9. Interaktyvus [2018 gegužės 5 d.] <https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/2004_817-16_Gibianskii.pdf>
27. *Neišmoktos P. Stolyfino pamokos. Konferencijos medžiaga*. (2010) Sudaryta. Pečiulytė A, Šlikienė J. Kėdainiai: Spaudvita, 2010.
28. Prialgauskienė R., Šliurpienė J., *Balsių kaimas: praeitis ir dabartis*, Balsiai, 2004.
29. Songaila, Ringaudas. *Lietuvos TSR žemės ūkio vystymo uždaviniai*, Vilnius, 1983.
30. Stačiokas St. *Kolūkių žemės naudojimosi teisė*, Vilnius, 1970.
31. Tarybų Lietuvos valstietija. Istorijos apybraiža, Vilnius, 1979.
32. Tarptautinių žodžių žodynas, Vilnius, 1985.
33. Tininis, Vytautas. *Sovietinė Lietuva ir jos veikėjai*, Vilnius: Enciklopedija, 1994.

34. Tininis, Vytautas. *Sovietų sąjungos politinės struktūros ir jų nusikalstama veikla: antroji sovietinė okupacija (1944–1953)*, Vilnius, 2008.
35. Treinys, Mečislovas. *Talkos galia*, Vilnius, 1990.
36. Truska, Liudas. *Lietuva 1938–1953 metais*, Kaunas, 1995.
37. Vasiliauskas, Aleksandras. *Sovietinė Lietuvos industrializacija: strateginiai sprendimai ir jiems įtaką dariusios asmenybės*, Vilnius: Lietuvos mokslų akademija, 2016.
38. Zabarauskas, Gediminas. *Žmonės, pažadinę žemę: Joniškio melioracijos istorija 1956-2013 metais*, Šiauliai: šiaurės vilkas, 2014.
39. Žiemelis D., *Lietuva Vidurio ir Rytų Europoje XVI – XVIII amžiuje: Feodalinė reakcija” ar periferinis Kapitalizmas? Lietuvos istorijos studijos*, 2006, nr. 18, p. 51.
40. Weeks, Theodore R. „Russification / Sovietization“. *European History Online (EGO)*, Mainz: published by the Institute of European History, 2010. Interaktyvus [2018 gegužės 5 d.] <<http://ieg-ego.eu/en/threads/models-and-stereotypes/russification-sovietization>>

SUTRUMPINIMAI

AT	– Aukščiausioji Taryba
CK	– Centro komitetas
DŽDT	– Darbo žmonių deputatų taryba
LDT	– Liaudies deputatų taryba
LKP(b)	– Lietuvos komunistų partija (bolševikų)
LKT	– Liaudies komisarų taryba
LSSR	– Lietuvos Sovietų Socialistinė Respublika
MANP	– Mašinų – arklių nuomos punktas
MGB	– Valstybės saugumo ministerija (rus. Ministerstvo gosudarstvennoj bezopasnosti)
MT	– Ministrų Taryba
MTS	– Mašinų – traktorių stotis
MVD	– Vidaus reikalų ministerija (rus. Ministerstvo vnutrennich del)
NKGB	– Valstybės saugumo liaudies komisariatas (rus. Narodnyj komisariat gosudarstvennoj bezopasnost)
NKVD	– Vidaus reikalų liaudies komisariatas (rus. Narodnyj komisariat vnutrennich del)
SSRS	– Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga
ŠAA	– Šiaulių apskrities archyvas
TSR	– Tarybų Socialistinė Respublika
VK	– Vykdomasis komitetas
VKP(b)	– Visasąjunginė komunistų partija (bolševikų)

SANTRAUKA

1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjungai jėga užėmus Lietuvą, jau pirmaisiais okupacijos mėnesiais visoje šalyje buvo sistemingai pradėtas diegti sovietinio žemės ūkio mechanizmas. Kaimo sovietizacijos pagrindiniu tikslu tapo privatinės nuosavybės, vienkiemių sunaikinimas, žemės ūkio kolektyvizacijos įgyvendinimas. Tačiau šis procesas buvo sustabdytas, prasidėjus karui tarp SSRS ir Trečiojo Reicho.

1944–1947 m. Lietuvoje, prieš prasidedant kolektyvinių ūkių steigimui, vykdyta agrarinė žemės reforma. Kolūkių kūrimo procesas krašte atnaujintas 1947 m.. Po dviejų metų praktiškai vos ne kiekviename kaime steigtas kolektyvinis ūkis. Didelę įtaką kolektyvizacijos tempams darė mašinų – traktorių stotys (MTS) bei mašinų – arklų nuomojimo punktai (MANP).

Smulkūs ūkiai nepajėgė taikyti racionalių ūkininkavimo formų. Jie stokojo kvalifikuotų kadru, daug kainavo administracinio aparato išlaikymas, todėl 1950 m. priimtas nutarimas stambinti kolūkius. Apylinkių bei kaimų smulkūs kolektyviniai ūkiai jungėsi į stambesnius.

Į kolūkius stėjo visų sluoksnių valstiečiai: neturtingi, vidutiniai ir „buožės“. Neturtingi valstiečiai stėjo į kolūkius dėl to, kad ir taip neturėjo ko prarasti. Kolūkyje buvo galima bent jau pasinaudoti bendru turtu (arkliais, pašaru ir pan.) ar užimti minimalų pragyvenimą garantuojančias pareigas.

Šiaulių, Joniškio, Radviliškio, Kelmės rajonų kolūkiai specializavosi augalininkystėje ir gyvulininkystėje. Jų darbo organizavimo formomis tapo fermos, brigados, grandys. Kolūkių materialinė būklė buvo silpna. Visgi nuo 1950–1954 m. pastebimi materialinės bazės gerėjimo požymiai.

Jungiantis kolūkiams ne visada buvo atsižvelgiama į geografines ir kitas sąlygas. Susikūrė dideli kolūkiai, kurie buvo per stambūs tam laikotarpiui. Todėl jau 1957–1958 m. buvo pradėta šalinti trūkumus, padarytus stambinimo metais. 1958 m. panaikintos MTS, jų technika perduota kolūkiams, kaimo gyventojai atleisti nuo privalomųjų žemės ūkio produktų prievolių.

Nuo pat pirmųjų kolektyvizacijos metų buvo susirūpinta steigti kolektyvinių ūkių gyvenvietes. Masinis vienkiemių nukėlimas ir kolūkinių gyvenviečių formavimas buvo pradėtas 1965 m. kartu su pradėta išplėstine melioracija, dar vadinamas antrąja kolektyvizacija, kuri turėjo pasibaigti 1990 m.

1982 m. aukštesniųjų valdymo institucijų buvo patvirtinta agropramoninio komplekso programa. Agropramoninis kompleksas – tai integruota materialinės gamybos šakų visuma, kurią jungia bendras tikslas – žemės ūkio produktų ir žaliavų gamyba, jų perdirbimas ir realizacija. 1983 m. agropramoniniai susivienijimai buvo kuriami Šiaulių, Joniškio, Pakruojo, Radviliškio ir Kelmės rajonuose.

SUMMARY

After the Soviet Union annexed Lithuania on June 15 in 1940, already in the first months of occupation the new Soviet system of agriculture started to be systematically implemented in the whole country. The main goal of the sovietization campaign in Lithuanian villages was the destruction of private property and farmsteads and the implementation of agricultural collectivization. However, this process was stopped when the war between the USSR and the Third Reich began.

In the years 1944–1947 before the beginning of establishment of collective farms, the agrarian land reform was carried out in Lithuania. The process of establishing collective farms in the region was renewed in 1947. After two years, almost every village had a collective farm. Machine-tractor stations (MTS) and machine-horses rental points (MHRP) made a significant influence to the pace of collectivization.

Small farms were not able to apply rational forms of farming. They lacked qualified workers, maintaining an administrative machine cost a lot, and therefore in 1950, the decision was taken to enlarge the collective farms. The small collective farms in the surrounding countryside and villages joined to the bigger ones.

The peasants of all social layers joined the collective farms: poor, medium and the rich ones called „buožės“. Poor farmers joined the collective farms because they they already had nothing to lose. There was a possibility to use common property (horses, feed and etc.) or to occupy a minimum subsistence guaranteeing position in the collective farms.

The collective farms in Šiauliai, Joniškis, Radviliškis, Kelmė specialized in crop-growing and livestock farming. They organized their work in farms, brigades and units. The material condition of the collective farms was weak. However, from 1950–1954 there were signs of improvement of the material base.

When connecting the collective farms, geographic and other conditions were not very important. These big collective farms were too large for that period, so in 1957–1958 the removing of mistakes made in enlargement year was started. In 1958 MTS were abolished, their machinery was transferred to the collective farms and farmers were exempted from compulsory agricultural product obligations.

Since the very first years of collectivization, there has been concern about the establishment of collective farm settlements. Massive taking off the farmsteads and the forming of collective farm settlements was started in 1965 together with expanded land reclamation, also called the second collectivization, which had to end in 1990.

In 1982 Senior management institutions approved the agro-industrial complex program. The

agro-industrial complex is an integrated whole of material production branches, which is connected with the general objective of the production, processing and marketing of agricultural products and raw materials. In 1983 agro-industrial associations were established in the districts of Šiauliai, Joniškis, Pakruojis, Radviliškis and Kelmė.

PRIEDAI

INTERVIU SU PAKRUOJO RAJONO ŽEMĖS ŪKIO VADLYBOS VIRŠININKU**Interviu atliktas: 2018-05-27****Vieta – Pakruojis****Jūsų, vardas, pavardė?**

Leonas Norkuckis

Kada ir kur gimėte?

1946 m. balandžio 13 d., Obelyno kaimas (Kražių valsčius, Raseinių aps.)

Kur augote, mokėtės?

Ten ir augau kur gimiau. O nuo 1959 iki 1964 m. mokiausi Pajūrio žemės ūkio technikume. 1965–1970 m. studijavau Lietuvos žemės ūkio akademijoje, Agronomijos fakulteto neakivaizdiniame skyriuje. Baigęs studijas tapau agronomu.

Kada ir kuo pradėjote dirbti?

1964 m. pradėjau dirbti brigadininku nuo 1974 m. mane paskyrė į Pakruojo rajoną. Čia dirbau Valstybinės žemės ūkio produktų supirkimo ir kokybės inspekcijų inspektoriumi. 1979–1982 m. buvau žemės ūkio darbuotojų profsąjungos Pakruojo rajono komiteto pirmininkas, nuo 1986 m. – Pakruojo rajono žemės ūkio valdybos viršininkas. 1990–1997 m. dirbau lygumų apylinkės (Pakruojo rajono) viršaičiu (nuo 1995 m. Lygumų seniūnijos seniūnas). O nuo 1997 m. buvau Pakruojo rajono žemės ūkio skyriaus vedėjo pavaduotojas melioracijai.

1983 metų sausio 5d. Pakruojo rajono LDT VK patvirtino agropramoninio susivienijimo tarybos sudėtį, tačiau jūsų ten nebuvo, bet mano žiniomis Jums teko šiam susivienijimui vadovauti. Kas ir kada jus paskyrė į šias pareigas?

Mane paskyrė Pakruojo rajono agropramoninio susivienijimo pirmininku 1986 metais vasario 7 d. Sovietmečiu buvo toks Lietuvos SSR Valstybinis Agropramoninis komitetas. Jam vadovavo Juozas Bernotavičius, o pirmieji pavaduotojai buvo du: Vytautas Einoris, Genadijus Konopliovas. Ir tada rajonuose buvo įkurti agropramoniniai susivienijimai. Rajono žemės ūkio valdybos viršininku dirbo Alfonsas Genys, o valdybos viršininko pavaduotojas Vytautas Vaišnys. Alfonsas Genys buvo paskirtas Lietuvos agropramoninio komiteto augalininkystės valdybos viršininko pavaduotoju. Jis išvyko dirbti į Vilnių ir vietoje jo buvau paskirtas aš.

Paskirimą pasirašė Lietuvos TSR Valstybinio Agropromoninio komiteto pirmininko pavaduotojas Vytautas Einoris. Aišku, viskas buvo derinama su Pakruojo rajono Vykdomuoju Komitetu. Prieš paskirimą dirbau žemės ūkio skyriaus vedėju.

Kaip sekėsi dirbti šiose pareigose?

Man teko vykti į kursus Vilniuje. Tada buvo toks Lietuvos žemės ūkio institutas. Dar mums paskaitas skaitė Kazimiera Prunskienė, kuri tada buvo to instituto direktoriaus, pavaduotoja. Iš paskaitų, kiek aš supratau, kad agropromoninio susivienijimo idėją buvo atsivežta iš Vokietijos Federacinės Respublikos. Kiek supratau, kad buvo siekta vienuose rankose sukaupti ne tik žemės ūkio produkciją, bet ir gamybą, apdirbimą, aprūpinimą. Dar teko susitikti su Ringaudu Songaila, kuris tuo metu buvo LSSR Aukščiausios Tarybos Prezidiumo pirmininkas. Taip pat bendravau su agropromoninio komiteto pirmininku J. Bernotavičiumi.

Tais laikais buvo planinis ūkis. Agropromoniniame susivienijime būdavo sudaromi rajono mastu gamybiniai-finansiniai planai. Be to kiekvienas kolūkis ar tarybinis ūkis sudarydavo kasmetinius gamybinius-finansinius planus. O jų pagrindu sudaroma suvestinė rajone. Kolūkiai ir kitos įmonės iš Pakruojo rajono vykdomo komiteto gaudavo nurodymus (pavyzdžiui kiek parduoti pieno, mėsos valstybei). Todėl ūkiai pagal tuos nuleistus planus turėdavo planuoti savo pasėlių plotus ir kitą gamybą.

Pakruojo rajone perdirbimo įmonių buvo tik kelios. Viena iš jų, tai Linkuvos sūrių gamyba, kuriam pristatydavome pieną. Linus veždavome į Pamūšį. Ten buvo linų fabrikas, kuris supirkdavo produkciją, o visus gyvulius veždavome skersti į Šiaulių ir Panevėžio mėsos kombinatus. Tuo metu negalėjai pasirinkti, kur vežti parduoti produkciją. Tada buvo duodami nurodymai, kur turi pristatyti produkciją.

Ar pavykdavo įgyvendinti užsibrėžtus tikslus?

Visų pirma, būdavo žiūrimą į ankstesnių metų pasiektus rodiklius. Rodikliai nebuvo labai užaukštinti, kad jų negalėtum įvykdyti. Tačiau būdavo, kad ne visada juos pasiekdavome. Ir orai ne visada būdavo palankūs. Todėl ne visada pasiekdavome numatytus skaičius. Esame nepristatę mėsos numatytų skaičių. Tačiau grūdų visada prikuldavome apie 100 tūkst. tonų ir sakydavome, kad geri metai. Atsimenu, kad 1988 metais buvo pasiūlyta ūkiui, kuris parduos papildomai 200 tūkst. tonų grūdų gaus paskirą traktoriui K-700. Kiek žinau mūsų rajono ūkiai gavo 8 ar 9 traktorius. O tie traktoriai buvo labai deficitiniai. Dabar, kiek žinau grūdų derliaus skaičiai yra kur kas didesni negu, kad sovietiniais laikais. Bet gyvulininkystė tuo metu buvo geriau išvystyta negu šias laikas. Rajone buvo labai daug fermų, kuriuose gyvulių skaičius siekdavo apie 400–500. Mažiau buvo melžiamų karvių. Visuose ūkiuose buvo kaulių fermos. Tais laikais gyvulininkystės produkcijos parduodavome

pavyzdžiui: pieno (75 tūkst. tonų), mėsos (13–14 tūkst. tonų). Dauguma produkcijos išvažiavo už Lietuvos ribų.

Su kokias sunkumais ar iššūkiams susidurdavote savo darbe?

Kaip sakiau, tai ne visada pavykdavo įgyvendinti numatytus planus. Be to man yra tekę rašyti pasiaiškinimus dėl įvykusių nelaimių. Vieną kartą teko rašyti pasiaiškinimą dėl sudegusios fermos ir kritusių gyvulių. Be to kvietė ant „kilimėlio“ ūkio vadovą, agropramoninio susivienijimo pirmininką ir reikėjo pasiaiškinti. Kiek pamenu dėl mažo priemeldžio buvau iškviestas į LKP CK biurą. Turėjau pasiaiškinti dėl žemų pieno rodiklių.

Pakruojo rajono Vykdomojo komiteto biuro posėdžiuose būdavo svarstomi atskiri ūkiai už gamybos planų neįvykdymą. Tai čia daugiau ūkiai. Mes, agropramoninio susivienijimo vadovai, buvome svarstomi respublikiniu mastu. Jei matydavo, kad rajone prasta padėtis, tai jau mus kviesdavo į Vilnių. Man teko važiuoti į Žemės ūkio ministeriją dėl prastos pašarų gamybos. Ten buvo sudaryta komisija, kuri atvažiavo į rajoną. Komisijai vadovavo gyvulininkystės viršininkas Stankevičius. Komisija tikrino rajono ūkius, bet daugiausiai domėjosi ar tikrai ūkiuose buvo tiek pašarų kiek surašyta apskaitoje. Ūkiai norėdami pagerinti savo rodiklius, kartais prirašydavo didesnius skaičius. Tokių prirašymų komisija rado daugumoje ūkių. Už tokius pažeidimus, mes buvome svarstomi Žemės ūkio ministerijoje.

Kuriems agropramoninio susivienijimo darbuotojams vadovavote? Kiek žmonių buvo jūsų žinioje?

Man tapus rajono žemės ūkio valdybos viršininku, tai turėjau keturis pavaduotojus: 1) Algirdas Žitkus (žemės ūkio technikumų direktorius), 2) Vytautas Vaišnys (rajono žemės ūkio valdybos viršininko pavaduotojas gamybai), 3) Aloyzas Kubilius (rajono žemės ūkio valdybos viršininko pavaduotojas statybai), 4) Danutė Olbrekienė (rajono žemės ūkio valdybos viršininko pavaduotoja ekonomikai). Man pavaldumui priklausė skyriai: agronomų, zootechnikų, statybų, revizorių, buhalterija, žemėtvarkininkai, miško ūkis. Mūsų pavaldumui nepriklausė: tarpkolūkinė statybos organizacija ir kaimo mechanizuotos kolonos. Mano žinioje dirbusių žmonių agropramoniniame susivienijime buvo apie 60, o visame tame susivienijime (sistemoje) Pakruojo rajone dirbo apie 8000 žmonių. Į rajono agropramoninį susivienijimą įėjo: kolūkių (22), tarybinių ūkių (5), Žeimelio profesinės mokyklos pakabinis ūkis. Vien kolūkiuose dirbo apie 6000 žmonių. Susivienijimo struktūra buvo didelė. Mūsų specialistai kiekvieną dieną važiuodavo į ūkius ir juos prižiūrėjo ir tikrino (pieno kiekį, užsėtus žemės plotus ir panašiai). Po to rajono laikraščiuose skelbdavome lenteles su priemelžio, sėjos ir kitos produkcijos skaičiais.

Ar visi darbuotojai buvo aukštos kvalifikacijos? Ar truko dirbančių žmonių?

Agropramoniniame susivienijime žmonių netruko. Jeigu būdavo, jog trūksta ar atsilaisvina etatas, tai buvo surandamas tinkamiausias žmogus ir paskiriamas į tą vietą. Pirma būdavo pasirenkamas kandidatas. Tais laikais nebuvo jokių konkursų. Dėl pasirinkto žmogaus kandidatūros reikėjo derinti su rajono partijos komitetu su rajono vykdomuoju komitetu. Partijos rajono komitetas turėdavo rezervinių nomenklatūrų sąrašą ir iš to sąrašo būdavo išrenkami kokie trys kandidatai, ir jų parenkamas ar ten į skyrių vedėjus, ar kokia kitą vietą. Daugiau nei pusė mūsų žmonių buvo su aukštaisiais išsilavinimais. Visi vyr. specialistai buvo su aukštaisiais išsilavinimais. Skyrių vedėjai buvo su aukštaisiais išsilavinimais. Dalis žmonių buvo su spec. viduriniais išsilavinimais.

Kokio didžio atlyginimą gaudavote už darbą?

Mano atlyginimas buvo 350 rub., o pavaduotojų 300 rub., kitų specialistų 200 rub. Eilinių darbuotojų atlyginimas nesiekė 200 rub. Lėšas gaudavome iš kolūkių ir tarybinių ūkių. Būdavo nustatytos normos, kiek kiekvienas ūkis turi pravesti lėšų. Normos būdavo nustatomos nuo ūkio didžio ir gamybos galimybių. Ūkiai buvo nevienodo gamybinio pajėgumo. Ir visi ūkiai turėjo atsidarę sąskaitas žemės ūkio banke. Iš banko gaudavo paskolas jeigu reikėdavo. Paskoloms buvo numatyti limitai kiek ūkis gali gauti paskolų. Žiūrėdavome kiekvieno ūkio ekonominę padėtį ir tada duodavome limitą paskolai. Geri ūkiai skolų neturėjo. Dauguma jų išsilaikydavo už gaunamas lėšas iš parduodamos produkcijos.

Kiek laiko agropramoninis susivienijimas veikė rajone?

Agropramoninis susivienijimas veikė iki 1989 metų pabaigos. Be to 1989 m. buvo pakeistas pavadinimas. Iš rajono agropramoninio susivienijimo į rajono žemės ūkio valdybą. Mes, kadrai likome visi tie patys. Aš likau žemės ūkio valdybos viršininku iki Lietuvos nepriklausomybės.

INTERVIU SU BUVUSIU PAKRUOJO RAJONO KOMUNISTŲ PARTIJOS KOMITETO ŽEMĖS ŪKIO SKYRIAUS VEDĖJU

Interviu atliktas: 2018-05-26

Vieta – Pakruojis

Jūsų, vardas, pavardė?

Antanas Jasnauskas.

Kada ir kur gimėte?

1950 m. balandžio 25 d., Pasvalio rajonas, Toliūnų kaimas.

Kur augote, mokėtės?

Augau ir gyvenu Pakruojo mieste. Mokiausi Pakruojo vidurinėje mokykloje 1957–1965. Po to mokiausi Joniškėlio žemės ūkio technikume. Pradėjau mokytis technikume 1965 m. ir baigiau 1969 metais. 1982 metais įstojau į Vilniaus aukštąją partinę mokyklą, kuria baigiau 1986 metais.

Kada pradėjote dirbti? Kokias pareigas užėmėte?

Pradėjau dirbti 1969 metais Pakruojo rajono „Draugystės“ kolūkio brigadininku. 1971 m. buvau pakviestas dirbti į Pakruojo rajono žemės ūkio valdybą agronomu. Ten dirbau iki 1981 metų. Nuo 1981 m. dirbau LKP Pakruojo rajono komiteto žemės ūkio skyriaus vedėju. 1988 metais pradėjau dirbti Pakruojo rajono Liaudies kontrolės komiteto pirmininku. O nuo 1990 metų iki 2015 metų dirbau UAB „Pakruojo komunalininkas“ direktoriumi.

Sakykite, kaip patekote į partijos komitetą? Nes ši įstaiga daug kam asocijavosi su paslaptimi, žodis „partkomas“ netgi kėlė baime.

Ypatingų paslapčių ten buvo, bet apie jas žinojo tik pirmieji asmenys t. y. vadinami sekretoriai. Įsidarbinti komitete galėjai tik pakviestas. Tada nebuvo konkursų užimti vienokais ar kitokias pareigas. Dešimt metų dirbau rajone žemės ūkio valdyboje agronomu. Mėgau rašyti straipsnius į vietinę spaudą, kalbėti vietinio radijo laidose. Gebėjau analizuoti įvykius ar faktus ir daryti išvadas. Matyt pastebėjo ir pakvietė. O gal buvo ir kitokių priežasčių.

Komitete pradėjau dirbti 1980 metais. Pradžioje instruktoriumi, o nuo 1986 metų – žemės ūkio skyriaus vedėju, kai baigiau Vilniaus aukštąją partinę mokyklą.

Koks tai buvo darbas? Kokios buvo žemės ūkio skyriaus funkcijos?

Tai buvo darbas labiau susijęs su rajono žemės ūkio įmonių (kolūkių, tarybinių ūkių, žemės ūkį aptarnaujančių ir žemės ūkio produkcija perdirbančių įmonių gamybine-finansine veikla ir rezultatais.

Todėl nuolatos tekdavo analizuoti dienos, mėnesio, metų statistikos duomenys apie žemės ūkio kultūrinę sėją, rudeninį arimą, pieno primilžį, gyvulių paros priesvorius ir daug kitų rodiklių. Mažiau teko užsiimti su nauju narių priėmimu į partiją ar su „gryna“ partine propaganda ir agitacija. Nors dirbau komitete viso to išvengti nebuvo įmanoma.

Sakykite kam viso to reikėjo? Buvo Vykdomasis komitetas, jo žemės ūkio valdyba, Valstybinė žemės ūkio produktų gamybos ir perdirbimo inspekcija ir dar krūva instancijų, kurios vertino ir kontroliavo kolūkių, tarybinių ūkių ir kitų su žemės ūkiu susijusių įmonių veikla.

Teisingai pastebėjote šiandien visa tai keistai atrodo. Tačiau tada buvo kitaip. Sutikim, kad be informacijos nebuvo įmanoma partinė įtaka ir kontrolė. O įtakojama buvo Tarybų Sąjungos, LTSR, rajono lygmeniu ir kitaip būti negalėjo.

Kaip buvo vykdoma partinė įtaka žemės ūkiui ir kontrolė rajono lygiu?

Labai paprastai. Kas du metai buvo rengiamos partinės konferencijos, kas ketvirtį partijos plenumai, o susitikimai pirminėse partinėse organizacijose – kiekvieną mėnesį. Partinėse konferencijose ir plenuose šalia kitų klausimų buvo nagrinėjami ir žemės ūkio klausimai. Kartais plenumai buvo specialiai skiriami partijos uždaviniams šioje srityje aptarti. Pirminės partinės organizacijos gvildendavo įmonės ar padalinio aktualijas. Visi šie partiniai forumai baigdavosi nutarimo priėmimu. Nutarimuose buvo nustatomi tikslai ir uždaviniai, atsakingi vykdytojai ir įvykdymo terminai.

Nutarimu įvykdymo rezultatai, praėjus nustatytam laikui, vėl buvo svarstomi. Tada konferencija, plenumas ar partinis susirinkimas sprendavo ar baigti nutarimo kontrolę, ar jo vykdymo kontrolę pratęsti.

Taigi buvo nemažai biurokratijos, bet tai puikiai veikė nors kartais viso to rezultatai buvo abejotini ar mažai reikšmingi.

Pakalbėjome apie formalią partinės įtakos ir kontrolės pusę. Ar Jūsų darbe nebuvo smagesnių dalykų ar nuotykių?

Buvo kaip ir kiekviename darbe jų pasitaikydavo. Įsimintiniausi tada buvo tuometinės Vyriausybės apdovanojimai ir su tuo susijusi žemės ūkio skyriaus veikla. Kažkodėl labai greitai reikėjo surasti kandidatus gauti Vyriausybės apdovanojimą. Dirbdavome viršvalandžius, kartais iki paryčių. Reikėjo surasti kandidatus pagal lyti, išsilavinimą, profesiją, kilmę ir daug kitokių kriterijų. Kartais anketose reikėjo kai ką pakeisti ar net „pagražinti“ kandidatų pasiektus rezultatus. Nežiūrint į visą tai, buvo smagu kai žemės ūkio darbuotojai (vairuotojai, traktorininkai, melžėjos) gaudavo ordiną ar medalį.

1948–1953 M. IŠTREMŲ LIETUVOS GYVENTOJŲ SKAIČIUS*

Išviso	1948	1949	1950	1951	1952	1953
102617	42384	34401	892	21918	2613	100

* Lentelė sudaryta remiantis Grunskis E., *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940-1941 1945-1953 metais*, Vilnius, 1996, p. 206.

1947–1948, 1948 ir 1949 METŲ LIETUVOS TREMTINIŲ SOCIALINĖ SUDĖTIS (pagal SSRS MGB nustatytą klasifikaciją)*

Socialinis sluoksnis	Trėmimai		
	1947-12 – 1948-04-15	1948-05-22-27	1949-03 – 05-03
„Buožių“ šeimų	602 (58, 9%)	8385 (73, 9%)	7763 (81, 7%)
Vidutiniokų šeimų	354 (34, 6%)	2388 (21, 0%)	1417 (14, 9%)
Vargingųjų valstiečių šeimų	43 (4, 2%)	256 (2, 3%)	205 (2, 1%)
Kitų šeimų	23 (2, 3%)	316 (2, 8%)	122 (1, 3%)
Išviso	1022 (100%)	11345 (100%)	9503 (100%)

* Lentelė sudaryta remiantis: Kasperavičius A., Manelis E., Sindaravičius A., *Dokumentų rinkinys XX amžius*, Vilnius, p. 253.

KOLEKTYVIZACIJOS PROCESAS LIETUVOJE 1948–1949 M.*

Data	Kolūkių skaičius	Kolūkiečių kiemų, skaičius	Vargingųjų valstiečių kiemų %	Vidutinių valstiečių kiemų %	Kolektyvizacija %
1948-01-01	20	296	91,0	9,0	0,07
1948-04-01	75	1625	63,0	37,0	0,40
1948-07-01	227	5554	48,0	52,0	1,40
1948-10-01	290	7227	45,0	55,0	1,80
1948-11-01	380	9065	45,0	55,0	2,30
1949-01-01	614	15160	–	–	3,90

* Lentelė sudaryta remiantis: Lietuvos TSR istorija, t. 4, Vilnius, 1975, p. 203.

JONIŠKIO VALSČIAUS KOLŪKIŲ SARAŠAS*

Eil. Nr.	Kolūkis	Apylinkė	Kaimas	Steigimo data	Pirmininkas
1.	Jaunoji Gvardija	Gudaičių	Gudaičių, Drąsutačių	**	**
2.	Nauja vaga	Svirplių	Šarkių	1948-09-30	F. Kaktunas
3.	Tarybinė vaga	Žadvainių	Žadvainių	1948-10	J. Tamašauskas
4.	Didvyris	Paudrūvės	Platonių	1948-10-24	A. Valodsis
5.	Artojas	Žadvainių	Kuisių	1948-11	A. Norutis
6.	Taikos kelias	Skribakių	Pošupių, Rukaičių	1948-11-20	J. Valiukas
7.	Jėga	Paudrūvės	Pročiūnų	1948-11-28	A. Misius
8.	Atžala	Duobedžių	Miesto laukai	1948-12-28	F. Jackevičius
9.	Garsas	Duobedžių	Skilvionių	1948-12-31	P. Bilkštys
10.	Šaltinis	Skribakių	Stoniūnų	1948-12-31	P. Norvaišas
11.	Ateitis	Bertaučių	Šluostikių	1949-01-08	V. Skripkus
12.	Kalinino	Duobedžių	Balkaičių	1949-01-20	A. Penkauskas
13.	Kibirkštis	Paudrūvės	Plikiškių, Šilalių	1949-01-29	V. Mašniekas
14.	Dubysa	Daunoravos	Spirakių, Tročiūnų	1949-03-18	V. Latišas
15.	Vaineikiai	Daunoravos	Vaineikių	1949-03-28	V. Ragauskas
16.	Komuna	Bertaučių	Mergiūnų	1949-04-01	P. Piliputis
17.	Tausėnai	Bertaučių	Tausėnų	1949-04-01	Zablockis
18.	Mišeikiai	Skribakių	Mišeikių	1949-04-03	K. Maižius
19.	Mūsų rytojus	Gudaičių	Treigių	1949-04-03	J. Danielius
20.	Gegužės 9-osios	Bertaučių	Drąseikių	1949-04-06	R. Grinvaldas
21.	Giminėnai	Skribakių	Giminėnų	1949-04-06	A. Adomaitis
22.	Žaibas	Duobedžių	Saugėlaukio	1949-04-08	J. Vaitekūnas
23.	Aukso mintis	Duobedžių	Bariūnų	1949-04-09	P. Miškinis
24.	Nauja vaga	Bertaučių	Butniūnų	1949-04-10	Gasparaitis
25.	Dariaus ir Girėno	Svirplių	Svirplių	1949-04-12	S. Jankūnas
26.	Mindaugiai	Duobedžių	Mindaugių	1949-04-12	J. Valiulis
27.	Tiesa	Gudaičių	Kalvių, Butaučių	1949-04-12	T. Kudla
28.	Stalino	Mielaičių	**	1949-04-12	**
29.	Galybė	Bertaučių	Smalių, Satkūnų	1949-04-13	V. Gailis
30.	Audrūvė	Paudrūvės	Paudrūvės	1949-04-15	A. Ausmanas
31.	Narsusis partizanas	Svirplių	Milvydžių	1949-04-16	A. Juodis
32.	Engelso	Svirplių	Tautginių	1949-04-23	J. Kipšas
33.	Gegužės Pirmosios	Bertaučių	Daunoravičių, Likaičių	1949-04-23	O. Ragauskas
34.	Puškino	Gudaičių	Drąsutačių	1949-04-27	K. Grinius
35.	Stipruolis	Paudrūvės	Girdžiūnų	1949-04-27	K. Motiejūnas
36.	Padirvoniai	Žadvainių	Padirvonių	1949-04-29	S. Tamašauskas
37.	Višetinis	Daunoravos	Nertaučių	1949-05-01	A. Rungis
38.	Bijūnas	Svirplių	Biūmenų, Linkaičių II	1949-05-25	J. Bunokas
39.	Gimtoji žemė	Paudrūvės	Medikuičių,	1949-05-27	D. Baškis

			Nemeikšių		
40.	Girminiai	Gudaičių	Girminių	1949-09-16	A. Norvaišas

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, F. 407, Ap. 1, B. 20, L. 12, 35-37, 40-42, 67-71, 81-82, 96-97, 120-122, 124-125, 150-151, 175-177, 192-193; B. 21, L. 8-11, 36-47, 59, 65, 92, 101, 145; B. 22, L. 21, 124-128; B. 26, L. 2-4, 13-14, 29-30, 86-90, 101-102, 121-126, 149-154, 157, 162-165, 180-182, 201-205; B. 27, L. 7, 13-15, 49-52, 63-64, 77-89, 169-200, 217-230; F. 1, Ap. 1, B. 51, L. 1-2; B. 1172, L. 1-17; B. 1267, L. 1-11; B. 1347, L. 1-2; B. 1406, L. 1-5; B. 1500, L. 1-4; B. 1572, L. 1-19; B. 1604, L. 1-18; B. 933, L. 1-3; B. 834, L. 1-3; B. 607, L. 1-27; B. 524, L. 1-8; B. 514, L. 1-9; B. 504, L. 1-9; B. 424, L. 1-17; B. 378, L. 1-6; B. 203, L. 1-6; B. 23, L. 1.

** Nėra duomenų.

5 lentelė

PAKRUOJO VALSČIAUS KOLŪKIŲ SĄRAŠAS*

Eil. Nr.	Kolūkis	Apylinkė	Kaimas	Steigimo data	Pirmininkas
1.	Aušra	Pakruojo	Sigutėnų, Mažeikonių	1948-04-02	Jonas Ivanauskas
2.	Raudonosios žvaigždės	Akmenėlių	Mažeikonių	1948-04-02	Vladas Bakas
3.	Į šviesią ateitį	Akmenėlių	Puknionių	1948-08-13	Ignas Šidlauskas
4.	Šviesių keliu	Balsių	Meilūnų, Rimšonių	1948-08-13	Veronika Jasilionytė
5.	Raudonosios aušros	Klovainių	Klovainių	1948-12-20	Antanas Bartkus
6.	Kundročiai	Poškėčių	Kundročiai	1949	Kazys Skabinckas
7.	Salomėja Neris	Balsių	Balsių	1949	S. Dubikaltis
8.	Naujasis ūkis	Balsių	Uošių	1949	Jonas Raila
9.	Padauguva	Balsių	Padauguva	1949	Mikas Raziulis
10.	Viltis	Balsių	**	1949	Juozas Venclovas
11.	Laimučiai	Laipuškių	Laimučių	1949	**
12.	Žvirgždžiūnai	Kapčiūnų	Žvirgždžiūnų, Kuolingų	1949	Juozas Bajorūnas
13.	Kapčiūnai	Kapčiūnų	Kapčiūnų	1949	Adolfas Sakalauskas
14.	Jukiškiai	Kapčiūnų	Jukiškių	1949	Kostas Pakeltis
15.	Margiai	Klovainių	Margių, Laukagalių, Redžgalių	1949-01-08	**
16.	Pavasaris	Klovainių	Krivaičių	1949-01-18	Stasys Skorka
17.	Kareiviškiai	Poškėčių	Kareiviškių	1949-03-30	Juozas Nakčiūnas
18.	Kulyčiai	Poškėčių	Kulyčių, Savėliškių, Užsienio, Teterviškių	1949-04	Alfonas Adomaitis
19.	Saveliai	Šukionių	Savelių	1949-04	Stasys Padirvinskas

20.	Siečiai	Kapčiūnų	Siečių	1949-04	Stasys Slančiauskas
21.	Sidaugai	Telišionių	Sidaugų	1949-04	Kazys Grinius
22.	Auštančio ryto	Telišionių	**	1949-04	Jonas Dūmbris
23.	Sitkūnai	Laipuškių	Sitkūnų	1949-04	Gasparas Balčiūnas
24.	Daugšigaliai	Telišionių	Daugšigalių, Kirponių	1949-04-01	Juozas Gudavičius
25.	Poškėčiai	Poškėčių	Poškėčių, Užubalių	1949-04-02	Kazys Palijauskas
26.	Palečiai	Telišionių	Palečių	1949-04-03	Juozas Plungė
27.	Vorošilovas	Poškėčių	**	1949-04-06	Jonas Jurgaitis
28.	Jasaičiai	Šukionių	Jasaičių	1949-04-06	Jonas Norbutas
29.	Pirmoji vaga	Laipuškių	Laipuškių, Laukagalių, Skaisgirių	1949-04-15	Jonas Benaitis
30.	Puodiškiai	Laipuškių	Puodiškių, Barvainių	1949-04-20	Justas Atkočiūnas
31.	Spilgiai	Klovainių	Spilgių	1949-05-09	Stasys Jokubaitis
32.	Beržiniai	Klovainių	Beržinių	1949-05-12	Simonaitis Benediktas
33.	Noreikoniai	Akmenėlių	Noreikonių, Kvedarų, Akmenėlių	1949-05-13	Gailiūnas Baltrus
34.	Noreikoniai	Akmenėlių	Noreikonių, Kvedarų, Akmenėlių	1949-05-13	Gailiūnas Baltrus
35.	11-ojo komjaunimo suvažiavimas	Telišionių	**	1949-05-14	Juozas Zigmantas
36.	Bešoniai	Klovainių	Bešonių	1949-06	Jonas Černauskas

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 285, l. 131; b. 286, l. 136; f. 5, ap. 1, l. 1-14; f. 5, ap. 1, b. 38, l. 1; b. 46, l. 18; b. 62, l. 2; b. 147, l. 1; b. 155, l. 1; b. 190, l. 18; b. 180, l. 1; b. 327, l. 18; b. 332, l. 1; b. 361, l. 1; b. 368, l. 1; b. 412, l. 18; b. 435, l. 18; b. 438, l. 18; b. 443, l. 18; b. 445, l. 1; B. 446, l. 18; b. 470, l. 1.

** Nėra duomenų.

ŠIAULIŲ VALSČIAUS KOLŪKIAI 1948-1949 M.

Eil. nr.	Pavardė vardas, tėvo vardas	Kolūkio pavadinimas	Kada patvirtintas kolūkis
1.	Bardauskas Pranas, Juozo	Pailiai	1949.04.06
2.	Paulauskas Ignas, Vinco	Didysis Spalis	1948.11.22
3.	Bardauskas Jonas, Jono	Raizgiai	1949.06.28
4.	Jasaitis Ignas, Vinco	Lieporiai	1949.04.22
5.	Vaitekūnas Jonas, Stasio	Gegužės 9-ji	1948.08.13
6.	Merkeris Pranas, Augusto	Šiubaičiai	1949.04.15
7.	Puzinas Antanas, Adomo	Mamaičiai	1949.04.15
8.	Žukauskas Pranas, Bernardo	Gimtoji Žemė	1948.08.13
9.	Vileikis Jurgis, Vinco	Pročiūnai	1949.03.30
10.	Pavlaivičius Kostas, Juozo	Janonis	1948.11.22
11.	Petrauskas Antanas, Petro	Paitaičiai	1949.03.16
12.	Stasiukonis Aleksas, Mato	Paliačiai	1949.06.24
13.	Prižgintas Edvardas, Adolfo	Smiltynė	1949.09.02
14.	Baranauskas Tomas, Liudo	Verduliai	1948.06.14
15.	Jankauskas Adolfas, Kazio	Lukšiai	1949.04.06
16.	Vasiliauskas Antanas, Julio	Narutaičiai	1949.04.06
17.	Krasauskas Antanas, Juozo	Kupriai	1949.04.15
18.	Linkauskas Apolinaras	Laisvė	1948.06.14
19.	Malivanovas Pilypas	Plienai	1949.09.02
20.	Bandorius Vladas, Juozo	Šapnagiai	1949.03.30
21.	Lengvenis Pranas, Juozo	Kužiai	1949.09.02
22.	Rimdžius Stefas, Igno	Gražuoliai	1949.04.06
23.	Daujotas Vladas, Miko	Pirmyn	1948.03.10
24.	Armašauskas Antanas	Žeimiai	1949.03.30
25.	Didžiras Jonas, Jono	Stalino Kelias	1948.06.14
26.	Andriejaitis Adolfas, Kazio	Domantai	1949.03.30
27.	Daleriška Kazys, Kosto	Uosupis	1949.06.03
28.	Čižauskas Antanas, Bazio	Liaudies Kova	1948.06.14
29.	Lunskis Kazys, Juozo	Žadžiūnai	1949.02.09
30.	Murza Petras, Jono	Žvigai	1948.12.18
31.	Jonaitis Vincas, Vinco	Zapolskiai	1949.06.24
32.	Gurčinas Stasys, Povilo	Švendrė	1949.09.02
33.	Krištapaitis Stasys, Juozo	Luponiai	1949.09.02
34.	Švambarys Kazys, Izidoriaus	Šiliniai	1949.03.04
35.	Pocius Juozas, Jokimo	Lingailiai	1949.03.04
36.	Mačiūnas Jurgis, Povilo	Einaraičiai	1949.03.04
37.	Poškus Jurgis, Juozo	Aukštelkė	1949.09.09
38.	Auksčionis Jonas, Jono	Bertušiai	1949.03.30
39.	Jarušas Gasparas, Petro	Malovėnai	1949.03.30
40.	Butkus Jonas, Jono	Dainai	1949.06.28

41.	Kemeris Stasys, Beno	Kirbaičiai	1949.03.18
42.	Pocevičius Kazys, Zenono	Žuvininkai	1949.04.06
43.	Jakšas Vincas, Juozo	Dausišiai	1949.03.16
44.	Vaitkus Pranas, Miko	Voverišiai	1949.03.16
45.	Juozapaitis Petras, J	Juodenkiai	1948.05.03
46.	Petrauskas Vincas, Miko	Džiūkai	1949.07.08
47.	Jankauskas Jonas, Juozo	Kolininas	1949.09.02
48.	Ščeponavičius Pranas, Julio	Gudeliai	1949.03.18
49.	Jokubaitis Pranas, Petro	Vijuoliai	1949.08.19
50.	Grinius Antanas	Anioliai	1949.05.03

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 69, l.7.

7 lentelė

ŽEIMELIO VALSČIAUS KOLŪKIŲ NARIŲ SKAIČIUS IR PLOTAS 1948 – 1949 M.*

Eil. Nr.	Kolūkis	Apylinkė	Bendras plotas ha	Valstiečių ūkių skaičius	Kolūkio darbingi asmenys		
					vyras	moterys	paaugliai
1.	Dzerdžinskio vardo	Kairelių	**	72	40	62	13
2.	Mūsų rytojūs	Gelčių	**	39	21	36	12
3.	Putreliai	Baltausių	117	9	9	9	2
4.	Švitinys	Gelčių	220	36	24	27	6
5.	Šviesa	Gelčių	302	41	18	31	4
6.	Kukai	Gelčių	540	29	16	24	0
7.	Pažanga	Baltausių	599,3	56	41	53	14
8.	Aušra	Žeimelio	779	59	27	51	17
9.	Salomėja Neris	Žeimelio	900	120	55	87	6
10.	Didvyris	Pikčiūnų	924	50	31	52	10
11.	Naujas kelias	Lauksodžio	930	60	43	59	35
12.	Petras Cvirka	Lauksodžio	935	99	89	100	40

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, F. 4, Ap. 1, B. 51, L. 1-18; B. 32, L. 1-18; B. 257, L. 1-18; B. 487, L. 1-19; B. 422, L. 1-18; B. 543, L. 1-18; B. 510, L. 1-18; B. 354, L. 1-18; B. 334, L. 1-18; B. 582, L. 1-18; B. 605, L. 1-18.

** Nėra duomenų.

8 lentelė

KRIUKŲ VALSČIAUS KOLŪKIŲ NARIŲ SKAIČIUS IR PLOTAS 1948 – 1949 M.*

Eil. Nr.	Kolūkis	Apylinkė	Bendras plotas ha	Valstiečių ūkių skaičius	Kolūkio darbingi asmenys		
					vyras	moterys	paaugliai
1.	Vaišnoriai	Latveliškių	314,75	21	20	18	1
2.	Pirmyn į komunizmą	Veikšių	333,75	28	**	**	**
3.	Švyturys	Blauzdžiūnų	399	34	**	**	**
4.	Šilas	Nociūnų	416	25	**	**	**

5.	Čiapajevo	Latveliškių	442	33	**	**	**
6.	Naujas gyvenimas	Kriukų	459,62	33	19	27	2
7.	Čekistas	Kriukų	462,09	45	43	49	14
8.	Aušra	Blauzdžiūnų	492	31	21	32	10
9.	Rytas**	Kriukų	511	59	23	61	6
10.	Viljamso	Latveliškių	523	37	37	44	7
11.	Tiesus kelias	Veikšių	553	32	36	40	12
12.	Kultūra	Kriukų	577,29	76	41	58	19
13.	Timiriazovo	Nociūnų	599	39	**	**	**
14.	Artojas	Blauzdžiūnų	835	42	**	**	**
15.	Pirmūnas	Nociūnų	918	101	**	**	**
16.	Komjaunuolis	Veikšių	1001,59	69	43	65	16

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, F. 1, Ap. 1, B. 1439, L. 1-18; B. 1563, L. 1-18; B. 1533, L. 1-18; B. 879, L. 1-18; B. 682, L. 1-17; B. 640, L. 1-18; B. 288, L. 1-18; B. 126, L. 1-18.

** Nėra duomenų.

9 lentelė

LINKUVOS VALSČIAUS KOLŪKIŲ NARIŲ SKAIČIUS IR PLOTAS 1948 – 1949 M.*

Eil. Nr.	Kolūkis	Apylinkė	Bendras plotas ha	Valstiečių ūkių skaičius	Kolūkio darbingi asmenys		
					vyrų	moterys	paaugliai
1.	Gegužės Pirmoji	Megučionių	269,55	24	19	25	14
2.	Žemaitė	Lumbelių	300	23	24	19	6
3.	Artojas	Megučionių	340	19	17	17	5
4.	Bolševikas	Megučionių	434,68	26	17	19	2
5.	Mūša	Gedžiūnų	459,61	33	22	24	5
6.	Karys	Gedžiūnų	485	27	20	24	11
7.	Maksimo Gorkio	Gedžiūnų	500	30	21	22	8
8.	Tarybinis rytojus	Megučionių	505	34	20	26	7
9.	Galybė	Blekonių	600	37	28	22	15
10.	Lenino keliu	Megučionių	600	43	32	34	2
11.	Raudonoji vėliava	Gaižūnų	659,34	36	27	43	10
12.	Spindulys	Gudžiūnų	672	39	31	48	11
13.	Paryžiaus komuna	Guostagalio	873	35	37	31	13
14.	Laisvės kelias	Miciškių	900	37	30	35	7

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, F. 4, Ap. 1, B. 91, L. 1-19; B. 41, L. 1-18; B. 23, L. 1-18; B. 277, L. 1-18; B. 398, L. 1-18; B. 343, L. 1-18; B. 126, L. 1-18; B. 200, L. 1-18; B. 271, L. 1-18; B. 558, L. 1-18; B. 520, L. 1-18; B. 675, L. 1-18; B. 807, L. 1-14.

1948–1949 M. PAKRUOJO VALSČIAUS BUOŽIŲ ŪKIŲ SĄRAŠAS*

Eil. Nr.	Pavardė Vardas	Apylinkė	Žemės dydis ha	Priežastis
1.	Petras Petrauskas	Telišionių	20	Naudojo samdomąją darbo jėgą
2.	Petras Grybė	Telišionių	0,56	Naudojo samdomąją darbo jėgą
3.	Jonas Juozapaitis	Poškėčių	15	Naudojo samdomąją darbo jėgą
4.	Antanas Kazokaitis	Poškėčių	23,84	Naudojo samdomąją darbo jėgą
5.	Mykolas Libauskas	Pakruojo	21,49	Naudojo samdomąją darbo jėgą bei turėjo kuliamąją mašiną
6.	Emilija Jeneliūnienė	Telišionių	23,54	Naudojo samdomąją darbo jėgą
7.	Fabijonas Valašinas	Balsių	13,40	Naudojo samdomąją darbo jėgą
8.	Juozas Petrauskas	Telišionių	20	Naudojo samdomąją darbo jėgą
9.	Antanas Rudzinkas	Klovainių	12,94	Naudojo samdomąją darbo jėgą prie kuliamosios mašinos
10.	Jonas Petrauskas	Telišionių	20	Naudojo samdomąją darbo jėgą
11.	Leonas Petrauskas	Telišionių	24,7	Naudojo samdomąją darbo jėgą
12.	Anelė Geležytė	Šukionių	23	Naudojo samdomąją darbo jėgą
13.	Juozas Masilionis	Klovainių	23,71	Ūkis nepajėgus reformos paliestas
14.	Antanas Kriščiūnas	Laipuškių	30	Naudojo samdomąją darbo jėgą
15.	Juozas Verkėlis	**	16,76	Naudojo samdomąją darbo jėgą bei turėjo kuliamąją mašiną
16.	Bronius Areina	Klovainių	25	Naudojo samdomąją darbo jėgą
17.	Bronius Laurikietis	Poškėčių	27,72	Naudojo samdomąją darbo jėgą ir fiktyviai valdė 50,99 ha žemės
18.	Stasys Laurikietis	Poškėčių	15,36	Naudojo samdomąją darbo jėgą
19.	Jonas Rudzinkas	Klovainių	18,89	Naudojo samdomąją darbo jėgą priedo turėjo traktorių bei kuliamąją mašiną
20.	Petras Sitavičius	Poškėčių	20	Naudojo samdomąją darbo jėgą
21.	Emilija Juozapaitytė	Telišionių	15	Naudojo samdomąją darbo jėgą
22.	Juozas Navadunskis	Telišionių	14	Naudojo samdomąją darbo jėgą
23.	Ona Malinauskienė	Pakruojo	24,08	**
24.	Felikas Bula	Akmenėlių	20	Naudojo samdomąją darbo jėgą
25.	Juozas Grėbliuskas	Akmenėlių	18	Naudojo samdomąją darbo jėgą
26.	Stasys Bula	Akmenėlių	18,76	Naudojo samdomąją darbo jėgą. Spec. evakuotas
27.	Klemas Šalkauskas	Poškėčių	20,02	Naudojo samdomąją darbo jėgą
28.	Ignas Stankevičius	Balsių	20,23	**
29.	Stasys Navarauskas	Kapčiūnų	18,63	Turėjo traktorių bei kuliamąją mašiną
30.	Stefa Urbonienė	Balsių	23	Naudojo samdomąją darbo jėgą
31.	Petras Urbonas	Klovainių	16,70	Naudojo samdomąją darbo jėgą bei turėjo kuliamąją mašiną

32.	Bronius Atkočiūnas	Kapčiūnų	20,50	Naudojo samdomąją darbo jėgą
33.	Antanas Dukaitis	Kapčiūnų	16,10	**
34.	Juozas Urkas	Klovainių	18,50	Turėjo kuliąmąją mašiną ir traktorių
35.	Juozas Krištopaitisb	Kapčiūnų	23,10	Naudojo samdomąją darbo jėgą
36.	Bronius Petronis	Kapčiūnų	12,57	Naudojo samdomąją darbo jėgą
37.	Jonas Prikockis	Akmenėlių	19,98	Naudojo samdomąją darbo jėgą
38.	Povilas Dapšis	Klovainių	23,06	Naudojo samdomąją darbo jėgą
39.	Jonas Daniševičius	Akmenėlių	21,19	Naudojo samdomąją darbo jėgą
40.	Kazys Valiušis	Klovainių	20	Naudojo samdomąją darbo jėgą
41.	Jonas Kripa	Telišionių	15,52	Naudojo samdomąją darbo jėgą
42.	Juozas Mikolaitis	Telišionių	20	Naudojo samdomąją darbo jėgą
43.	Statys Kuprys	Kapčiūnų	25	Naudojo samdomąją darbo jėgą
44.	Stasys Juknevičius	Kapčiūnų	25	Naudojo samdomąją darbo jėgą
45.	Ignas Misiūnas	Kapčiūnų	20,72	Naudojo samdomąją darbo jėgą
46.	Kazys Ušinskas	Klovainių	20,10	Naudojo samdomąją darbo jėgą
47.	Antanas Žukaitis	Poškėčių	27,45	Naudojo samdomąją darbo jėgą
48.	Jonas Vembrė	Poškėčių	20	Naudojo samdomąją darbo jėgą
49.	Jurgis Kripa	Poškėčių	19,83	Naudojo samdomąją darbo jėgą
50.	Kazys Augėnas	Poškėčių	24,56	Naudojo samdomąją darbo jėgą
51.	Kazys Raziulis	Poškėčių	29,80	Naudojo samdomąją darbo jėgą
52.	Jonas Latonas	Balsių	18,71	Naudojo samdomąją darbo jėgą
53.	Mykolas Kripa	Poškėčių	26,08	Naudojo samdomąją darbo jėgą
54.	Jonas Matuzevičius	Laipuškių	21	Naudojo samdomąją darbo jėgą
55.	Povilas Švambaris	Poškėčių	29,61	Naudojo samdomąją darbo jėgą
56.	Mykolas Kazlauskas	Laipuškių	25	Naudojo samdomąją darbo jėgą
57.	Ksavieras Jareckas	Laipuškių	29,51	Naudojo samdomąją darbo jėgą
58.	Jurgis Bagdonas	Poškėčių	28,73	Naudojo samdomąją darbo jėgą
59.	Kazys Rusteika	Poškėčių	22,46	Naudojo samdomąją darbo jėgą
60.	Petras Karbauskas	Poškėčių	25	Naudojo samdomąją darbo jėgą
61.	Adelė Dovidauskienė	Klovainių	19,10	Naudojo samdomąją darbo jėgą
62.	Ignas Balčiūnas	Laipuškių	30	Naudojo samdomąją darbo jėgą
63.	Juozas Šukys	Klovainių	18,60	Naudojo samdomąją darbo jėgą
64.	Antanas Šimoliūnas	Laipuškių	25	Naudojo samdomąją darbo jėgą
65.	Jonas Juozapaitis	Poškėčių	19,50	Naudojo samdomąją darbo jėgą
66.	Domas Bekeris	Klovainių	22,17	Naudojo samdomąją darbo jėgą
67.	Kazys Malinauskas	Telišionių	20	Naudojo samdomąją darbo jėgą
68.	Kazys Juozapaitis	Telišionių	21,32	Naudojo samdomąją darbo jėgą
69.	Teodora Tarasevičienė	Telišionių	20	Naudojo samdomąją darbo jėgą
70.	Povilas Siriūnas	Laipuškių	18,11	Naudojo samdomąją darbo jėgą
71.	Kazys Bučkys	Balsių	9,29	Naudojo samdomąją darbo jėgą
72.	Kazys Šernas	Balsių	20,83	Naudojo samdomąją darbo jėgą
73.	Antanas Linda	Klovainių	19,11	Naudojo samdomąją darbo jėgą
74.	Antanas Juknevičius	Kapčiūnų	17,04	Naudojo samdomąją darbo jėgą
75.	Domas Kazlauskas	Laipuškių	19,81	Naudojo samdomąją darbo jėgą
76.	Jonas Klebaris	Telišionių	18,85	Naudojo samdomąją darbo jėgą
77.	Ona Šimkienė	Akmenėlių	23,56	Naudojo samdomąją darbo jėgą,

				slėpė gyvulius
78.	Julius Gulbinas	Akmenėlių	**	Slėpė gyvulius
79.	Antanas Ragulis	Akmenėlių	**	Slėpė gyvulius
80.	Julius Mučas	Kapčiūnų	**	Slėpė gyvulius
81.	Mozūras	Balsių	**	Slėpė gyvulius
82.	Bronius Tamošiūnas	Laipuškių	**	Spec. evakuotas
83.	Petras Grybas	Pakruojo	**	Spec. evakuotas
84.	Martynas Šernas	Balsių	23,40	Naudojo samdomąją darbo jėgą
85.	Stasys Tomkus	Joniškaičių	27	Naudojo samdomąją darbo jėgą ir bendravo su partizanais
86.	Liudvikas Klebaris	Sutkūnų	**	Naudojo samdomąją darbo jėgą
87.	Augustas Petrauskas	Joniškaičių	**	**
88.	Grasilda Daugšienė	Poškėčių	**	Spec. evakuota
89.	Fėlė Laurikėytė	Poškėčių	**	Spec. evakuota

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 282, l. 70-71; b. 283, l. 260, 279, 291, 318; b. 311, l. 2; b. 330, l. 18, 61-62, 76-77, 98; b. 331, l. 401, 562; b. 366, l. 249; b. 373, l. 340; b. 374, l. 609; b. 376, l. 514; f. 16, ap. 2, b. 4, l. 16, 18; b. 382, l. 43; b. 366, l. 249; f. 129, ap. 1, b. 86, l. 84.

** Nėra duomenų.

11 lentelė

PAKRUOJO VALSČIAUS KOLŪKIŲ NARIŲ SKAIČIUS IR PLOTAS 1948-1949 M.*

Eil. Nr.	Kolūkis	Apylinkė	Bendras plotas ha	Valstiečių ūkių skaičius	Kolūkio darbingi asmenys		
					vyrų	moterys	paaugliai
41.	Aušra	Pakruojo	373,52	53	34	48	22
42.	Raudonosios žvaigždės	Akmenėlių	690	64	41	62	36
43.	Į šviesią ateitį	Akmenėlių	452,14	37	33	46	3
44.	Šviesiu keliu	Balsių	649	46	**	**	**
45.	Raudonosios aušros	Klovainių	655	90	60	85	14
46.	Kundročiai	Poškėčių	350	**	**	**	**
47.	Salomėja Neris	Balsių	819	38	**	**	**
48.	Naujasis ūkis	Balsių	459	48	**	**	**
49.	Viltis	Balsių	368	45	**	**	**
50.	Padauguva	Balsių	598	49	**	**	**
51.	Laimučiai	Laipuškių	244	**	**	**	**
52.	Žvirgždžiūnai	Kapčiūnų	501	**	**	**	**
53.	Kapčiūnai	Kapčiūnų	630	**	**	**	**
54.	Jukiškiai	Balsių	599	**	**	**	**
55.	Margiai	Klovainių	638	**	**	**	**
56.	Pavasaris	Klovainių	393	32	23	30	13
57.	Kareiviškiai	Poškėčių	203	**	**	**	**
58.	Kulyčiai	Poškėčių	328	28	21	25	5
59.	Saveliai	Šukionių	313	20	18	22	11
60.	Siečiai	Kapčiūnų	510	38	29	28	7
61.	Sidaugai	Telišionių	454	25	16	20	5

62.	Auštančio ryto	Telišionių	267	17	16	15	4
63.	Sitkūnai	Laipuškių	325	26	20	29	5
64.	Daugšigaliai	Telišionių	475	38	40	47	7
65.	Poškėčiai	Poškėčių	697	**	**	**	**
66.	Palečiai	Telišionių	716	56	37	59	17
67.	Vorošilovas	Poškėčių	404	65	45	67	22
68.	Jasaičiai	Šukionių	389	**	**	**	**
69.	Pirmoji vaga	Laipuškių	692	45	41	45	13
70.	Puodiškiai	Laipuškių	450	35	29	30	7
71.	Pakalniškiai	Laipuškių	332,21	43	43	44	11
72.	Spilgiai	Klovainių	416,62	**	**	**	**
73.	Beržiniai	Klovainių	747,18	41	38	37	7
74.	Noreikoniai	Akmenėlių	700	77	50	70	27
75.	11-ojo komjaunimo suvažiavimas	Telišionių	410,68	29	24	24	8
76.	Bešoniai	Klovainių	713	50	58	61	15

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 21, l. 1; b. 24, l. 1; b. 40, l. 1; b. 46, l. 1; b. 63, l. 1; b. 150, l. 1; b. 190, l. 8; b. 313, l. 1; b. 327, l. 1; b. 334, l. 1; b. 370, l. 1; b. 400, l. 1; b. 435, l. 1; b. 438, l. 1; b. 443, l. 1; b. 446, l. 1; f. 48, ap. 1, b. 333, l. 28-29, 338.

** Nėra duomenų.

12 lentelė

PAKRUOJO VALSČIAUS KOLŪKIŲ SUVISUOMENINTŲ GYVULIŲ DUOMENYS 1948–1949 M.*

Eil. Nr.	Kolūkis	Apylinkė	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
37.	Aušra	Pakruojo	45	19	30	26	99
38.	Raudonoji žvaigždė	Akmenėlių	47	27	43	23	400
39.	Į šviesią ateitį	Akmenėlių	44	19	23	21	61
40.	Šviesiu keliu	Balsių	34	20	14	18	**
41.	Raudonoji aušra	Klovainių	57	30	30	26	96
42.	Kundročiai	Poškėčių	**	**	**	**	**
43.	Salomėja Neris	Balsių	44	29	26	17	**
44.	Naujasis ūkis	Balsių	48	14	11	12	200
45.	Viltis	Balsių	26	9	10	12	**
46.	Padauguva	Balsių	44	20	10	12	**
47.	Laimučiai	Laipuškių	**	**	**	**	**
48.	Žvirgždžiūnai	Kapčiūnų	**	**	**	**	**
49.	Kapčiūnai	Kapčiūnų	**	**	**	**	**
50.	Jukiškiai	Balsių	**	**	**	**	**
51.	Margiai	Klovainių	**	**	**	**	**
52.	Pavasaris	Klovainių	35	20	17	20	91
53.	Kareiviškiai	Poškėčių	**	**	**	**	**
54.	Kulyčiai	Poškėčių	34	18	17	6	50
55.	Saveliai	Šukionių	21	11	10	13	60
56.	Siečiai	Kapčiūnų	37	26	18	10	96
57.	Sidaugai	Telišionių	31	15	6	12	49

58.	Auštančio ryto	Telišonių	26	21	5	10	34
59.	Sitkūnai	Laipuškių	33	23	19	12	90
60.	Daugšgaliai	Telišonių	38	15	24	11	89
61.	Poškėčiai	Poškėčių	**	**	**	**	**
62.	Palečiai	Telišonių	54	25	15	11	94
63.	Vorošilovas	Poškėčių	49	25	25	13	97
64.	Jasaičiai	Šukionių	**	**	**	**	**
65.	Pirmoji vaga	Laipuškių	52	21	21	15	61
66.	Puodiškiai	Laipuškių	35	17	20	23	85
67.	Pakalniškiai	Laipuškių	54	20	17	16	75
68.	Spilgiai	Klovainių	**	**	**	**	**
69.	Beržiniai	Klovainių	40	16	43	26	70
70.	Noreikoniai	Akmenėlių	76	33	40	11	100
71.	11-ojo komjaunimo suvažiavimas	Telišonių	30	35	14	25	70
72.	Bešoniai	Klovainių	52	14	15	8	69

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 21, l. 8; b. 24, l. 8; b. 40, l. 8; b. 46, l. 8; b. 63, l. 8; b. 150, l. 8; b. 190, l. 8; b. 313, l. 8; b. 327, l. 8; b. 334, l. 8; b. 370, l. 8; b. 400, l. 8; b. 435, l. 8; b. 438, l. 8; b. 443, l. 8; b. 446, l. 8; f. 48, ap.1, b. 333, l. 342.

** Nėra duomenų.

13 lentelė

ŪKININKŲ ŽEMĖS MOKESTIS 1947–1950 M.*

Ūkio dydis (ha)	Vidutinė mokesčio suma				1947–1950 m. padidėjo (kartų)
	1947 m.	1948 m.	1949 m.	1950 m.	
Iki 1	5	5	62	218	43,6
1-2	12	24	119	512	42,7
2-3	25	52	210	815	32,6
3-5	51	88	301	1246	24,4
5-7	99	170	436	2173	22,0
7-10	208	343	684	3525	17,0
10-13	405	696	1091	4754	11,7
13-16	738	1140	1710	6496	8,8
16-20	1365	2221	2879	8076	6,0
20-25	2186	3784	4619	11220	5,1
25-30	3648	5144	7208	12247	3,4
Vidurkis	378	547	778	2048	5,4

* Lentelė sudaryta remiantis: Truska L., *Lietuva 1938-1953 metais*, Kaunas, 1995, p. 161.

1947–1950 M. ŽEMĖS ŪKIO PRODUKTŲ PRIEVLĖS (pyliavos)*

Prievolės	7 ha dydžio ūkiui		15 ha dydžio ūkiui		
	1947 m.	1950	1947	1950	
				„darbo valstiečiui“	„buožei“
Grūdų, cnt	1,75	3,0	7,2	7,2	10,8
Bulvių, cnt	1,25	3,0	5,4	7,2	10,8
Mėsos, cnt	20	100	72	240	360
Pieno, cnt	258	500	540	720	1080
Kiaušinių, vnt.	30	150	96	360	540

* Lentelė sudaryta remiantis: Truska L., *Lietuva 1938-1953 metais*, Kaunas, 1995, p. 162.

ŽEMĖS ŪKIO KOLEKTYVIZACIJA LIETUVOJE (atitinkamų metų pradžioje)*

Metai	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Kolūkių skaičius	20	614	6032	4471	2938	2628	2252	1809
Juose kiemų (tūkst.)	0,3	15,2	229,3	326,1	342,6	359,6	360,6	363,6
Valstiečių ūkių sukolektyvinimas (proc.)	0,08	3,9	60,5	89,1	94,1	98,8	99,7	99,7
Vidutinis kolūkio žemės plotas (ha)	204	330	423	835	1340	1640	2000	2480
Vidutinio kolūkio dydis pagal kiemų skaičių	15	25	38	73	117	137	160	201

* Lentelė sudaryta remiantis: Meškauskas K., *Lietuvos ūkis 1940-1990*, Vilnius, 1994, p. 54.

MAŠINŲ-TRAKTORIŲ STOTYS 1948–1951 M.*

Vystymosi rodikliai	1948 m.	1949 m.	1950 m.	1951 m.
MTS	62	77	113	120
Traktoriai	499	1718	3251	4726
Kombainai	**	20	149	540
Automašinos ir autocisternos	92	221	367	544
Traktoriniai plūgai	578	1334	3107	4673
Iš viso darbuotojų	1509	5211	7472	8207

* Lentelė sudaryta remiantis: Lietuvos TSR istorija, t. 4, Vilnius, 1975, p. 209.

** Nėra duomenų.

1950 M. JONIŠKIO RAJONO SUSTAMBINTŲ KOLŪKIŲ SĄRAŠAS*

Eil. Nr.	Kolūkis	Susijungę kolūkiai	Susijungimo data	Kolūkio bendras plotas ha	Ariamos žemės plotas ha	Kiemų skaičius	Pirmininkas
1.	„Stalino“	„Kepaliai“, „Beržininkai“	1950-08-12	158	995	92	*
2.	„Jaunoji gvardija“	„Jaunoji gvardija“, „Naujas kelias“, „Maironiai“	1950-08-13	1336	1038	118	Putna
3.	„Aurora“	„Marytė Melninkaitė“, „Nėris“, „Kalnelis“	1950-08-14	1874	1530	173	Šlipaitis
4.	„Lenino“	„Laimė“, „Ežeikiai“, „Ateitis“	1950-08-15	1408	1167	91	Zigmantas
5.	„Kirovas“	„Mikšiūnai“, „Ažuolas“, „Aukštinė varpa“	1950-08-19	2015	1620	151	Vaitekūnas
6.	„Raudonasis spalis“	„Tausėnai“, „Nauja vaga“, „Gegužės 9“	1950-08-19	1941	1239	97	Zubrys
7.	„Marytė Melninkaitė“	„Pirmieji žingsniai“	1950-08-19	1455	1181	103	Ulvydas

		„Balandis“, „Džiugiai“					
8.	„Vorošilovas“	„Gedimino pilis“, „LKP(b)VI suvažiavimas“, „Jaunasis leninietis“	1950-08-20	1799	1490	108	Mačiulis
9.	„Julius Janonis“	„Kirnaičiai“, „Niūraičiai“, „Progresas“, „Julius Janonis“	1950-08-20	1580	1331	145	Kadys
10.	„Bolševikas“	„Jaunas artojas“, „Šimkūnai“, „Vorošilovas“	1950-08-20	1616	1199	111	Gulbinas
11.	„Ždanovo“	„Liepkariai“, „Gegužės pirmoji“, „Sraunioji Šešupė“	1950-08-22	1456	1239	97	Zubrys
12.	„Lenino keliu“	„Juodžiai“, „Rubežninkai“, „Lenino keliu“	1950-08-23	1738	1118	118	Kriščiūnas

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 1, l. 6, 7, 28, 29, 30

18 lentelė

JONIŠKIO RAJONO KOLŪKIAI 1960 M.

Eil. Nr.	Kolūkio pavadinimas	Apylinkė	Kolūkio pirmininkas	Gyvenviečių skaičius	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius
1	Artojas	Gudaičiai	P. Slušnys	8	137	274
2	Auksinė varpa	Žagarė	E. Nemunis	8	136	355
3	Aušra	Žagarė	K. Pekauskas	6	73	153
4	Bariūnai	Saugėlaukis	P. Ramonas	5	119	241
5	Čiapajevo	Kriukai	A. Šližys	20	262	474
6	Didvyris	Svirpliai	J. Žemenauskas	7	119	227
7	Gegužės 1-oji	Skribakiai	A. Šniukas	6	121	228
8	Jankūnai	Toliočiai	J. Popovas	7	93	206
9	Jaunoji gvardija	Jakiškiai	J. Jankauskas	4	140	280
10	Juliaus Janonio	Kirnaičiai	P. Grėbliauskas	5	110	229
11	Juodeikiai	Dameliai	P. Stankus	4	68	111
12	Kalinino	Skilvoniai	A. Jurgelis	5	117	247

13	V. Mickevičiaus – Kapsuko	Pociūnai	**	5	83	145
14	Kepaliai	Kepaliai	A. Motiejūnas	7	214	427
15	Kiburiai	Buivydžiai	V. Šimkevičius	4	67	145
16	Kirovo	Stupurai	P. Tvarušis	7	143	339
17	Karolio Požėlos	Gudaičiai	V. Gadliauskas	4	104	339
18	Laisvė	Darginiai	J. Paškevičius	13	148	298
19	Lenino	Pociūnai	V. Rinkevičius	9	160	310
20	Mekiai	Stupurai	J. Nemanius	7	143	286
21	Mičiurino	Gasčiūnai	L. Lenčiauskas	8	146	302
22	Marytės Melnikaitės	Pociūnai	T. Butkus	5	156	355
23	Naujas gyvenimas	Svirpliai	J. Stravinskas	8	134	253
24	Paryžiaus Komuna	Šluostikiai	J. Mulevičius	8	81	228
25	Pergalė	Skaistgirys	J. Viliūnas	11	225	342
26	Raudonoji žvaigždė	Darginiai	A. Paukštėlis	8	134	271
27	Reibeniai	Skaistgirys	P. Drigotas	6	124	258
28	Spartuolis	Gataučiai	E. Diržinskas	3	101	206
29	Šaltinis	Skaistgirys	K. Karanauskas	5	91	200
30	Šviesioji ateitis	Pabalčiai	A. Kudulis	5	162	324
31	Taika	Kriukai	S. Čerkauskas	9	116	230
32	Tarybinis artojas	Rudiškiai	A. Jarmalavičius	8	144	357
33	Tarybinis balsas	Rudiškiai	J. Špakauskas	9	158	322
34	Tarybų Lietuva	Žagarė	E. Naudužienė	7	90	217
35	Tėvynė	Skaistgirys	V. Norkus	3	114	206
36	Už taiką	Žiuriai	A. Puidokas	6	169	334
37	Vienybė	Pabalčiai	J. Sabalys	3	132	281
38	Vilkija	Dameliai	A. Černiauskas	6	129	252
39	Ždanovo	Kirnaičiai	S. Ališauskas	6	106	223
40	Žvelgaičiai	Žagarė	O. Varanauskaitė	6	59	112

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 404, ap. 1, b. 240, l. 27

19 lentelė

LIETUVOS KOLŪKIŲ MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1948–1952 METAIS*

Vidutiniškai 1 kolūkyje (vnt.)	Atitinkamų metų pradžioje				
	1948	1949	1950	1951	1952
Galvijų	7,1	11,2	10,9	40,3	85,4
Kiaulių	1,7	9,0	17,4	35,3	75,8
Avių	2,9	6,8	12,7	23,4	39,0
Arklių	6,4	29,2	42,7	78,6	113,9

* Lentelė sudaryta remiantis: Gregorauskas M., *Tarybų Lietuvos žemės ūkis 1940-1960*, Vilnius, 1960, p. 18.

VISŲ KATEGORIJŲ ŪKIŲ GYVULIŲ IR PAUKŠČIŲ SKAIČIUS

Metai	Galvijai	iš to skaičiaus karvės	Kiaulės	Avys ir ožkos	Iš to skaičiaus avys	Arkliai	Paukščiai
1941	1054,0	782,0	1068,0	627,0	610,7	546,0	3800,0
1946	680,0	456,7	518,9	377,4	366,4	409,3	2850,0
1951	730,6	504,5	722,9	401,9	378,2	381,4	3889,5
1956	869,4	509,8	879,1	584,1	537,8	281,5	6296,9
1961	1223,0	737,1	1720,2	383,7	370,9	232,4	7205,1
1962	1341,7	773,2	1605,6	363,6	351,6	220,2	7019,6
1963	1328,3	796,5	1488,6	322,8	311,7	205,8	6936,9
1964	1364,2	809,6	1501,0	279,2	268,8	188,8	6932,6
1965	1384,5	808,6	1552,5	230,4	218,9	175,5	7367,2
1966	1526,2	828,0	1731,0	198,4	187,2	170,5	7302,1
1967	1643,5	860,5	1698,5	180,9	170,2	166,9	7171,8
1968	1642,7	863,4	1569,2	171,5	162,2	164,3	7356,7
1969	1662,2	857,9	1750,6	168,0	159,7	160,5	8045,8
1970	1714,4	856,7	2078,8	159,8	152,8	151,0	9012,1
1971	1814,6	861,3	2296,8	160,5	153,9	146,4	9626,6
1972	1857,4	860,8	2333,9	152,8	146,7	134,3	9441,7

* Lentelė sudaryta remiantis: Centrinė Statistikos Valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos. *Lietuvos TSR Ekonomika ir Kultūra*, Vilnius, 1972, P. 239.

TARIBINIŲ ŪKIŲ GYVULIŲ IR PAUKŠČIŲ SKAIČIUS

Metai	Galvijai	iš to skaičiaus karvės	Kiaulės	Avys	Arkliai	Paukščiai
1951	25,2	9,5	45,7	8,4	11,2	56,1
1956	38,4	16,5	65,9	-	12,6	70,9
1961	152,4	61,3	244,6	6,7	33,0	173,7
1962	177,4	71,7	230,6	7,1	32,1	296,0
1963	179,8	77,3	222,9	7,8	30,5	383,3
1964	191,9	81,9	217,3	6,4	29,1	407,9
1965	212,1	94,5	212,6	6,3	31,4	525,3
1966	257,1	113,9	243,7	3,2	36,5	632,3
1967	267,5	117,9	238,0	1,4	36,2	787,3
1968	267,2	116,1	226,2	1,3	35,3	1165,1
1969	265,7	113,6	247,9	1,0	33,9	1618,3
1970	272,7	111,9	296,3	1,0	31,2	2109,6
1971	289,0	113,4	325,7	1,4	30,4	2387,4
1972	294,8	113,7	336,6	3,1	27,5	2665,9

* Lentelė sudaryta remiantis: Centrinė Statistikos Valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos. *Lietuvos TSR Ekonomika ir Kultūra*, Vilnius, 1972, P. 239.

**PAKRUOJO RAJONO KLOVAINIŲ APYLINKĖS „PAVASARIO“ KOLŪKIO
MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1956 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	2502	1732	154	90	101	80	257
1951	**	**	**	**	**	**	**
1952	2447,46	1602	171	209	335	70	733
1953	2449,55	1719,90	161	271	350	103	519
1954	2432,95	1551,95	179	336	411	160	1151
1955	2433	1559	132	180	176	85	364
1956	2433	1516	136	188	276	75	530

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 446, ap. 1, b. 7, l. 9, 18; b. 13, l. 11, 22; b. 18, l. 11, 25; b. 22, l. 8, 16; b. 25, l. 6, 14; b. 30, l. 7, 16.

** Nėra duomenų.

**PAKRUOJO RAJONO VALAINIŲ (NUO 1954 M. ŠUKIONIŲ) APYLINKĖS „AUŠROS“
KOLŪKIO MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1952–1956 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1952	2501,79	1718,09	191	243	246	176	422
1953	2380,98	1714,18	182	392	341	143	814
1954	2941,29	1909,82	196	378	481	213	1687
1955	2823	1926	141	202	146	135	830
1956	2934,66	1940,74	137	240	190	159	647

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 282, ap. 1, b. 21, l. 11, 22; b. 26, l. 12, 26; b. 31, l. 7, 15; b. 39, l. 6, 14; l. 45, l. 7, 16.

**PAKRUOJO RAJONO KAUKSNUJŲ (NUO 1954 M. STAČIŪNŲ) APYLINKĖS
„PERGALĖS“ KOLŪKIO MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1956 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	2328	1769	**	**	**	**	**
1951	2274	1648	**	**	**	**	**
1952	1923	1655	**	**	**	**	**
1953	2820,33	1947	191	314	367	177	766
1954	2929,83	1893,32	207	345	460	190	1438
1955	2930	1976	157	199	79	53	506
1956	2923	2001,84	149	214	151	85	683

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 456, ap. 1, b. 25, l. 11, 25; b. 28, l. 7, 15; b. 30, l. 6, 14; b. 36, l. 7, 16; b. 13, l. 1.

** Nėra duomenų.

**PAKRUOJO RAJONO LYGUMŲ APYLINKĖS „LYGUMAI“ KOLŪKIO MATERIALINĖS
BŪKLĖS KITIMAS 1950–1956 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	2171	1504	158	120	169	75	395
1951	2148,99	1416	164	220	350	183	649
1952	2317,77	1578,47	148	218	295	166	1084
1953	2439,68	1749,10	144	282	366	149	1078
1954	5292,61	3808,26	361	679	1048	466	3477
1955	5092	3836	273	559	231	162	1128
1956	2457	1722	132	283	172	66	472

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 466, ap. 1, b. 8, l. 8, 18; b. 14, l. 17, 27; b. 21, l. 12, 23; b. 27, l. 12, 26; b. 33, l. 6, 12; b. 40, l. 6, 14; B. 46, l. 7, 16.

PAKRUOJO RAJONO LAIPUŠKIŲ (NUO 1954 M. KLOVAINIŲ) APYLINKĖS „PIRMOSIOS VAGOS“ KOLŪKIO MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1956 M.*

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	1202	856	106	41	38	31	136
1951	**	**	**	**	**	**	**
1952	1205	797	133	96	191	78	229
1953	2644,49	1678,65	218	300	464	136	1024
1954	**	**	214	292	310	143	812
1955	2644,49	1660,50	**	254	266	**	**
1956	2646,89	1627,24	132	273	137	102	627

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 469, ap. 1, b. 6, l. 8, 18; b. 11, l. 11, 22; b. 15, l. 12, 26; b. 20, l. 1, 2, 3, 4; b. 28, l. 8, 17; f. 482, ap. 1, b. 31, l. 123; f. 482, ap. 1, b. 32, l. 23.

** Nėra duomenų.

PAKRUOJO RAJONO ROZALIMO APYLINKĖS „Į ŠVIESIĄ ATEITI“ KOLŪKIO MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1956 M. *

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	3156	2314	247	102	83	122	542
1951	3492	2397	313	211	227	168	568
1952	3369,58	2367,97	298	289	298	179	1196
1953	3541,10	2325,48	263	312	323	181	1451
1954	3541,95	2336,01	244	435	575	240	1750
1955	3542	2339	157	229	99	104	428
1956	3556,59	2286,44	192	272	159	168	822

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 470, ap. 1, b. 2, l. 8, 18; b. 7, l. 9, 14; b. 14, l. 11, 22; b. 22, l. 12, 26; b. 28, l. 15, 23; b. 33, l. 6, 14; b. 40, l. 16, 22.

**PAKRUOJO RAJONO PAŠVITINIO APYLINKĖS „JAUNOSIOS GVARDIJOS“ KOLŪKIO
MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1956 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	1260,47	930	84	39	45	48	463
1951	**	**	105	67	102	92	275
1952	2831,13	2248	237	263	399	127	464
1953	2831,78	2174,43	219	316	380	898	1409
1954	2832	**	203	406	676	200	1846
1955	2831,98	2329,10	215	430	610	220	2270
1956	2851,65	2431,94	178	367	461	82	562

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 472, ap. 1, b. 8, l. 8, 18; b. 10, l. 5; b. 12, l. 11, 22; b. 14, l. 11; b. 17, l. 7; b. 23, l. 7, 16; , f. 482, ap. 1, b. 21, l. 200; f. 482, ap. 1, b. 32, l. 23, 112.

** Nėra duomenų.

**PAKRUOJO RAJONO SUTKŪNŲ (NUO 1954 M. PAMŪŠIO) APYLINKĖS „LENINO
KELIU“ KOLŪKIO MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1956 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	2489,45	1585	184	187	292	141	530
1951	2863	1897	184	187	292	141	633
1952	2539,37	1913,89	192	237	334	140	606
1953	2902,5	2176,6	185	274	432	139	1046
1954	2868,57	2080,71	198	367	490	222	1953
1955	2869	2089	187	299	175	141	824
1956	2880	1989	179	308	278	119	762

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 473, ap. 1, b. 9, l. 8, 18; b. 13, l. 8, 18; b. 18, l. 11, 22; b. 22, l. 12, 22; b. 26, l. 8, 16; b. 29, l. 6, 14; b. 32, l. 7, 16.

**PAKRUOJO RAJONO DERVELIŲ (NUO 1954 M. ROZALIMO) APYLINKĖS „ŽALGIRIO“
KOLŪKIO MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1951–1956 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1951	1973	1568	154	113	155	100	413
1952	**	1423	**	**	**	**	**
1953	1810,82	1382,55	183	215	348	119	863
1954	1810,32	1339,10	163	258	420	132	1459
1955	1811	1362	131	135	161	57	641
1956	1811	1349,70	128	159	147	60	599

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 474, ap. 1, b. 9, l. 8, 18; b. 18, l. 12, 26; b. 21, l. 8, 16; b. 25, l. 6, 14; b. 33, l. 7, 16.

** Nėra duomenų.

**PAKRUOJO RAJONO MELDINIŲ (NUO 1954 M. ŽVIRBLONIŲ) APYLINKĖS „AŽUOLO“
KOLŪKIO MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1956 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	1848	1339	158	68	62	84	328
1951	2025,03	1930	227	230	218	180	599
1952	2048,32	1805,41	154	199	270	141	860
1953	2032,57	1603,54	151	252	337	114	792
1954	2009,77	1479,26	147	282	456	170	1009
1955	2010	1482	108	179	112	59	217
1956	1940	1392	111	240	126	170	647

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 474, ap. 1, b. 8a, l. 8, 18; b. 16, l. 8, 18; b. 22, l. 6; b. 28, l. 15, 26; b. 37, l. 11, 25; b. 47, l. 9, 17; b. 56, l. 6, 14; b. 59, l. 1; f. 482, ap. 1, b. 33, l. 160.

**PAKRUOJO RAJONO STAČIŪNŲ APYLINKĖS „GEGUŽĖS PIRMOSIOS“ KOLŪKIO
MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1956 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	2195	1650	179	153	213	93	574
1951	2246,50	1518	185	248	335	154	566
1952	**	**	160	261	343	122	559
1953	3705,34	2731,81	260	463	635	208	1235
1954	3743	2772	424	539	1121	411	3430
1955	3891	2772	273	353	255	251	1099
1956	3901,16	2754,38	245	389	262	148	989

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 492, ap. 1, b. 4, l. 8, 18; b. 8, l. 8, 18; b. 10, l. 1, 2; b. 23, l. 11, 26; b. 28, l. 6, 14; b. 32, l. 6, 14; b. 37, l. 7, 16.

** Nėra duomenų.

**PAKRUOJO RAJONO POŠKĖČIŲ (NUO 1954 M. MAŽEIKONIŲ) APYLINKĖS
„VOROŠILOVO“ KOLŪKIO MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1956 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	1477,77	1309	125	77	82	59	256
1951	1853,53	1267	206	159	195	140	531
1952	1773,06	1324,06	167	182	271	93	497
1953	1773,06	1324,06	143	200	235	107	369
1954	1446,4	942,1	118	172	159	90	513
1955	1446	1005	107	151	89	69	406
1956	1390	992	88	160	80	66	279

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 601, ap. 1, b. 8, l. 8, 17; b. 13, l. 9, 19; b. 17, l. 11, 22; b. 20, l. 12, 26; b. 23, l. 8, 16; b. 27, l. 5, 12; b. 30, l. 7, 16.

**PAKRUOJO RAJONO AKMENĖLIŲ (NUO 1954 M. MAŽEIKONIŲ) APYLINKĖS
„GIMTOSIOS ŽEMĖS“ KOLŪKIO MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1955 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	1860	1541	173	79	106	55	561
1951	1812,75	1440	177	160	260	77	520
1952	2509	2119	217	220	315	133	1089
1953	2575,27	2044	195	256	337	152	925
1954	2419,18	1806	185	335	520	185	1500
1955	2561	1924	127	205	120	73	412

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 105, l. 8, 18; b. 112, l. 9, 19; b. 117, l. 11, 22; b. 121, l. 12, 26; f. 139, ap. 1, b. 4, l. 7, 15; b. 7, l. 6, 14.

**PAKRUOJO RAJONO TELIŠIONIŲ (NUO 1954 M. PAMŪŠIO) APYLINKĖS „MŪŠOS“
KOLŪKIO MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1953–1956 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1953	1954	1435,19	135	155	247	85	600
1954	1954,39	1168	141	209	297	100	576
1955	2030	1461	127	198	162	65	449
1956	2030	1461	115	189	115	55	283

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 626, ap. 1, b. 8, l. 7, 8; b. 11, l. 6, 14; b. 15, l. 7, 15; f. 5, ap. 1, b. 245, l. 12, 26.

**PAKRUOJO RAJONO GIKONIŲ APYLINKĖS „MARYTĖS MELNIKAITĖS“ KOLŪKIO
MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1952 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	1466	1089	115	37	42	56	185

1951	1485,37	1047	132	76	130	97	402
1952	**	**	128	116	85	82	335

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 216, l. 8, 18; b. 222, l. 9, 19; b. 225, l. 11.

** Nėra duomenų.

37 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO TELIŠIONIŲ APYLINKĖS „PIRMYN“ KOLŪKIO MATERIALINĖS
BŪKLĖS KITIMAS 1950–1952 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	1275	933	92	40	54	37	183
1951	1224	903	95	62	101	42	200
1952	1198,82	945,64	99	115	158	47	229

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 343, l. 8, 18; b. 346, l. 8, 18; b. 351, l. 10, 21.

38 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO LAIPUŠKIŲ APYLINKĖS „PUODIŠKIŲ“ KOLŪKIO
MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1952 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	1465	1050	103	80	46	43	241
1951	1434,63	971	116	100	101	75	418
1952	1977,06	880,35	118	156	139	50	243

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 374, l. 8, 18; b. 377, l. 9, 19; b. 382, l. 2, 23.

39 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO TELIŠIONIŲ APYLINKĖS „AUŠTANČIO RYTO“ KOLŪKIO
MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1951 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	751	**	56	39	40	39	213
1951	735	591	59	52	46	32	60

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 26, l. 8, 16; b. 29, l. 9, 19.

** Nėra duomenų.

40 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO MIKNIŪNŲ APYLINKĖS „SPARTUOLIO“ KOLŪKIO
MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1951 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	1468	1257	119	55	23	37	125
1951	1570	1256	130	120	111	56	228

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 461, l. 8, 18; b. 464, l. 9, 19.

41 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO MEDINIŠKIŲ APYLINKĖS „TARYBINIO LAUKO“ KOLŪKIO
MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1951 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	2098	1518	180	91	95	60	330
1951	2239,54	1463	187	132	144	121	283

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 528, l. 8, 18; b. 532, l. 9, 19.

42 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO POŠKĖČIŲ APYLINKĖS „VIENYBĖS“ KOLŪKIO MATERIALINĖS
BŪKLĖS KITIMAS 1950–1951 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	1185	713	95	56	119	42	124
1951	1361,52	857	96	99	120	50	277

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 588, l. 8, 18; b. 591, l. 9, 19.

43 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO BEINORAIČIŲ APYLINKĖS „PETRO CVIRKOS“ KOLŪKIO
MATERIALINĖS BŪKLĖS KITIMAS 1950–1951 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	1684	1279	110	94	85	59	298

1951	1684	1279	113	140	162	73	600
------	------	------	-----	-----	-----	----	-----

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 53, l. 8, 18; b. 56, l. 10, 29.

44 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO LYGUMŲ APYLINKĖS „TARYBŲ LIETUVOS“ KOLŪKIO
MATERIALINĖ BŪKLĖ KITIMAS 1950–1951 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	997,86	684	85	84	101	38	130
1951	997	684	96	111	102	40	190

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 546, l. 8, 18; b. 549, l. 10, 18.

45 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO DERVELŲ APYLINKĖS „BALIŠKIŲ“ KOLŪKIO MATERIALINĖ
BŪKLĖ 1950 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	447,51	351,51	34	16	16	22	110

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 31, l. 8, 17.

46 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO KLOVAINIŲ APYLINKĖS „BEŠONIŲ“ KOLŪKIO MATERIALINĖ
BŪKLĖ 1950 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1950	644	456	52	14	15	8	69

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 47, l. 8, 18.

47 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO BALSŲ APYLINKĖS „SALOMĖJOS NERIES“ KOLŪKIO
MATERIALINĖ BŪKLĖ 1951 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1951	1190,75	1090	117	53	120	99	420

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 297, l. 9, 19.

**PAKRUOJO RAJONO BEINORAIČIŲ APYLINKĖS „SALOMĖJOS NERIES“ KOLŪKIO
MATERIALINĖ BŪKLĖ 1953 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1953	2988,48	2063,97	184	329	479	151	1199

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 298, l. 13, 27.

**PAKRUOJO RAJONO LYGUMŲ APYLINKĖS „ŽEMAITĖS“ KOLŪKIO MATERIALINĖ
BŪKLĖ 1956 M.***

Metai	Visos žemės kiekis (ha)	Ariamos žemės kiekis	Arkliai	Stambūs raguočiai	Kiaulės	Avys	Paukščiai
1956	2731	2011	138	294	116	66	365

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 583, ap. 2, b. 8, l. 8, 16.

**PAKRUOJO RAJONO AKMENĖLIŲ APYLINKĖS „GIMTOSIOS ŽEMĖS“ KOLŪKIO
DARBO JĖGOS DUOMENYS 1950–1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Lygumų	Jurgis Kudaris	103	109	124	6	**
1951	Lygumų	Petras Ožalas	174	114	140	5	**
1952	Lygumų	Jurgis Kudaris	212	145	189	6	12
1953	Lygumų	Jurgis Kudaris	212	119	182	5	10
1954	Lygumų	Jurgis Kudaris	214	101	183	5	15
1955	Lygumų	Juozas Prikockis	212	159	155	5	20
1956	Lygumų	**	**	**	**	**	**

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 105, l. 1, 3, 18; b. 112, l. 2, 4, 21; b. 117, l. 2, 4, 23; b. 121, l. 2, 4, 27; f. 139, ap. 1, b. 4, l. 2, 3; B. 7, l. 2, 3, 14.

** Nėra duomenų.

**PAKRUOJO RAJONO KLOVAINIŲ APYLINKĖS „PAVASARIO“ KOLŪKIO DARBO
JĖGOS DUOMENYS 1950–1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Rozalimo	Stasys Skorka	203	149	187	6	**
1951	Rozalimo	**	**	**	**	**	**
1952	Rozalimo	Stasys Norvaiša	208	135	161	5	**
1953	Rozalimo	Stasys Norvaiša	207	105	180	5	7
1954	Rozalimo	Stasys Skorka	207	105	180	5	13
1955	Rozalimo	Stasys Skorka	198	144	174	5	13
1956	Rozalimo	Stasys Skorka	205	184	213	6	**

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 446, ap. 1, b. 7, l. 1, 3, 13; b. 13, l. 1, 4, 23; b. 18, l. 1, 3, 26; b. 22, l. 1, 4, 17; b. 25, l. 2, 3, 14; B. 30, l. 1, 3.

** Nėra duomenų.

**PAKRUOJO RAJONO KAUKSNUJŲ (NUO 1954 M. STAČIŪNŲ) APYLINKĖS
„PERGALĖS“ KOLŪKIO DARBO JĖGOS DUOMENYS 1953–1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1953	Lygumų	Tadas Balnius	151	96	159	4	4
1954	Lygumų	Tadas Balnius	153	103	160	4	4
1955	Lygumų	Pranas Bertulis	148	87	130	4	6
1956	Lygumų	Pranas Bertulis	157	135	164	4	4

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 456, ap. 1, b. 25, l. 1, 3, 25; b. 28, l. 2, 3, 15; b. 30, l. 2, 3, 16.

** Nėra duomenų.

**PAKRUOJO RAJONO LYGUMŲ APYLINKĖS „LYGUMAI“ KOLŪKIO DARBO JĖGOS
DUOMENYS 1950–1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Lygumų	Titas Sėliūginas	160	106	161	4	8
1951	Lygumų	Titas Sėliūginas	155	93	130	4	**
1952	Lygumų	Titas Sėliūginas	168	76	135	4	8
1953	Lygumų	Titas Sėliūginas	170	74	138	4	12
1954	Lygumų	Ignas Sungaila	310	255	267	7	16
1955	Lygumų	Ignas Sungaila	323	220	278	8	18
1956	Lygumų	Aleksas Kutra	173	95	163	4	4

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 466, ap. 1, b. 8, l. 1, 3, 18; b. 14, l. 10, 12, 28; b. 21, l. 3, 5, 24; b. 27, l. 1, 3, 27; b. 33, l. 2, 3, 12; b. 40, l. 2, 3, 14; b. 46, l. 1, 3, 16.

** Nėra duomenų.

**PAKRUOJO RAJONO LAIPUŠKIŲ (NUO 1954 M. KLOVAINIŲ) APYLINKĖS „PIRMOSIOS
VAGOS“ KOLŪKIO DARBO JĖGOS DUOMENYS 1950–1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Rozalimo	Juozas Siriūnas	93	99	89	**	**
1951	Rozalimo	Juozas Siriūnas	**	**	**	**	**
1952	Rozalimo	Juozas Siriūnas	101	110	87	3	3
1953	Rozalimo	Jonas Dovidauskas	181	141	175	5	10
1954	Rozalimo	Jonas Dovidauskas	**	**	**	**	**
1955	Rozalimo	Jonas Dovidauskas	**	**	**	**	**
1956	Rozalimo	Vytautas Koma	181	159	173	5	10

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 469, ap. 1, b. 6, l. 1, 3, 18; b. 11, l. 1, 4, 23; b. 15, l. 2, 4, 27; b. 28, l. 2, 4, 17.

** Nėra duomenų.

**PAKRUOJO RAJONO ROZALIMO APYLINKĖS „Į ŠVIESIĄ ATEITI“ KOLŪKIO DARBO
JĖGOS DUOMENYS 1950–1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Šeduvos	Mykolas Čeponis	258	190	237	5	**
1951	Rozalimo	Mykolas Čeponis	272	196	241	10	12
1952	Rozalimo	Mykolas Čeponis	270	155	237	7	18
1953	Rozalimo	Ciprijonas Paliukas	266	168	212	7	18
1954	Rozalimo	Ciprijonas Paliukas	266	162	207	8	17
1955	Rozalimo	Alfonsas Matiukas	266	151	198	8	**
1956	Rozalimo	Alfonsas Matiukas	266	168	212	8	**

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 470, ap. 1, b. 2, l. 1, 3, 18; b. 7, l. 1, 3, 21; b. 14, l. 2, 4, 23; b. 22, l. 2, 4, 27; b. 28, l. 10, 11, 24; b. 35, l. 2, 3, 14; b. 40, l. 1, 3, 16.

** Nėra duomenų.

**PAKRUOJO RAJONO MIKNIŪNŲ (NUO 1954 M. PAŠVITINIO) APYLINKĖS „JAUNOSIOS
GVARDIJOS“ KOLŪKIO DARBO JĖGOS DUOMENYS 1950–1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Linkuvos	Juozas Sindriūnas	74	62	67	3	**
1951	Lygumų	**	**	**	**	**	**
1952	Lygumų	Juozas Sabas	176	113	163	5	**
1953	Lygumų	Jonas Valiulis	178	106	147	5	10
1954	Lygumų	Jonas Valiulis	178	115	159	5	15
1955	Lygumų	Antanas Indriulis	**	**	**	**	**
1956	Lygumų	Antanas Indriulis	175	110	153	5	20

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 472, ap. 1, b. 8, l. 1, 3, 18; b. 12, l. 1, 4, 23; b. 14, l. 1, 3, 17; b. 17, l. 2, 3; b. 23, l. 1, 3, 16.

** Nėra duomenų.

**PAKRUOJO RAJONO SUTKŪNŲ (NUO 1954 M. PAMŪŠIO) APYLINKĖS „LENINO
KELIU“ KOLŪKIO DARBO JĖGOS DUOMENYS 1950–1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	**	Juozas Kazlauskas	163	104	112	7	**
1951	Lygumų	Juozas Kazlauskas	150	97	108	4	**
1952	Lygumų	Juozas Kazlauskas	149	91	116	4	8
1953	Lygumų	Juozas Kazlauskas	150	111	130	4	8
1954	Lygumų	Juozas Kazlauskas	158	106	135	4	8
1955	Lygumų	Stepas Vilimas	163	92	132	4	12
1956	Lygumų	Stepas Vilimas	168	115	141	4	10

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 473, ap. 1, b. 9, l. 1, 3, 18; b. 11, l. 1, 3, 19; b. 18, l. 2, 4, 23; b. 22, l. 2, 4, 26; b. 26, l. 3, 4, 16; b. 29, l. 2, 3, 14; b. 32, l. 1, 3, 16.

** Nėra duomenų

**PAKRUOJO RAJONO DERVELIŲ (NUO 1954 M. ROZALIMO) APYLINKĖS „ŽALGIRIO“
KOLŪKIO DARBO JĖGOS DUOMENYS 1951–1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1951	Rozalimo	Feliksas Jarašiūnas	131	93	111	5	10
1952	Rozalimo	**	**	**	**	**	**
1953	Rozalimo	Adomas Pugevičius	128	55	79	4	6
1954	Rozalimo	Adomas Pugevičius	128	54	80	3	6
1955	Rozalimo	Bronius Rudzinskas	130	55	80	4	4
1956	Rozalimo	Bronius Rudzinskas	136	72	78	4	4

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 474, ap. 1, b. 9, l. 1, 3, 18; b. 18, l. 2, 4, 27; b. 21, l. 3, 4, 27; b. 25, l. 2, 3, 14; b. 33, l. 1, 3, 16.

** Nėra duomenų.

59 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO MELDINIŲ (NUO 1954 M. ŽVIRBLONIŲ) APYLINKĖS „AŽUOLO“
KOLŪKIO DARBO JĖGOS DUOMENYS 1951–1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Šeduvos	Stasys Stočkus	93	51	79	4	14
1951	Rozalimo	Pranas Dovidonis	93	55	71	4	**
1952	Rozalimo	Stasys Stočkus	100	55	78	3	7
1953	Rozalimo	Petras Varniackas	106	37	63	3	6
1954	Rozalimo	Petras Varniackas	107	32	61	3	6
1955	Rozalimo	Povilas Tyla	103	34	56	3	6
1956	Rozalimo	Povilas Tyla	**	**	**	**	**

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 475, ap. 1, b. 8a, l. 1, 3, 18; b. 16, l. 2, 3, 19; b. 28, l. 6, 8, 27; b. 37, l. 1, 3, 26; b. 47, l. 4, 5, 17; b. 56, l. 2, 3, 14.

** Nėra duomenų.

60 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO STAČIŪNŲ APYLINKĖS „GEGUŽĖS PIRMOSIOS“ KOLŪKIO
DARBO JĖGOS DUOMENYS 1950–1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Šiaulių	Izidorius Malakna	125	85	116	**	**
1951	Lygumų	Izidorius Malakna	118	81	105	3	3
1952	Lygumų	Juozas Daunys	**	**	**	**	**
1953	Lygumų	Stasys Grigaliūnas	236	156	22	7	6
1954	Lygumų	Stasys Grigaliūnas	259	174	244	10	10
1955	Lygumų	Stasys Grigaliūnas	264	172	245	6	**

1956	Lygumų	Povilas Tyla	251	190	242	7	**
------	--------	--------------	-----	-----	-----	---	----

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 492, ap. 1, b. 4, l. 1, 3, 18; b. 8, l. 2, 3, 19; b. 23, l. 1, 3, 25; b. 28, l. 2, 3, 28; b. 32, l. 2, 3, 14; b. 37, l. 1, 3, 16.

** Nėra duomenų.

61 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO POŠKĖČIŲ (NUO 1954 M. MAŽEIKONIŲ) APYLINKĖS
„VOROŠILOVO“ KOLŪKIO DARBO JĖGOS DUOMENYS 1950–1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Lygumų	Stasys Pikelis	154	85	127	4	**
1951	Lygumų	Stasys Pikelis	189	111	155	5	**
1952	Lygumų	Vladas Malinauskas	179	118	165	4	9
1953	Lygumų	Leonas Šlapimas	180	104	137	4	12
1954	Lygumų	Leonas Šlapimas	133	59	94	3	**
1955	Lygumų	Juozas Aidukas	**	52	93	3	**
1956	Lygumų	Juozas Aidukas	141	64	93	3	9

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 601, ap. 1, b. 8, l. 1, 3, 18; b. 13, l. 2, 4, 21; b. 17, l. 2, 4, 23; b. 20, l. 2, 4, 27; b. 23, l. 3, 4, 17; b. 27, l. 1, 2, 12; b. 30, l. 1, 3, 16.

** Nėra duomenų.

62 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO TELIŠIONIŲ (NUO 1954 M. PAMŪŠIO) APYLINKĖS „11-OJO
KOMJAUNIMO SUVAŽIAVIMO“ (NUO 1953 M. „MŪŠOS“) KOLŪKIO DARBO JĖGOS
DUOMENYS 1951–1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1951	Lygumų	Juozas Zigmantas	**	**	**	**	**
1952	Lygumų	Juozas Zigmantas	**	**	**	**	**
1953	Lygumų	Aleksas Jurevičius	89	64	70	3	4
1954	Lygumų	Aleksas Jurevičius	91	65	74	3	3

1955	Lygumų	Aleksas Jurevičius	92	71	77	3	3
1956	Lygumų	Teofilijus Kublickas	92	71	77	3	3

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 626, ap. 1, b. 8, l. 1, 3, 18; b. 11, l. 2, 3, 21; b. 15, l. 1, 3, 16; f. 5, ap. 1, b. 245, l. 2, 4, 26.

** Nėra duomenų.

63 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO VALAINIŲ (NUO 1954 M. ŠUKIONIŲ) APYLINKĖS „AUŠROS“
KOLŪKIO DARBO JĖGOS DUOMENYS 1950–1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	**	Juozas Šimkus	**	**	**	**	**
1951	Rozalimo	**	**	**	**	**	**
1952	Rozalimo	Pranas Remeika	152	107	111	4	**
1953	Rozalimo	Pranas Remeika	152	95	108	8	**
1954	Rozalimo	Pranas Remeika	183	126	139	5	5
1955	Rozalimo	Alfonsas Malinauskas	183	90	142	5	10
1956	Rozalimo	Alfonsas Malinauskas	177	95	141	5	15

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 282, ap. 1, b. 21, l. 2, 4, 23; b. 26, l. 2, 4, 26; b. 31, l. 2, 3, 17; b. 39, l. 2, 3, 14; b. 45, l. 1, 3, 16.

** Nėra duomenų.

64 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO GIKONIŲ APYLINKĖS „MARYTĖS MELNIKAITĖS“ KOLŪKIO
DARBO JĖGOS DUOMENYS 1950–1952 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Šeduvos	Antanas Stankūnas	100	82	86	4	**
1951	Rozalimo	Antanas Stankūnas	100	69	77	3	**
1952	Rozalimo	Antanas Stankūnas	101	74	92	3	**

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 216, l. 1, 3, 18; b. 222, l. 1, 3, 20; b. 225, l. 2, 4, 22.

** Nėra duomenų.

65 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO TELIŠIONIŲ APYLINKĖS „PIRMYN“ KOLŪKIO DARBO JĖGOS
DUOMENYS 1950–1953 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Lygumų	Juozas Plungė	86	49	78	4	8
1951	Lygumų	Bernardas Baltramiejūnas	86	51	78	2	2
1952	Lygumų	Ignas Mitrikas	84	43	77	2	4
1953	Lygumų	Ignas Mitrikas	**	**	**	**	**

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 343, l. 1, 3, 18; b. 346, l. 1, 3; b. 351, l. 1, 3, 22.

** Nėra duomenų.

66 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO LAIPUŠKIŲ APYLINKĖS „PUODIŠKIŲ“ KOLŪKIO DARBO JĖGOS
DUOMENYS 1950–1953 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Lygumų	Justas Atkočiūnas	81	55	66	3	**
1951	Lygumų	Justas Atkočiūnas	88	67	75	3	**
1952	Rozalimo	Justas Atkočiūnas	85	65	71	3	3
1953	Rozalimo	Justas Atkočiūnas	**	**	**	**	**

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 374, l. 1, 3, 18; b. 377, l. 2, 4, 21; b. 382, l. 3, 5, 24.

** Nėra duomenų.

67 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO TELIŠIONIŲ APYLINKĖS „AUŠTANČIO RYTO“ KOLŪKIO
DARBO JĖGOS DUOMENYS 1950–1951 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Lygumų	Mikas Justinskas	44	23	27	3	**
1951	Lygumų	Mikas Justinskas	39	19	28	2	**

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 26, l. 1, 3, 18; b. 29, l. 2, 4, 21.

** Nėra duomenų.

68 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO MIKNIŪNŲ APYLINKĖS „SPARTUOLIO“ KOLŪKIO DARBO
JĖGOS DUOMENYS 1950–1951 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Linkuvos	Viktoras Sovičius	109	62	75	4	3
1951	Lygumų	Jonas Valiulis	110	70	88	4	5

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 461, l. 1, 3, 18; b. 464, l. 2, 4, 21.

69 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO MEDINIŠKIŲ APYLINKĖS „TARYBINIO LAUKO“ KOLŪKIO
DARBO JĖGOS DUOMENYS 1950–1951 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Šeduvos	Vladas Kilda	123	87	114	4	**
1951	Rozalimo	Stasys Petraitis	116	73	110	4	**

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 528, l. 1, 3, 18; b. 532, l. 2, 4, 21.

** Nėra duomenų.

70 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO POŠKĖČIŲ APYLINKĖS „VIENYBĖS“ KOLŪKIO DARBO JĖGOS
DUOMENYS 1950–1951 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	Lygumų	Jonas Juodinis	90	65	76	4	**
1951	Lygumų	Jonas Juodinis	87	48	66	3	**

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 588, l. 1, 3, 18; b. 591, l. 2, 4, 20.

** Nėra duomenų.

71 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO BEINORAIČIŲ APYLINKĖS „PETRO CVIRKOS“ KOLŪKIO
DARBO JĖGOS DUOMENYS 1950–1951 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1951	Lygumų	Vincas Storys	81	52	66	4	**
1951	Lygumų	Barbora Badavičienė	76	43	62	5	**

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 53, l. 1, 3, 18; b. 56, l. 2, 5, 22.

** Nėra duomenų.

72 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO LYGUMŲ APYLINKĖS „TARYBŲ LIETUVOS“ KOLŪKIO DARBO
JĖGOS DUOMENYS 1950–1951 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	**	**	54	38	43	2	**
1951	Lygumų	Tadas Balnius	51	36	43	2	**

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 546, l. 1, 3; b. 549, l. 3, 5, 20.

** Nėra duomenų.

73 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO KLOVAINIŲ APYLINKĖS „BEŠONIŲ“ KOLŪKIO DARBO JĖGOS
DUOMENYS 1950 M.***

Metai	Kolūkj aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	**	Pikelis Stasys	48	48	57	2	4

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 47, l. 1, 3, 18.

** Nėra duomenų.

74 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO DERVELIŲ APYLINKĖS „BALIŠKIŲ“ KOLŪKIO DARBO JĖGOS
DUOMENYS 1950 M.***

Metai	Kolūkj aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1950	**	Juozas Sarcevičius	31	20	23	1	2

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 31, l. 1, 3, 18.

** Nėra duomenų.

75 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO BALSŲ APYLINKĖS „SALOMĖJOS NERIES“ KOLŪKIO DARBO
JĖGOS DUOMENYS 1951 M.***

Metai	Kolūkj aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1951	Lygumų	Jonas Starkus	107	61	101	4	**

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 297, l. 2, 4, 21.

** Nėra duomenų.

76 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO BEINORAIČIŲ APYLINKĖS „SALOMĖJOS NERIES“ KOLŪKIO
DARBO JĖGOS DUOMENYS 1953 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1953	Lygumų	Juozas Laurinavičius	132	69	99	5	**

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 5, ap. 1, b. 298, l. 2, 4, 27.

** Nėra duomenų.

78 lentelė

**PAKRUOJO RAJONO LYGUMŲ APYLINKĖS „ŽEMAITĖS“ KOLŪKIO DARBO JĖGOS
DUOMENYS 1956 M.***

Metai	Kolūki aptarnaujantis MTS	Pirmininkas	Kiemų skaičius	Kolūkiečių skaičius		Brigadų skaičius	Grandžių skaičius
				vyrų	moterų		
1956	Lygumų	Ignas Songaila	139	95	103	4	8

* Lentelė sudaryta remiantis: ŠRVA, f. 583, ap. 1, b. 2, l. 2, 4, 16.

79 lentelė

LIETUVOS KOLŪKIEČIŲ APMOKĖJIMAS UŽ DARBĄ 1948–1958 M.*

Metai	Už 1 darbadienį išduota	
	Pinigų, rb**	Grūdų, kg
1948	0,160	5,6
1949	0,160	3,9
1950	0,060	2,1
1951	0,350	1,4
1952	0,037	1,7
1953	0,056	1,1
1954	0,112	1,3
1955	0,095	0,7
1956	0,144	1,4
1957	0,242	1,7

1958	0,260	1,2
------	-------	-----

* Lentelė sudaryta remiantis: Treinys M., *Talkos galia*, Vilnius, p. 96.

** 1960 m. rublio verte.

80 lentelė

**Lietuvos TSR traktorių ir žemės ūkio mašinų
gamybos pramonės bendrosios produkcijos didėjimas
(% palyginti su atitinkamais metais)**

1950 m.	1955 m.	1960 m.	1965 m.	1970 m.	1975 m.	1978 m.
100	318	939	4196	9936	23 363	32 475
	100	295	1320	3122	7 342	10 205
		100	447	1058	2 488	3 458
			100	237	557	774
				100	235	327
					100	139

* Meškauskas, Kazimieras, Meškauskienė Malvina. *Lietuvos pramonės socializmo laikotarpis*, Vilnius: Mintis, 1980, P. 146.

81 lentelė

**PATIEKTA ŽEMĖS ŪKIUI TRAKTORIŲ, SUNKVEŽIMIŲ
IR ŽEMĖS ŪKIO MAŠINŲ
(vienetai)**

	1960	1965	1970	1971
Traktorių:				
fizinių	2 120	3 984	5 344	5 447
skaičiuojant 15-jėgiais	2 837	6 819	9 492	10 030
Sunkvežimių (be specialiųjų).....	1 009	1 507	1 691	1 462
Traktorinių plūgų	2 947	1 781	3 881	3 958
Traktorinių skutikų	478	248	248	172
Traktorinių sėjamųjų	1 599	2 491	1 758	2 233
Traktorinių kultivatorių	447	2 836	4 074	3 862
Herbicidų ir amoniako mašinų	—	1 884	1 952	1 358
Traktorinių šienapjovių	646	1 376	2 056	3 931
Traktorinių grėblių	171	845	1 235	1 565
Presų – rinktuvų	43	310	425
Grūdų kombainų	67	1 578	1 723	1 279
Grūdų valymo mašinų	64	303	396
Bulvių kombainų	113	219	393
Siloso kombainų	210	524	473	786
Universalinių krautuvų	1 384	1 894	1 542
Melžimo įrengimų	330	723	1 357

* Lentelė sudaryta remiantis: Centrinė Statistikos Valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos. *Lietuvos TSR Ekonomika ir Kultūra*, Vilnius, 1972, P. 211.

TRAKTORIŲ SKAIČIUS ŽEMĖS ŪKYJE
(metų pabaigoje)

	1950	1960	1965	1970	1971
Bendras traktorių skaičius — tūkstančiai:					
fizinių	4,2	17,9	28,3	40,3	42,5
skaičiuojant 15-jėgiais	6,8	31,1	50,2	73,4	78,4
Visų traktorių traukos galia — tūkst. AJ	102,5	466,6	752,3	1 101,1	1 175,9
1 000-čiui ha ariamos žemės tenka traktorių:					
fizinių	1,7	6,7	10,5	16,4	17,3
skaičiuojant 15-jėgiais	2,7	11,6	18,6	29,9	31,9

* Lentelė sudaryta remiantis: Centrinė Statistikos Valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos. *Lietuvos TSR Ekonomika ir Kultūra*, Vilnius, 1972, P. 214.

Gruzdžių ir Šakynos MTS aptarnaujamų kolūkių skaičius 1949-1958 m.

MTS	Metai									
	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958
Gruzdžių	37	37	18	14	9	9	9	9	9	9
Šakynos	–	–	–	7	9	9	9	9	9	9

* Lentelė sudaryta remiantis: Gumuliauskas Arūnas. *Gruzdžių ir Šakynos MTS vaidmuo kaimo sovietizacijos procese*. Interaktyvus [2018 gegužės 30 d.] <<http://www.ilt.lt/pdf/gruzdziai/gruzdziai-MTS.pdf>>

Gruzdžių ir Šakynos MTS traktorininkų ir jų brigadų skaičius 1949-1957 m.

MTS	Traktorininkų ir brigadų sk.	Metai								
		1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957
Gruzdžių	Traktorininkai	19	18	30	46	54	79	89	115	108
	Brigados	1	2	8	8	8	12	12	13	12
Šakynos	Traktorininkai	–	–	–	33	43	42	66	55	65
	Brigados	–	–	–	4	7	8	11	11	12

* Lentelė sudaryta remiantis: Gumuliauskas Arūnas. *Gruzdžių ir Šakynos MTS vaidmuo kaimo sovietizacijos procese*. Interaktyvus [2018 gegužės 30 d.] <<http://www.ilt.lt/pdf/gruzdziai/gruzdziai-MTS.pdf>>

GRŪDŲ KOMBAINŲ SKAIČIUS ŽEMĖS ŪKYJE

(metų pabaigoje; vienetai)

	1950	1960	1965	1970	1971
Bendras grūdų kombainų skaičius žemės ūkyje	251	1 727	4 013	8 986	9 433
iš to skaičiaus:					
kolūkiuose	–	854	2 644	6 158	6 437
tarybiniuose ūkiuose	102	480	1 038	2 006	2 124
1 000-čiui ha ariamos žemės tenka grūdų kombainų žemės ūkyje:	0,2	1,8	3,8	10,5	9,9
iš to skaičiaus:					
kolūkiuose	–	1,2	3,8	11,7	10,9
tarybiniuose ūkiuose	2,7	3,4	4,7	10,7	10,2

* Lentelė sudaryta remiantis: Centrinė Statistikos Valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos. *Lietuvos TSR Ekonomika ir Kultūra*, Vilnius, 1972, P. 215.

Gruzdžių ir Šakynos MTS traktorių ir kombainų skaičius 1949-1957 m.

MTS	Turimos technikos rūšys	Metai						
		1949	1950	1951	1952	1953	1954	1953
Gruzdžių	Ratiniai traktoriai	2	5	**	**	27	34	36
	Vikšriniai traktoriai	9	15	**	**	26	40	41
	Kombainai	–	–	**	**	13	13	15
Šakynos	Ratiniai traktoriai	–	–	–	7	10	19	19
	Vikšriniai traktoriai	–	–	20	32	32	42	45
	Kombainai	–	–	4	9	10	**	**

** Nėra duomenų

* Lentelė sudaryta remiantis: Gumuliauskas Arūnas. *Gruzdžių ir Šakynos MTS vaidmuo kaimo sovietizavijos procese*. Interaktyvus [2018 gegužės 30 d.] <<http://www.llt.lt/pdf/gruzdziai/gruzdziai-MTS.pdf>>

PAGRINDINIŲ ŽEMĖS ŪKIO MAŠINŲ SKAIČIUS KOLŪKIUOSE IR TARYBINIUOSE ŪKIUOSE

(metų pabaigoje; vienetai)

	1950	1960	1965	1970	1971
Bendros paskirties traktorių plūgų	3 753	11 842	13 488	16 175	15 741
Traktorinių kultivatorių	1 405	11 928	18 251	23 159	21 246
Traktorinių sėjamųjų (be mineralinių trąšų sėjamųjų)	1 270	10 117	13 854	14 383	13 282
Eilinių javapiovių	...	2 049	397	217	143
Runkelių kombainų	...	10	568	949	1 027

Siloso kombainų	...	817	2 589	2 093	2 369
Linų kombainų	9	54	65	561	742
Traktorinių linarovių	153	679	1 248
Bulvių kombainų	3	72	24	432	760
Techniškai sudėtingų grūdų valymo mašinų	75	777	1 541	2 386	1 341

* Lentelė sudaryta remiantis: Centrinė Statistikos Valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos. *Lietuvos TSR Ekonomika ir Kultūra*, Vilnius, 1972, P. 216.

88 lentelė

TRAKTORIŲ SKAIČIUS KOLŪKIUOSE (metų pabaigoje)

	1950	1960	1965	1970	1971
Bendras traktorių skaičius — tūkstančiai:					
fizinių	0,1	10,2	16,0	25,1	26,5
skaičiuojant 15-jėgiais	0,1	18,0	27,3	44,1	47,3
Visų traktorių traukos galia — tūkst. AJ	0,8	269,9	409,7	660,8	709,0
1 000-čiui ha ariamos žemės tenka traktorių:					
fizinių	0,3	5,2	9,2	16,6	17,5
skaičiuojant 15-jėgiais	0,3	9,2	15,7	29,0	31,2

* Lentelė sudaryta remiantis: Centrinė Statistikos Valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos. *Lietuvos TSR Ekonomika ir Kultūra*, Vilnius, 1972, P. 214.

KAIMO GYVENTOJŲ SKAIČIAUS DINAMIKA

Metai	Kaimo gyventojų skaičius tūkst.	Jų dalis bendrame gyventojų skaičiuje proc.	Proc., palyginti su 1960 m.
1960	1673,2	60,7	100,0
1962	1676,2	58,9	100,2
1965	1657,2	56,1	99,0
1970	1556,5	49,8	93,0
1975	1439,3	43,7	86,0
1982	1252,8	35,7	74,9

* Lentelė sudaryta remiantis: Songaila Ringaudas., *Lietuvos TSR žemės ūkio vystymo uždaviniai*, Vilnius: Mokslas, 1983, P. 91.

KAIMO GYVENTOJŲ SKAIČIAUS MAŽĖJIMAS DĖL MIGRACIJOS IR NATŪRALIAUS PRIEAUGIO ĮTAKA JAM

Laikotarpis	Bendras sumažėjimas tūkst.	Sumažėjimas dėl migracijos tūkst.	Natūralus prieaugis kompensavo sumažėjimą proc.
1956 – 1960	41,5	141,1	70,6
1961 – 1965	28,1	115,1	75,6
1966 – 1970	108,3	162,1	33,2
1971 – 1975	127,7	151,6	15,2
1976 – 1980	120,9	119,9	-0,8

* Lentelė sudaryta remiantis: Songaila Ringaudas., *Lietuvos TSR žemės ūkio vystymo uždaviniai*, Vilnius: Mokslas, 1983, P. 91.

INDIVIDUALINĖ IR KOOPERATINIŲ GYVENAMŲJŲ NAMŲ STATYBA KOLŪKIŲ IR TARYBINIŲ ŪKIŲ GYVENVIETĖSE TŪKST. NAMŲ

Rodikliai	1967 – 1970 m.	1971 – 1975 m.	1976 – 1980 m.	Iš viso 1967 – 1980 m.
Pastatyta individualinių ir kooperatinių gyvenamųjų namų	22,5	36,0	30,2	88,7
Iš jų kooperatinių	1,0	3,8	2,2	7,0
Vidutinė metinė individualinių ir kooperatinių gyvenamųjų namų statybos apimtis	5,6	7,2	6,0	6,3

Iš bendro gyvenamųjų namų skaičiaus tenka persikeliantiems iš melioruojamų žemių 11,8 23,1 18,4 53,3

* Lentelė sudaryta remiantis: Songaila Ringaudas., *Lietuvos TSR žemės ūkio vystymo uždaviniai*, Vilnius: Mokslas, 1983, P. 99.

92 lentelė

LIETUVOS SSR NAUDOJAMA ŽEMĖ IR JOS TRANSFORMACIJA 1950–1985 M.

Rodikliai	1950 m.	%	1960 m.	%	1970 m.	%	1980 m.	%	1985 m.	%
Žemės ūkio naudmenos	3790	100	3779	99,5	3595	94,8	3592	94,8	3594	94,8
Iš to skaičiaus:										
ariaama žemė	2540	100	2687	105,8	2478	97,5	2465	97,0	2411	94,9
pievos	657	100	614	93,5	430	65,4	355	54,0	336	51,1
ganyklos	401	100	422	105,2	551	137,4	720	179,6	795	198,3

* Lentelė sudaryta remiantis: Meškauskas, Kazimieras. *Lietuvos ūkis 1940-1990*, Vilnius, 1994, P. 193.

93 lentelė

NUSAUSINTŲ ŽEMIŲ PLOTAI KOLŪKIUOSE, TARYBINIUOSE ŪKIUOSE IR KITOSE ŽEMĖS ŪKIO GAMYBOS ĮMONĖSE TŪKST. HA (1950–1985 M.)

Rodikliai	Metai							
	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Numelioruota žemių iš viso	618,4	830,4	921,9	1046,0	13090,1	1909,8	2346,8	2542,4
Indeksas	100,0	134,8	149,1	169,1	224,8	308,8	379,5	411,1
Iš jų uždaru drenažu	17,1	32,9	156,7	498,6	1091,3	1651,9	2158,1	2392,0
Indeksas	100,0	192,4	916,4	2915,8	6381,9	9660,2	1262,5	13988,3

* Lentelė sudaryta remiantis: Meškauskas, Kazimieras. *Lietuvos ūkis 1940-1990*, Vilnius, 1994, P. 196.

94 lentelė

**Pagrindinių žemės ūkio kultūrų derliai 1951–1990 m.
(cnt/ha vidutiniškai per metus visų kategorijų ūkiuose)**

Metai	Grūdinės kultūros	Cukriniai runkeliai	Linų pluoštas	Bulvės	Daržovės
1951–1955	5,2	84	1,6	104	134
1956–1960	7,9	121	2,3	106	139
1961–1965	10,8	125	2,4	111	138
1966–1970	20,3	222	3,0	147	167
1971–1975	22,9	235	2,9	148	159
1976–1980	23,3	207	3,4	138	137
1981–1985	23,6	262	4,3	139	158
1986–1990	26,7	289	4,8	145	171

* Lentelė sudaryta remiantis: Meškauskas, Kazimieras. *Lietuvos ūkis 1940-1990*, Vilnius, 1994, P. 206.

95 lentelė

KOLŪKIŲ PAGRINDINIAI RODIKLIAI

	1960	1965	1970	1971
Kolūkių skaičius (metų pabaigoje) juose kolūkiečių kiemų — tūkstančiai	1 912 303,7	1 529 259,6	1 427 257,8	1 384 256,7
Žemės ūkio darbuose dalyvavusių kolūkiečių vidutinis metinis skaičius (be žvejų kolūkių) — tūkstančiai	397,7	327,0	306,8	301,3
Vienas kolūkietis išdirbo per metus vidutiniškai žmogaus darbo dienų	222	212	207	211
Žemės ūkio bendroji produkcija (sugretinamosiomis 1965 m. kainomis) — mln. rublių	405,4	506,6	684,4	708,0
Darbo našumas žemės ūkyje (pagaminta bendrosios produkcijos skaičiuojant vienai žmogaus darbo dienai sugretinamosiomis 1965 m. kainomis) — rublių	5,06	7,35	11,93	12,54
Vidutinis mėnesinis vieno kolūkiečio darbo užmokestis (įskaitant premijas) — rublių ...	19	50	83	91
Kolūkiečių darbo užmokestis skaičiuojant vienai žmogaus darbo dienai — rublių	1,03	2,82	4,83	5,20

Kolūkių (be žvejų kolūkių) nedalijami fondai pagrindinėse ir apyvartinėse lėšose (metų pabaigoje) — mln. rublių	929,5	1 734,8	1 963,0
Pagrindiniai gamybiniai fondai (pagal balansinę vertę, neišskaitant nusidėvėjimo) — metų pabaigoje — mln. rublių	662,6	1 230,9	1 366,2
Kolūkių pajamos realizavus produkciją (piniginės pajamos atitinkamų metų kainomis) — mln. rublių	180,1	341,7	814,1	878,1
Kolūkių bendrosios pajamos (atitinkamų metų kainomis) — mln. rublių	308,2	575,9	609,4
Žemės ūkio naudmenų plotas — tūkst. ha	2 757	2 414	2 134	2 144
Iš to skaičiaus arimų	1 957	1 737	1 517	1 516
Visų visuomeninių pasėlių plotas — tūkst. ha	1 697,2	1 553,7	1 398,7	1 426,8

* Lentelė sudaryta remiantis: Centrinė Statistikos Valdyba prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos. *Lietuvos TSR Ekonomika ir Kultūra*, Vilnius, 1972, P. 214.

96 lentelė

**GYVULIŲ SKAIČIAUS AUGIMAS IR JŲ APRŪPINIMAS PAŠARAIS RESPUBLIKOJE
1965-1985 M. (TŪKST. VNT)**

Rodikliai	1965	1970	1975	1980	1985	1990
Stambūs raguočiai iš viso	1526	1815	2121	2215	2513	2422
Iš jų visuom. ūkyje	930	1186	14466	1669	1929	1855
Kiaulės iš viso	828	861	890	861	976	848
Iš jų visuom. ūkyje	416	464	523	545	556	524
Karvės iš viso	1731	2297	2141	2551	2710	2730
Iš jų visuom. ūkyje	895	1517	1570	2045	2191	2214
Avys ir ožkos	187	154	91	62	102	69
Avys visuom. ūkyje	19	7	21	20	31	18
Arkliai	170	146	105	77	80	78
Iš jų visuom. ūkyje	167	144	102	74	75	70
Paukščiai	1204	1570	1859	2129	2330	...
Iš jų visuom. ūkyje	7302	9627	19828	13915	16589	17486
Produkt. gyvuliai iš viso perskaičiuoti sąlyg vnt. (tūkst.)	1295	3198	5191	7981	10609	11777
Visuom. ūkyje	2102	2549	2743	2881	3017	...

* Lentelė sudaryta remiantis: Meškauskas, Kazimieras. *Lietuvos ūkis 1940-1990*, Vilnius, 1994, P. 210.